

Colofon

Wennekers, A., J. Boelhouwer, C. van Campen en R. Bijl (2018)

De sociale staat van Nederland 2018

Sociaal en Cultureel Planbureau (SCP)

Den Haag, september 2018

ISBN 978 90 377 0885 1

Over het SCP

Het [Sociaal en Cultureel Planbureau](#) is een interdepartementaal, wetenschappelijk instituut, dat – gevraagd en ongevraagd – sociaalwetenschappelijk onderzoek verricht. Het SCP rapporteert aan de regering, de Eerste en Tweede Kamer, de ministeries en maatschappelijke en overheidsorganisaties. Het SCP valt formeel onder de verantwoordelijkheid van de minister van Volksgezondheid, Welzijn en Sport. Het SCP is opgericht bij Koninklijk Besluit op 30 maart 1973.

Contact

Voor meer informatie kunt u contact opnemen met Annemarie Wennekers a.wennekers@scp.nl, 06 1529 0058 of de afdeling Persvoorlichting via pers@scp.nl, 06 2161 4433.

Redactie

[Annemarie Wennekers](#)

[Jeroen Boelhouwer](#)

[Cretien van Campen](#)

Rob Bijl

Begeleiding

[Stasja Cornelissen](#)

Anouk de Wit

Ontwerp & realisatie

[Textcetera](#), Den Haag

Figuren

[Studio With Lisa Dalhuijsen](#), Den Haag

Openingsbeeld

[Optima Forma BV](#), Den Haag

Inhoud

Introductie.....	4
Bevolking en economie.....	5
Publieke opinie.....	11
Onderwijs.....	24
Inkomen.....	37
Betaald werk en zorgtaken.....	45
Maatschappelijke en politieke participatie.....	59
Vrije tijd.....	72
Sociale veiligheid.....	91
Wonen.....	115
Gezondheid.....	127
Kwaliteit van leven: leefsituatie en geluk.....	138
Onderzoeksverantwoording.....	150

Introductie

Hoe gaat het met Nederland en de Nederlandse bevolking? Welke ontwikkelingen hebben zich de afgelopen 10 jaar voorgedaan in de welvaart en leefsituatie van Nederlanders? Welke verschillen zijn er tussen bevolkingsgroepen? Hoe kijken Nederlanders aan tegen hun leven en de sociale staat van het land? Dit zijn thema's die aan bod komen in deze kernachtige versie van *De sociale staat van Nederland* (SSN), die vanaf 2018 afwisselend met de [reguliere SSN](#) in de even jaren zal verschijnen.

De sociale staat van Nederland 2018 is een digitale publicatie, opgebouwd uit diverse op zichzelf staande pagina's. Iedere pagina gaat in op een levensgebied of maatschappelijk terrein: bevolking en economie, publieke opinie, onderwijs, inkomen, werk, maatschappelijke en politieke participatie, vrijetijdsbesteding, sociale veiligheid, wonen, gezondheid en kwaliteit van leven. In de bijbehorende publicatie [De sociale staat van Nederland 2018 | Hoofdpijnen](#) worden de belangrijkste ontwikkelingen samengevat.

Bevolking en economie

Auteurs: [Jeroen Boelhouwer](#) en [Cretien van Campen](#)

De leefsituatie van Nederlanders wordt voor een belangrijk deel bepaald door omstandigheden die buiten de directe invloedssfeer van de burger liggen. Het gaat bijvoorbeeld om demografische, sociale en economische ontwikkelingen in Nederland en in de Europese Unie (EU). Wij bespreken hier de voor de leefsituatie van de burger belangrijkste ontwikkelingen op het maatschappelijk speelveld.

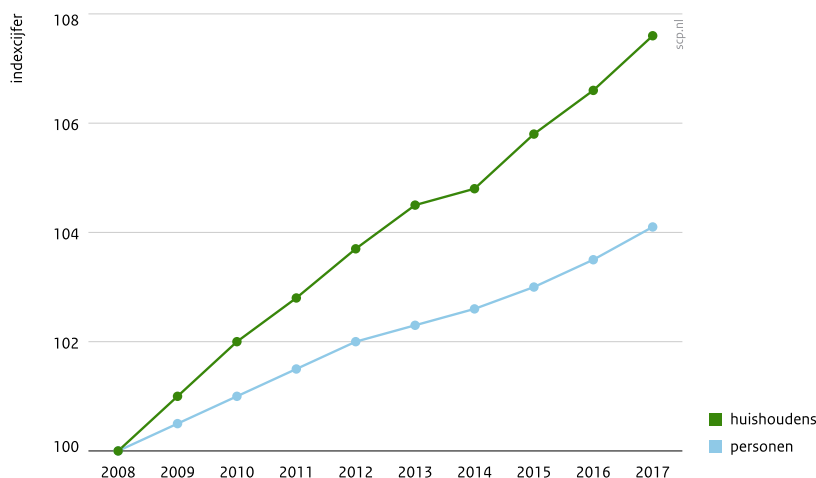
In de afgelopen 10 jaar is de Nederlandse bevolking met 4% gegroeid, maar het aantal huishoudens groeide bijna 2 keer zo snel. In dezelfde periode nam de economische groei eerst af, als gevolg van de economische crisis, om na 2013 weer te stijgen; het bruto binnenlands product (bbp) [\[De waarde van de goederen en diensten die binnen de grenzen van een land in een jaar worden geproduceerd.\]](#) ligt inmiddels ruim 6% boven het niveau van 2008.

De Nederlandse bevolking is toegenomen

Demografische ontwikkelingen als vergrijzing en verkleuring van de bevolking en verdunning [\[Afname van het gemiddelde aantal personen.\]](#) van huishoudens hebben gevolgen voor verschillende terreinen van de leefsituatie, zoals gezondheid, veiligheid, participatie, recreatie of het wonen. In de periode 2008-2017 is de Nederlandse bevolking toegenomen met 4%, van 16,4 miljoen tot 17,1 miljoen personen (zie onderstaande figuur). Het aantal huishoudens is echter 2 keer zo sterk gestegen, van bijna 7,2 miljoen naar 7,8 miljoen (toename van bijna 8%). Een belangrijke oorzaak is de groei van het aandeel alleenstaanden ten opzichte van meerpersoonshuishoudens. Dat komt op zijn beurt door onder meer een toename van het aantal echtscheidingen en de vergrijzing (en bijbehorende verweduwing).

Aantal huishoudens groeit 2 keer zo sterk als de bevolking

[\[Groei van huishoudens en personen, 2008-2017 \(in indexcijfers, 2008 = 100\)\]](#)

Bron: CBS (StatLine Bevolking)

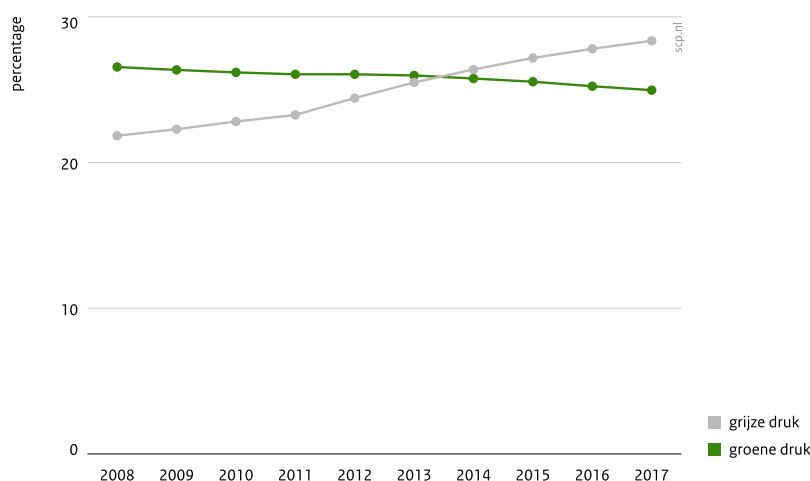
De vergrijzing neemt toe

De leeftijdsverdeling van de bevolking heeft invloed op de vraag naar publieke voorzieningen. Een relatief jonge bevolking gebruikt bijvoorbeeld meer onderwijs en gezinsuitkeringen, een relatief oudere bevolking meer zorg en pensioenuitkeringen. Om de invloed van de leeftijdsverdeling van de bevolking te kwantificeren, bestaan er twee maten/indicatoren: de ‘groene druk’ en de ‘grijze druk’. De groene druk is de verhouding tussen het aantal 0-14-jarigen en de potentiële beroepsbevolking (15-64-jarigen), terwijl de grijze druk de verhouding is tussen het aantal 65-plussers en de potentiële beroepsbevolking.

In 2017 was in Nederland de grijze druk, met 28,4%, groter dan de groene druk van 25,0%. In 2008 was de groene druk groter dan de grijze druk; daarna is de groene druk afgenomen en de grijze druk toegenomen. Sinds 2014 is de grijze druk groter dan de groene druk en het verschil neemt toe.

Grijze druk groter dan groene druk in Nederland

[Groene en grijze druk in Nederland, personen van 0-14 jaar en 65-plussers, 2008-2017 (in procenten van 15-64-jarigen)]

Bron: EC (Eurostat)

De groene en grijze druk in Europa

In alle EU-landen is de grijze druk de afgelopen jaren gestegen. De vergrijzing ging in Nederland gedurende de periode 1990-2017 ongeveer even snel als gemiddeld in de EU-landen, maar het beginniveau, en daarmee ook het eindniveau in 2016, was in Nederland iets minder grijs dan gemiddeld in de EU-landen (zie Van der Torre 2017).

Meer mensen met een migratieachtergrond

In Nederland is, zoals in de meeste Europese landen, de bevolkingsgroei door migratie groter dan door natuurlijke aanwas. De open grenzen – onder andere door de toetreding van de meeste Oost-Europese landen tot het Schengenverdrag, dat visumvrij personenverkeer regelt – hebben geleid tot een flinke emigratie uit Oost-Europa naar vaak Midden- en West-Europa, waaronder Nederland. Verder was er de laatste jaren een aanzienlijke toestroom van vluchtelingen uit vooral Syrië, Irak en

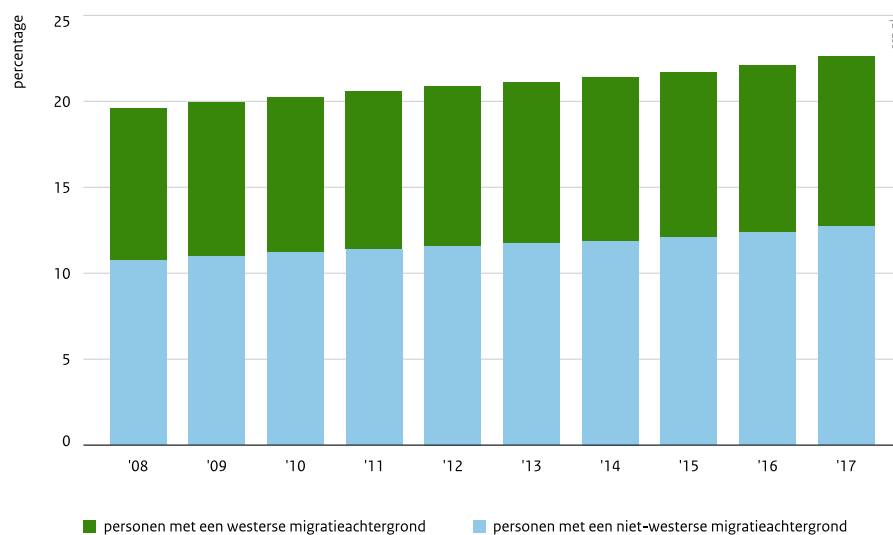
Eritrea. De toestroom verliep de laatste decennia in golven, wat samenhangt met het uitbreken van oorlogen (vluchtelingen) en economische bewegingen (arbeidsmigranten).

Doordat in de autochtone Nederlandse bevolking per jaar meer mensen overlijden dan er kinderen worden geboren, neemt de aanwas van autochtone Nederlanders gestaag af en is die zelfs negatief sinds 2015. De Nederlandse bevolking blijft echter toenemen, door een positief migratiesaldo en een positieve interne aanwas van personen met overwegend een niet-westerse migratieachtergrond. Het aandeel personen met een migratieachtergrond steeg van 19,6% in 2008 naar 22,1% in 2017 (een groei van 15%). De groei van het aandeel mensen met een niet-westerse migratieachtergrond was iets groter dan die van mensen met een westerse migratieachtergrond (12% versus 18%). De groei was vooral afkomstig uit overige niet-westerse landen.

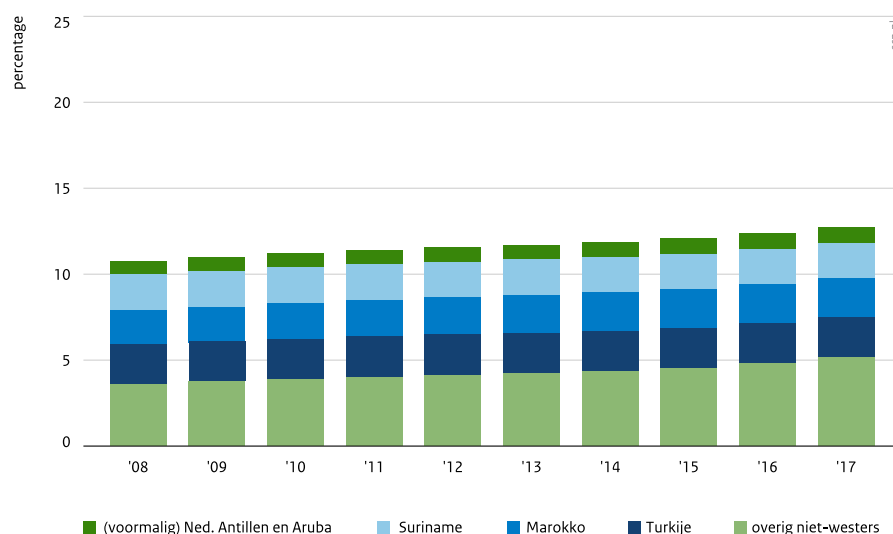
In 2017 groter aandeel mensen met een migratieachtergrond dan in 2008

[Aandeel Nederlanders met een migratieachtergrond, 2008-2017 (in procenten)]

naar soort migratieachtergrond

naar niet-westers land

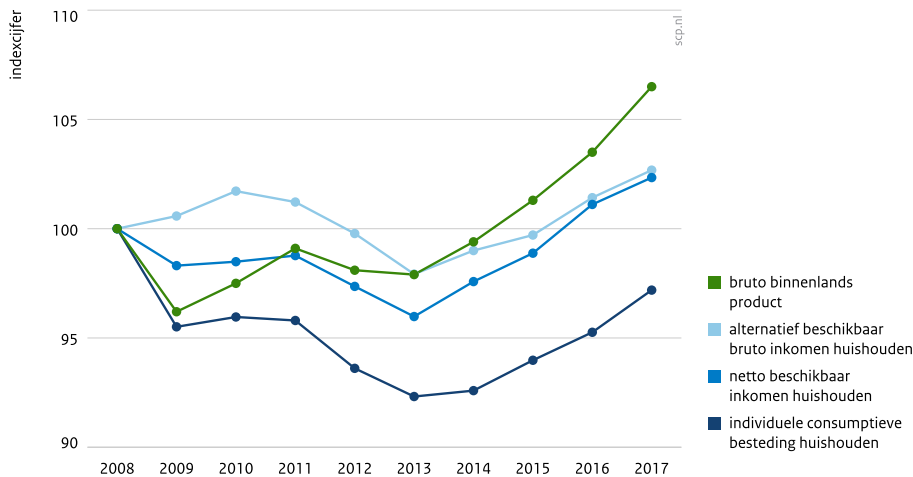
Bron: CBS StatLine

Na een daling van de economische groei, is er na 2013 een stijging

Het bruto binnenlands product (bbp) is over de periode 2008-2017 per saldo met ruim 6% gestegen. De stijging voltrok zich vooral in de afgelopen paar jaren.

De economie groeide, met periodes van krimp, tussen 2008 en 2017 met ruim 6%

[Ontwikkeling van het bbp en van inkomens en consumptieve bestedingen van huishoudens (reëel, dus weergegeven in constante prijzen), 2008-2017 (in indexcijfers, 2008 = 100)]

Bron: CBS (StatLine, Nationale rekeningen)

Niet alle economische groei komt ten goede aan huishoudens: een deel van de groei gaat naar bestedingen van de overheid (naar bijvoorbeeld gezondheidszorg, sociale zekerheid, onderwijs of vervoer). Wat voor huishoudens beschikbaar is, valt op te maken via het netto beschikbaar nationaal inkomen¹ en wel dat deel dat terecht komt bij huishoudens (55% in 2017). Het netto beschikbaar inkomen van huishoudens is per saldo minder gestegen dan het bbp.² Dat komt doordat een groter aandeel van het beschikbaar inkomen in de periode 2008-2017 ten gunste kwam van de overheid, met name in de laatste jaren.

Na een stijging van de economische misère, is er na 2013 een daling

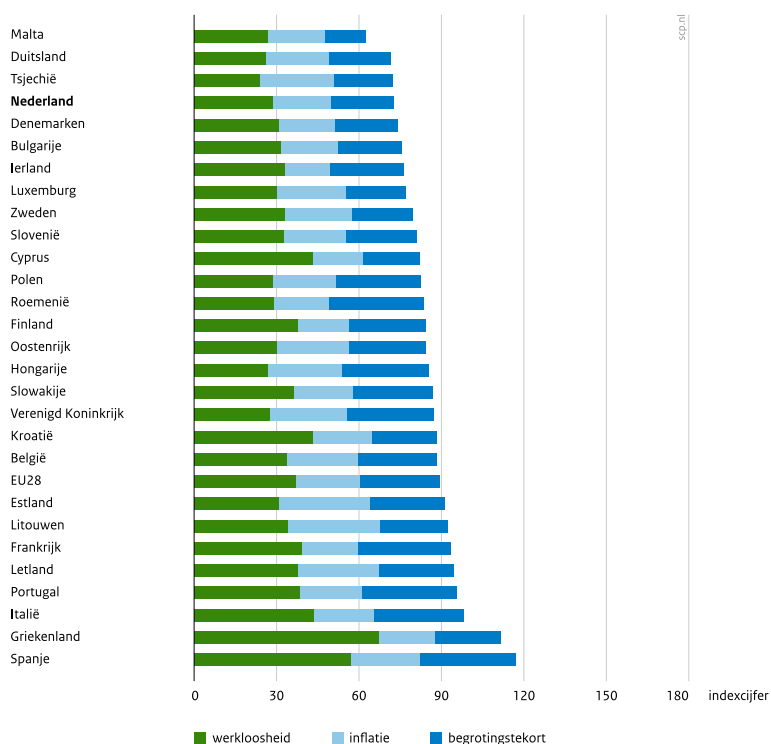
Naast de ontwikkeling van het bbp zijn ook de werkloosheid, het overheidstekort en de inflatie belangrijke graadmeters voor economische ontwikkelingen. Deze drie indicatoren nemen we samen in een zogeheten misère-index.³

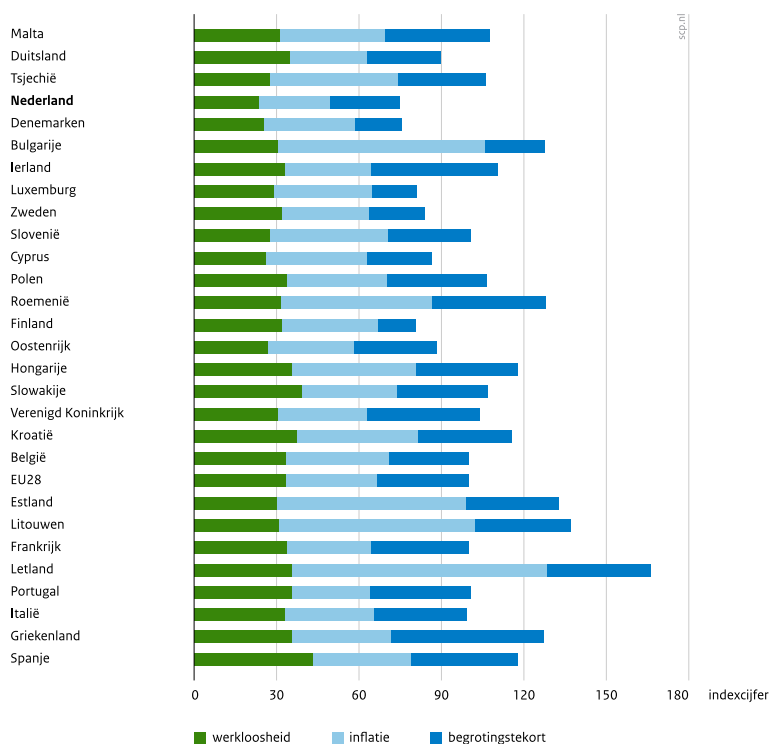
Nederland kent relatief weinig economische misère⁴

[Misère-index, EU-landen, 2008 en 2017 (indexcijfer, EU 2008 = 100)]

2017

2008

Bron: EC (Eurostat) SCP-bewerking

In Nederland is de misère lager dan gemiddeld in de Europese Unie (lager begrotingstekort, lagere inflatie en lagere werkloosheid). Inmiddels is Nederland weer nagenoeg aanbeland op het niveau van voor de crisis: na 2008 namen werkloosheid, inflatie en vooral het begrotingstekort toe, maar sinds 2013 (werkloosheid sinds 2014) nemen ze alle drie weer af (zie Van der Torre 2017). Wel is de inflatie in 2017 weer toegenomen. De misère is in 2017 in Europa gemiddeld lager dan in 2008.

Literatuur

Torre, A. van der (2017). Bevolking en economie: het maatschappelijk speelveld. In: R. Bijl, J. Boelhouwer en A. Wennekers (red.), *De sociale staat van Nederland 2017* (p. 20-56). Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.

Deze kaart citeren

Boelhouwer, J., en Campen, C. van (2018). Bevolking en economie. In: *De sociale staat van Nederland 2018*. Geraadpleegd op [...] via <https://digitaal.scp.nl/ssn2018/bevolking-en-economie>.

Publicatiedatum

11 september 2018

Noten

- 1 Het verschil tussen het bbp en het netto beschikbaar nationaal inkomen bestaat uit de afschrijvingen, het saldo van de primaire inkomens uit en naar het buitenland en het saldo van de inkomensoverdrachten (secundair inkomen) uit en aan het buitenland.
- 2 Alle inkomens zijn reëel, dat wil zeggen: weergegeven in constante prijzen (bbp, nni en nbni gedefleerd met prijsindexcijfer bbp; variabelen over sector huishoudens gedefleerd met consumentenprijsindex (cpi)).
- 3 De mate waarin een land er niet in slaagt de werkloosheid, de geldontwaarding en het overheidstekort te beperken, drukken we uit in een misère-index. In deze index telt elk van deze drie grootheden even sterk mee in het beginjaar (bij ons 2008) voor een ijkland (bij ons het EU-gemiddelde). De index is 100 voor het EU-gemiddelde in 2008. Hoe hoger de index, hoe slechter de prestaties. Uiteraard vormen de grootheden waaruit de misère-index is opgebouwd slechts een benadering van de economische toestand. De keuze van de grootheden is betrekkelijk arbitrair, evenals de opbouw van de index.
- 4 Gerangschikt naar positie in 2017. Index met de misère van de EU in 2008 op 100 en deelindices voor de werkloosheid, de inflatie en het begrotingstekort van de EU in 1998 op 33 1/3.

Publieke opinie

Auteurs: [Josje den Ridder](#) en [Paul Dekker](#)

Hoe kijken Nederlanders in de periode 2008-2018 aan tegen de richting waarin het land zich ontwikkelt, de maatschappelijke problemen en het vertrouwen in democratie, politiek en elkaar? In het begin van 2018 is de stemming over Nederland en de politiek positiever dan de voorbije jaren. Toch zijn er ook zorgen: vooral over de wederzijdse bejegening, immigratie, de zorg en inkomensverschillen.

Positiever over Nederland

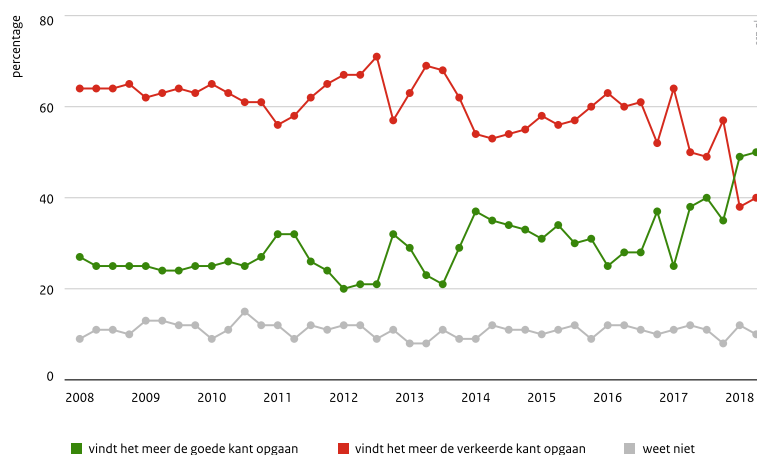
Sinds begin 2018 zijn Nederlanders positiever over de richting die het land op gaat. Waar voorheen steeds een meerderheid vond dat het met Nederland de verkeerde kant op gaat, vindt in april 2018 50% dat het de goede kant op gaat; 40% vindt dat het de verkeerde kant op gaat, 10% weet het niet. Er zijn grote verschillen naar opleidingsniveau: 62% van de hogeropgeleiden vindt het de goede kant op gaan, tegenover 47% van de middelbaar opgeleiden en 40% van de lageropgeleiden. Mannen zijn positiever dan vrouwen (53% versus 47%).

Mensen die optimistisch zijn, wijzen op de hoge welvaart en (betere) economische situatie. Veel optimisten zien overigens niet alleen positieve ontwikkelingen, maar noemen ook dingen die verkeerd gaan, zoals de sociale cohesie (zie ook Den Ridder et al. 2017, 2018). Veel optimisten zien dus zowel positieve als negatieve ontwikkelingen en vinden dat de balans nu net doorslaat naar de goede kant. Mensen die pessimistisch zijn, wijzen op een aantal negatieve ontwikkelingen, zoals de problemen met vluchtelingen, de hoge kosten in de zorg, grotere inkomensverschillen, het gebrek aan respect in de samenleving en de manier waarop politici deze problemen aanpakken (zie Dekker et al. 2017 voor een uitgebreide analyse).

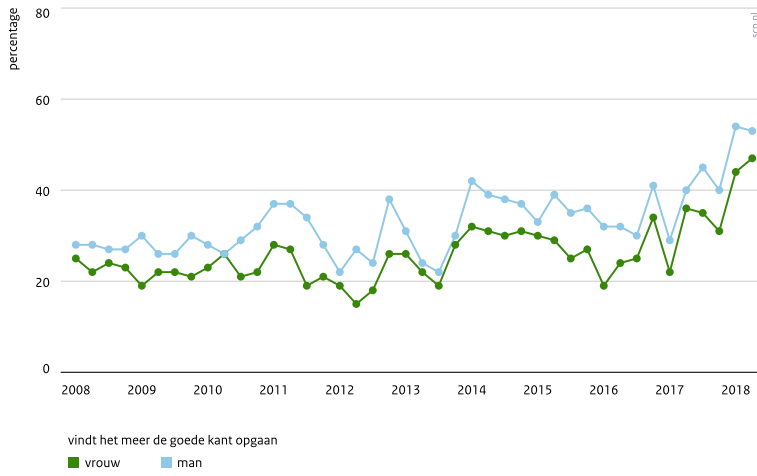
De mening over Nederland

[Aandeel dat vindt dat het de goede of de verkeerde kant op gaat met Nederland,^a personen van 18 jaar en ouder, 2008-2018 (in procenten)]

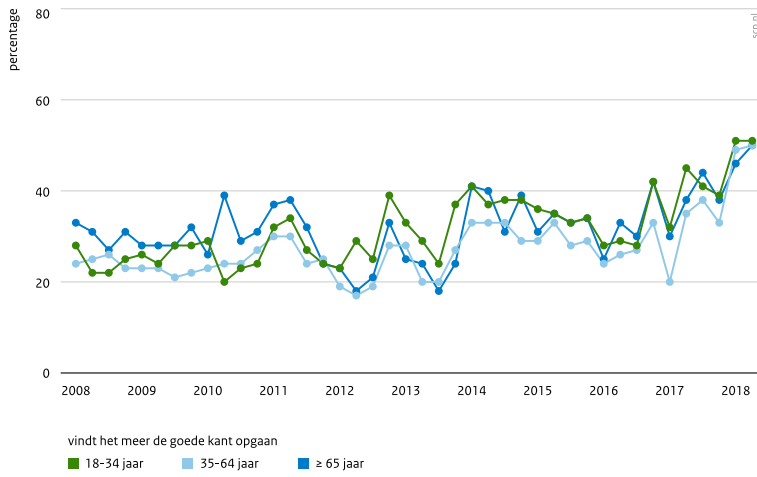
🎯 totaal

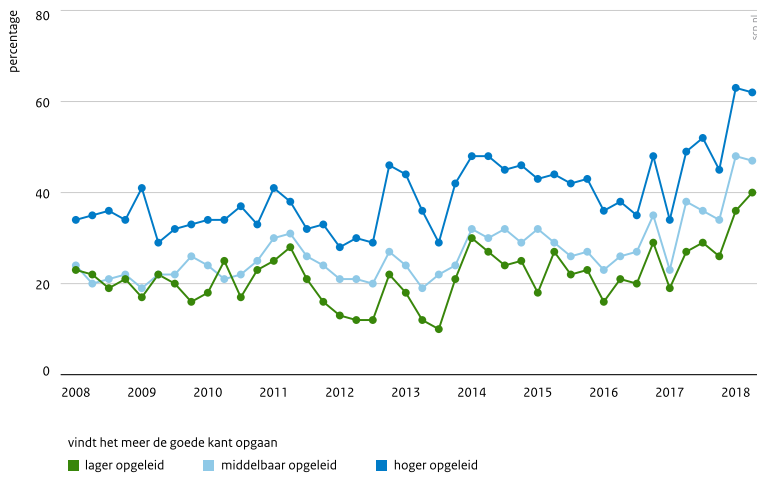
 naar geslacht

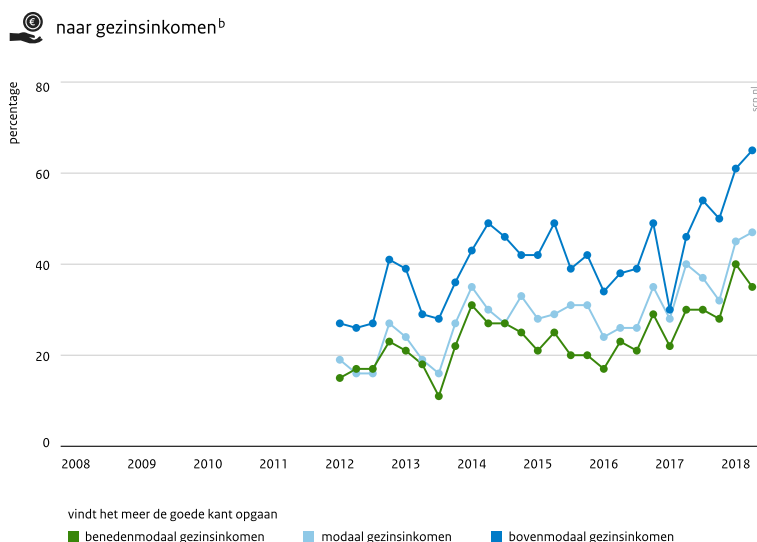

 naar leeftijd

 naar opleiding

a Antwoorden op de vraag: 'In dit onderzoek zijn allerlei onderwerpen aan de orde geweest. We willen nog graag weten hoe u al met al vindt dat het gaat met Nederland. Vindt u dat het over het algemeen de verkeerde kant of de goede kant op gaat in Nederland?'

b Geen gegevens beschikbaar voor 2008-2011.

Bron: SCP (COB 2008|1-2018|2)

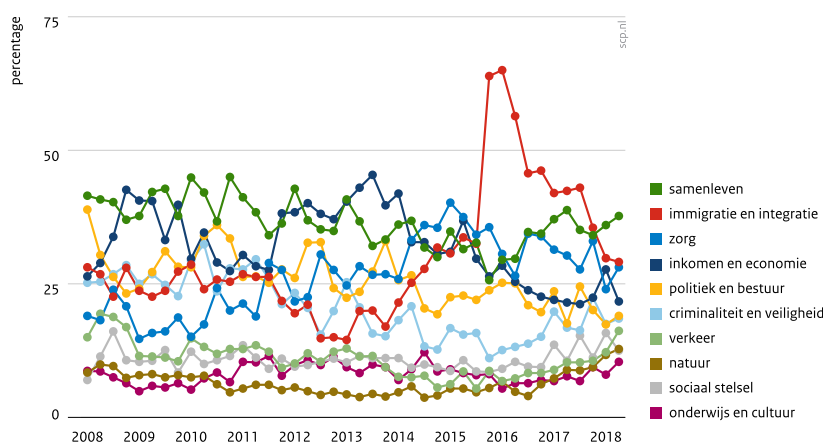
Zorgen over samenleven, immigratie en armoede

De belangrijkste maatschappelijke zorgen van Nederlanders gaan over de manier waarop we met elkaar samenleven,¹ immigratie en integratie² en inkomen en economie.³ In april 2018 worden zorgen over het samenleven met afstand het meest genoemd. In 2009 en 2013 waren zorgen over de economische situatie belangrijker. In 2015-2016 was er door de vluchtelingencrisis een piek in de zorgen over immigratie; die zorgen namen daarna af, maar het onderwerp blijft actueler dan ervoor. Andere belangrijke zorgen betreffen de gezondheidszorg⁴ en criminaliteit en veiligheid.⁵ In de top drie zijn er weinig grote verschillen tussen groepen burgers. Vrouwen zien iets vaker problemen in de zorg; hogeropgeleiden wijzen vaker op problemen met samenleven; lageropgeleiden noemen vaker problemen over immigratie en integratie (zie ook Dekker en Van Houwelingen 2017).

Het blijkt gemakkelijker om aan te geven wat er fout gaat, dan wat er goed gaat in Nederland. Waar 84% ten minste één probleem kan noemen, noemt slechts 65% één of meer sterke punten. Sterke punten van Nederland zijn de manier van samenleven (naast alles wat er misgaat, is er toch ook veel hulpbereidheid en saamhorigheid), dat we in een vrij en democratisch land leven, de goed draaiende economie, hoge welvaart, en de goede kwaliteit van de gezondheidszorg en het onderwijs (Den Ridder et al. 2018).

Maatschappelijke problemen

[Aandeel dat een probleem spontaan noemt als gevraagd wordt naar belangrijkste maatschappelijke problemen (10 meest genoemde), personen van 18 jaar en ouder, 2008-2018 (in procenten)]

Top 3 genoemde problemen naar geslacht

vrouw

- 1 samenleven (38%)
- 2 zorg (30%)
- 3 immigratie en integratie (29%)

man

- 1 samenleven (36%)
- 2 immigratie en integratie (30%)
- 3 inkomen en economie (26%)

Top 3 genoemde problemen naar leeftijd

18-34 jaar

- 1 samenleven (33%)
- 2 immigratie en integratie (28%)
- 3 inkomen en economie (20%)

35-64 jaar

- 1 samenleven (39%)
- 2 zorg (30%)
- 3 immigratie en integratie (30%)

≥ 65 jaar

- 1 samenleven (35%)
- 2 immigratie en integratie (31%)
- 3 zorg (26%)

Top 3 genoemde problemen naar opleiding

lager opgeleid

- 1 immigratie en integratie (28%)
- 2 samenleven (27%)
- 3 zorg (26%)

middelbaar opgeleid

- 1 samenleven (35%)
- 2 immigratie en integratie (32%)
- 3 inkomen en economie (27%)

hoger opgeleid

- 1 samenleven (46%)
- 2 immigratie en integratie (29%)
- 3 zorg (27%)

Top 3 genoemde problemen naar gezinsinkomen

benedenmodaal

- 1 samenleven (33%)
- 2 inkomen en economie (28%)
- 3 immigratie en integratie (28%)

modaal

- 1 samenleven (37%)
- 2 immigratie en integratie (31%)
- 3 zorg (30%)

bovenmodaal

- 1 samenleven (42%)
- 2 immigratie en integratie (31%)
- 3 zorg (26%)

Bron: SCP (COB 2008|1-2018|2)

Hoe vragen we naar maatschappelijke problemen?

In het Continu onderzoek burgerperspectieven (COB) vragen we mensen wat zij de belangrijkste maatschappelijke problemen vinden. Het is een open vraag, waarbij men maximaal 5 problemen mag noemen. Mensen schrijven heel verschillende onderwerpen op. Wij ordenen de problemen in 16 categorieën. In de figuur hiervoor staat voor 10 categorieën het aandeel respondenten dat spontaan één of meer problemen noemt in de betreffende categorie.

Hogeropgeleiden hebben vaker vertrouwen in anderen

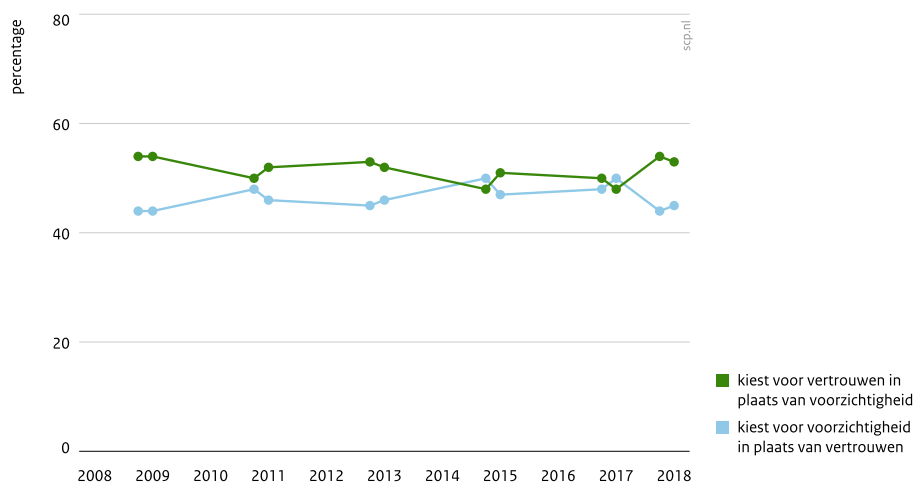
Als mensen moeten kiezen tussen de stelling ‘andere mensen zijn wel te vertrouwen’ en de stelling ‘je kunt niet voorzichtig genoeg zijn in de omgang met anderen’, kiest begin 2018 54% voor de eerste en 46% voor de tweede. De steun voor beide stellingen ontloopt elkaar niet veel, al kiezen op dit moment iets meer mensen voor vertrouwen dan tussen 2014 en begin 2017. De opleidingsverschillen hierin zijn groot: begin 2018 verkiest 76% van de hogeropgeleiden vertrouwen boven voorzichtigheid. Van de lageropgeleiden is dat 30%.

Sociaal vertrouwen

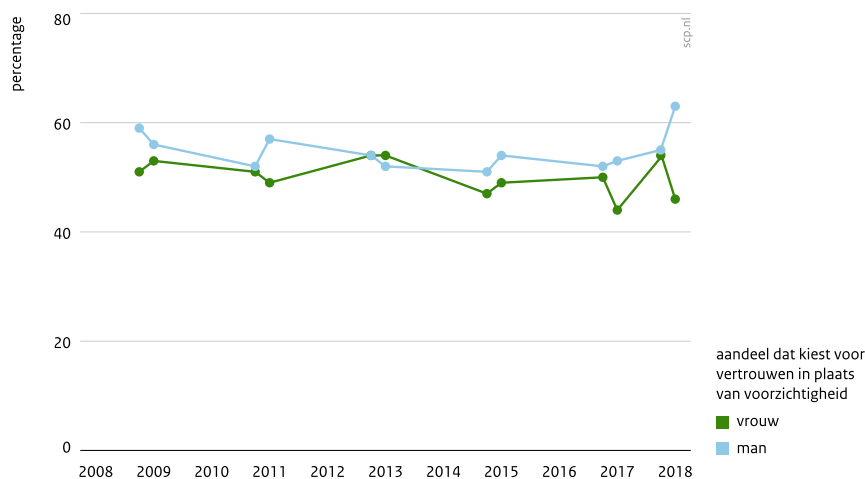
[Vertrouwen en voorzichtigheid in de omgang met anderen,^a personen van 18 jaar en ouder, 2008-2018 (in procenten)]

totaal

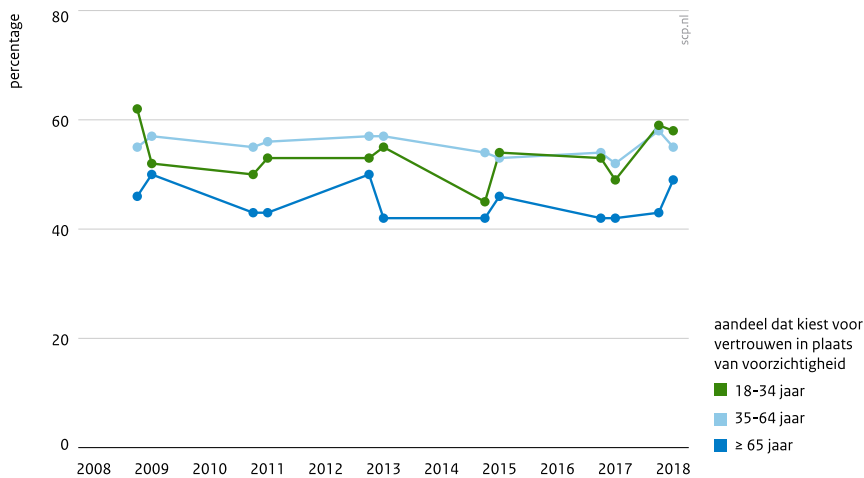

naar geslacht

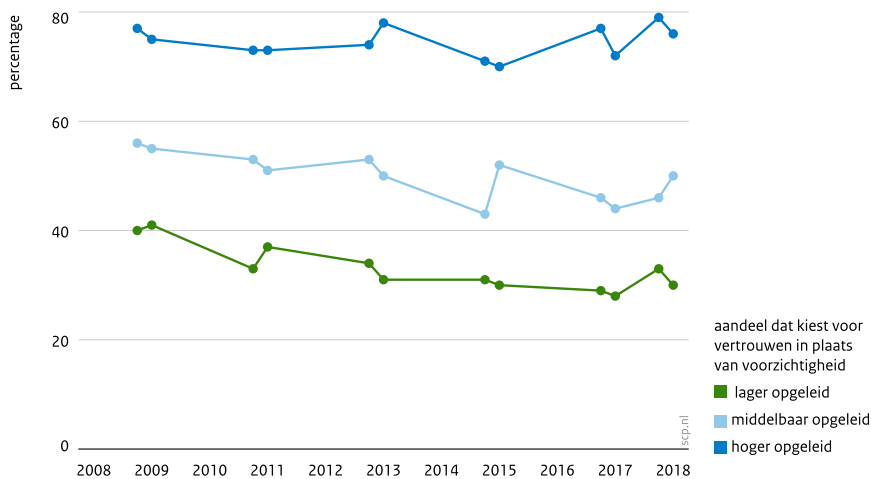

naar leeftijd

naar opleiding

a Antwoorden op de vraag: 'Vindt u over het algemeen dat de meeste mensen wel te vertrouwen zijn of vindt u dat men niet voorzichtig genoeg kan zijn in de omgang met mensen?'

Bron: SCP (CV'08-'18)

Tevreden met democratie, veel minder met politiek

Begin 2018 is 78% van de Nederlanders tevreden met het functioneren van de Nederlandse democratie. Daarmee is de democratische tevredenheid iets hoger dan in de periode 2014-2015 toen 70% tevreden was.⁶ Jongeren en hogeropgeleiden zijn vaker tevreden over de democratie dan ouderen en lageropgeleiden. Uit het Nationaal kiezersonderzoek van 2017 blijkt dat 77% van de Nederlanders voorstander is van de representatieve democratie via algemene verkiezingen, 6% is daar tegen. Voor alternatieven, zoals directe democratie, technocratie of een loterij, is de steun gering (Jacobs 2018: 92).

De tevredenheid met de dagelijkse praktijk van de democratie – afgemeten aan het vertrouwen in de Tweede Kamer en de regering – is aanzienlijk lager en schommelt door de tijd. In april 2018 heeft 58% voldoende vertrouwen [Dat is het aandeel dat op een schaal van 1-10 de Tweede Kamer of de

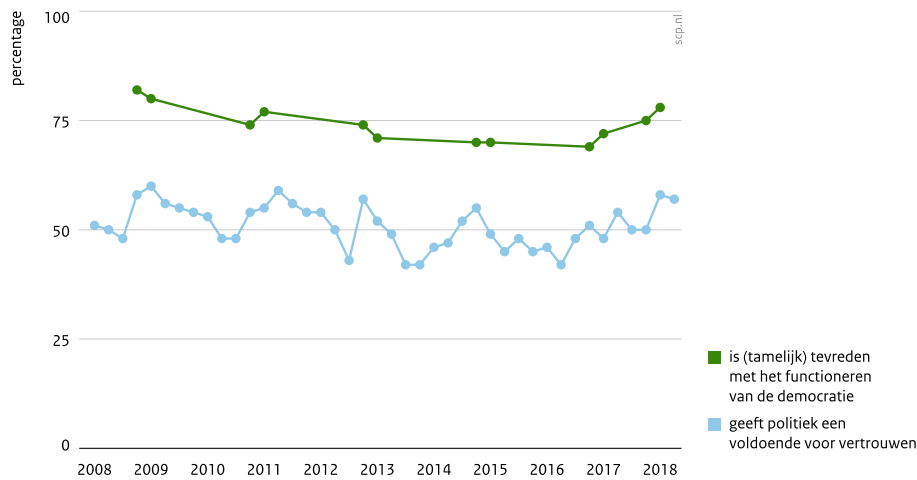
regering een 6 of hoger geeft voor vertrouwen.] in de Tweede Kamer en 57% in de regering. Het politiek vertrouwen [Het gemiddelde vertrouwen in Tweede Kamer en regering samen.] is daarmee op dit moment weer wat hoger dan in de periode 2015-2017. Jongeren (68%), hogeropgeleiden (72%) en mensen met een bovenmodaal gezinsinkomen (72%) hebben veel meer vertrouwen in de politiek dan ouderen (48%), lageropgeleiden (43%) en mensen met een benedenmodaal gezinsinkomen (42%).

Tevredenheid met democratie en politiek vertrouwen

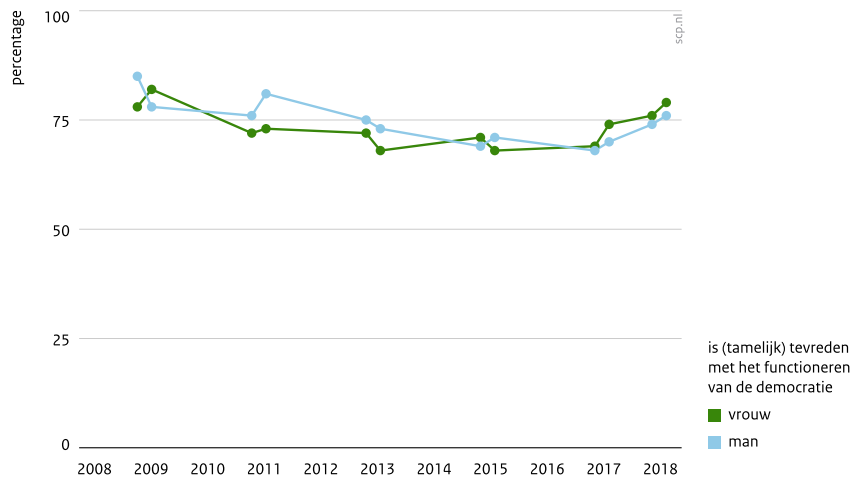
[Aandeel dat tevreden is met de wijze waarop de democratie functioneert en met politieke instituties,⁹ personen van 18 jaar en ouder, 2008-2018 (in procenten)]

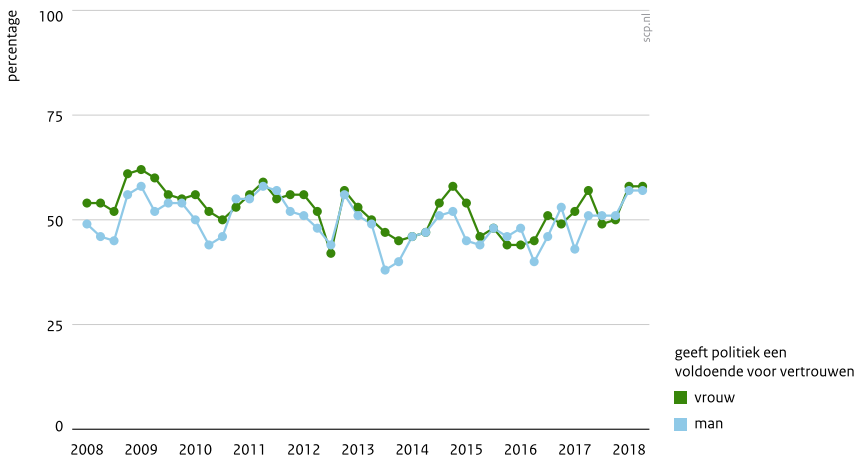
totaal

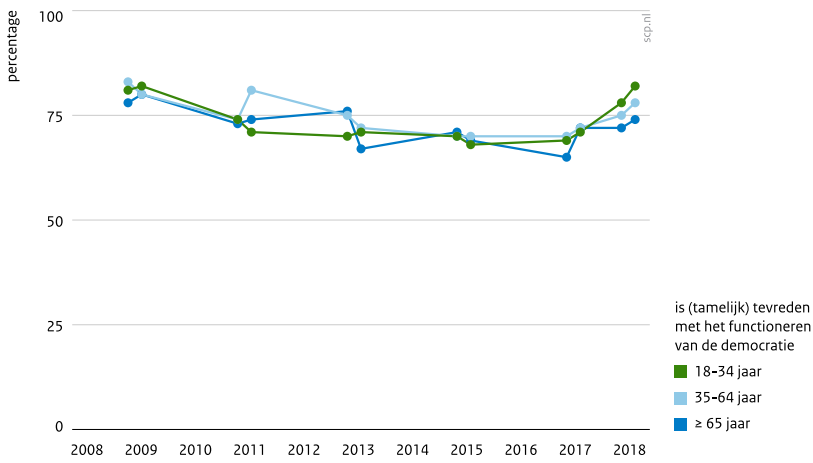
naar geslacht

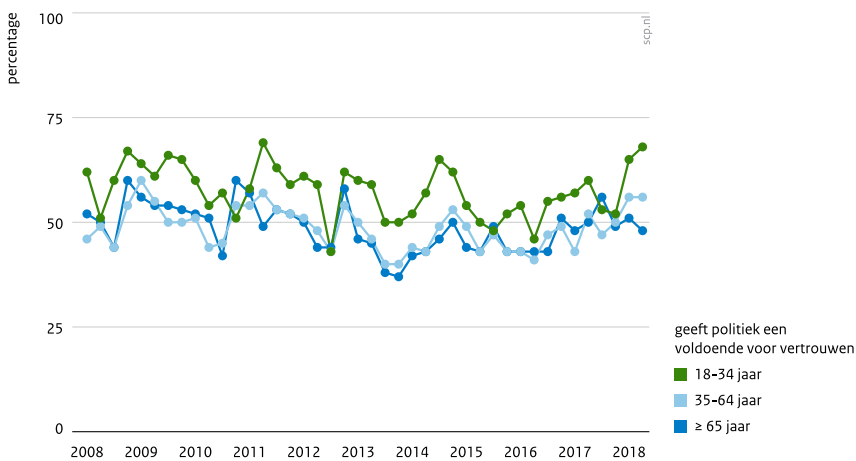
 naar geslacht

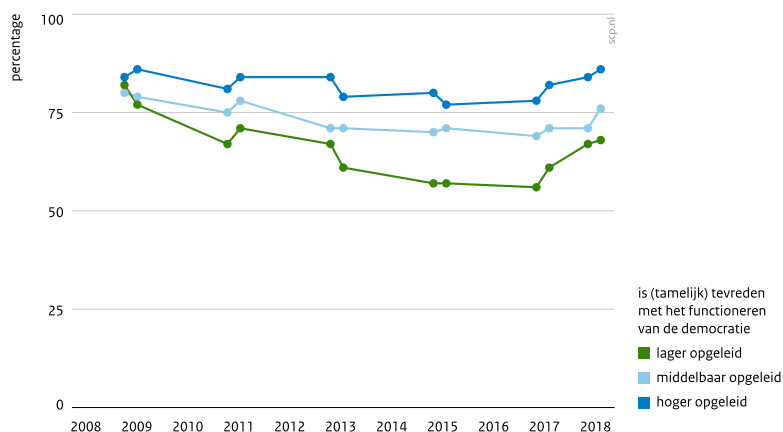

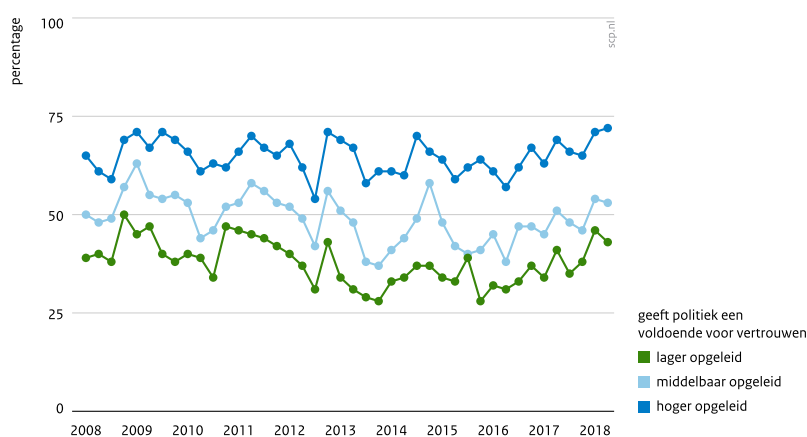
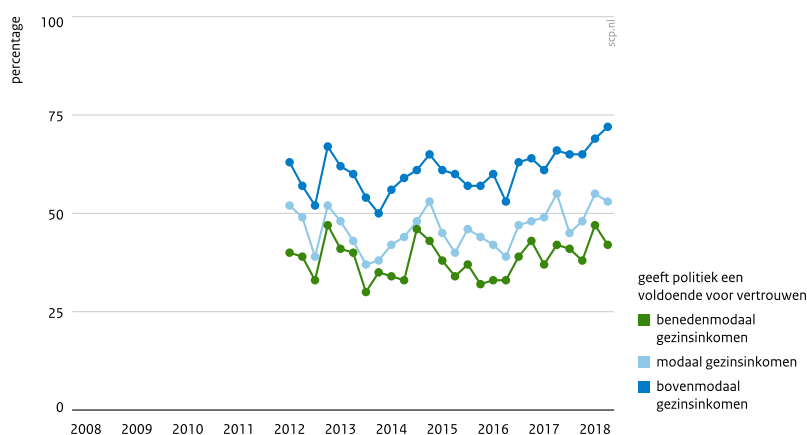

 naar leeftijd

 naar leeftijd

 naar opleiding

 naar opleiding

 naar gezinsinkomen^b

a Antwoorden op de vraag: 'In hoeverre bent u tevreden over de wijze waarop de democratie in Nederland functioneert. Bent u daarover al met al zeer tevreden, tamelijk tevreden, niet zo tevreden of helemaal niet tevreden?' Het vertrouwen in de politiek is het gemiddelde van het aandeel dat een voldoende geeft voor vertrouwen in de Tweede Kamer en de regering.

b Geen gegevens beschikbaar voor de tevredenheid met het functioneren van de democratie en geen gegevens voor 2008-2011 voor politiek vertrouwen.

Bron: SCP (COB'08-'18; CV'08-'18)

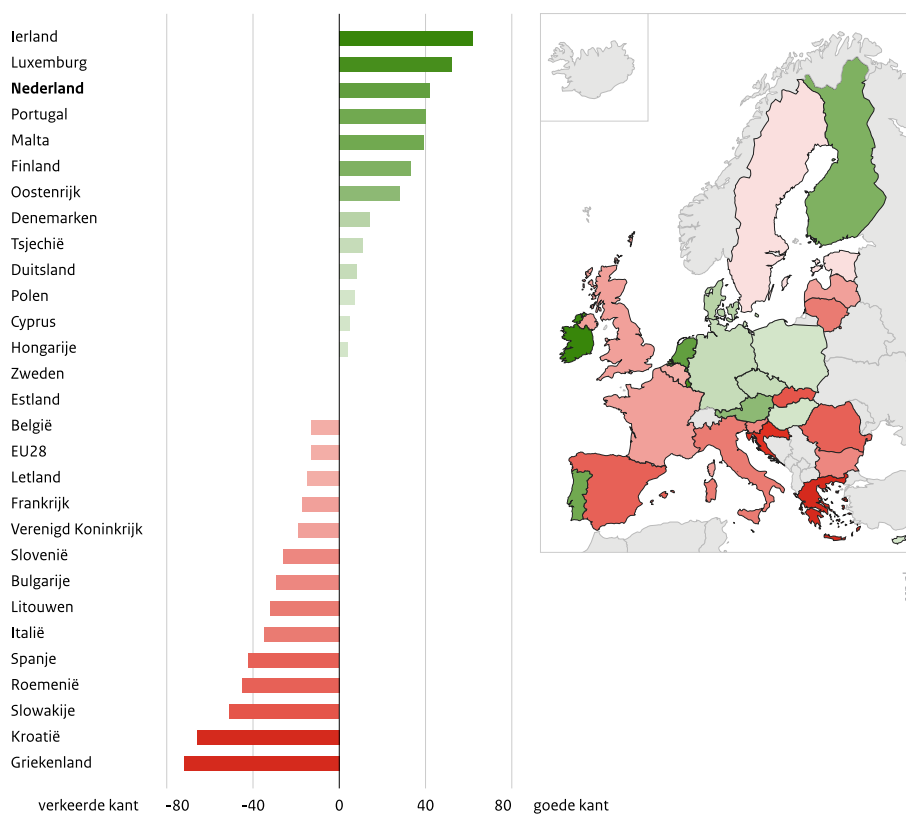
Nederlanders positiever dan inwoners van andere EU-landen

In vergelijking met andere EU-landen is de stemming in Nederland relatief goed. Nederlanders zijn gemiddeld veel positiever over de richting van het land, de democratie en de politiek dan elders in de EU. Nederland hoort daarmee, samen met Denemarken, Zweden, Luxemburg en Malta, tot de meest positieve landen. Inwoners van Griekenland, Italië en Kroatië zijn veel vaker negatief over de (politieke) situatie in hun land. Ook als het gaat om het vertrouwen in anderen staat Nederland aan de positieve kant van de streep, samen met Zweden en de (nog vertrouwensvollere) Finnen.

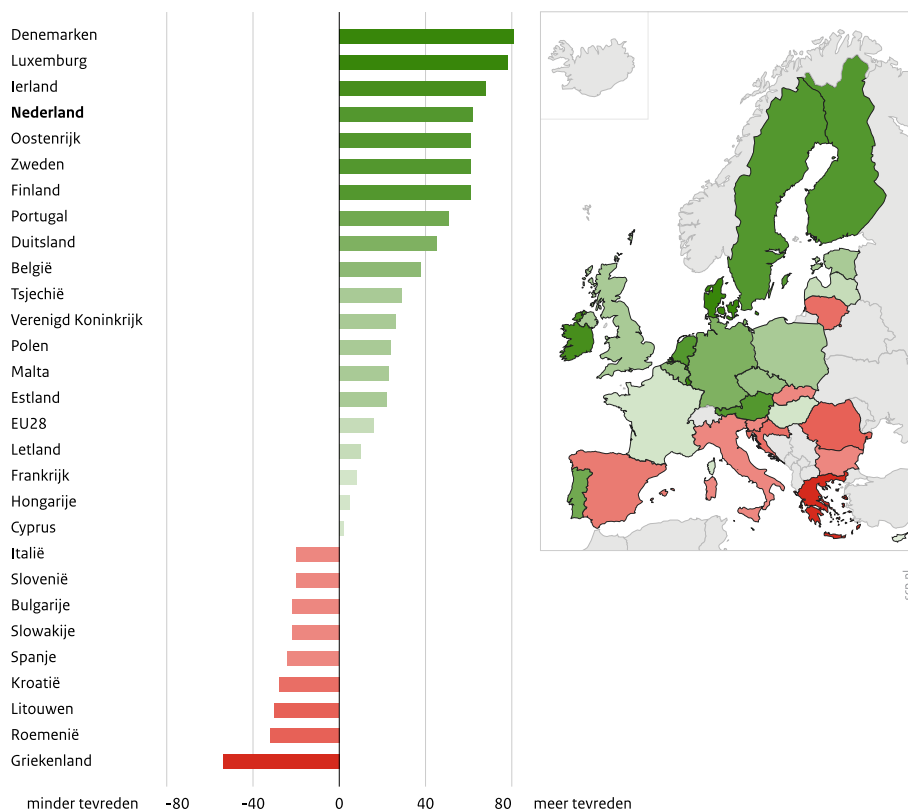
De stemming in Nederland in internationaal perspectief

[Opvattingen over de richting van het land, vertrouwen in anderen, tevredenheid met democratie en politiek vertrouwen in EU-landen, personen van 15 jaar en ouder, 2016 en 2018 (in nettoscores)^a]

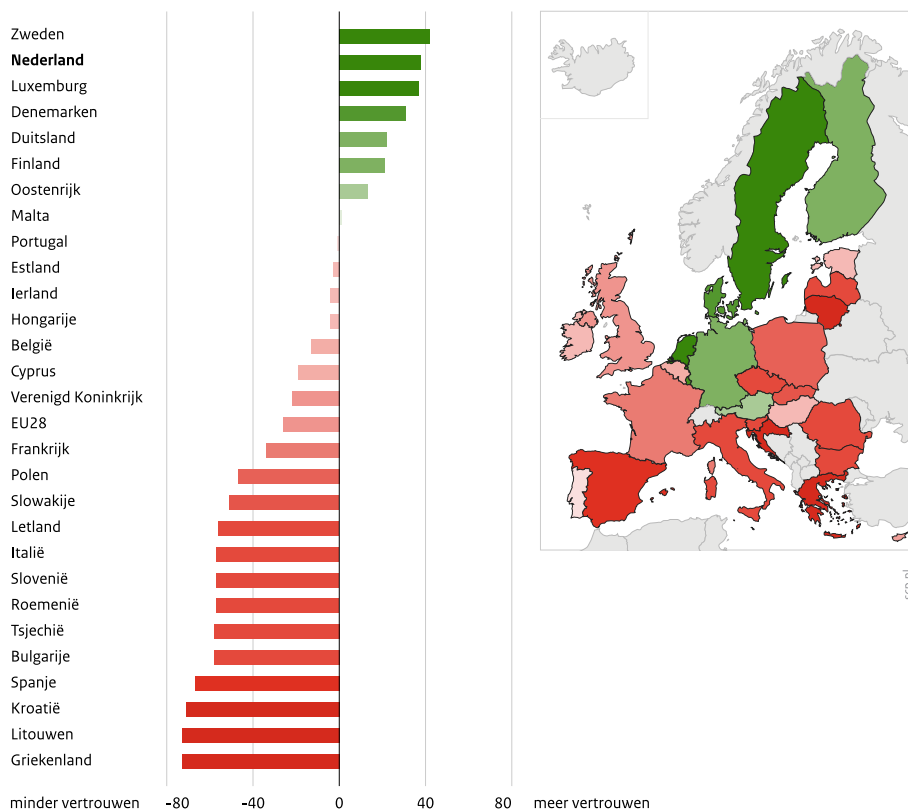
netto richting van het land^a

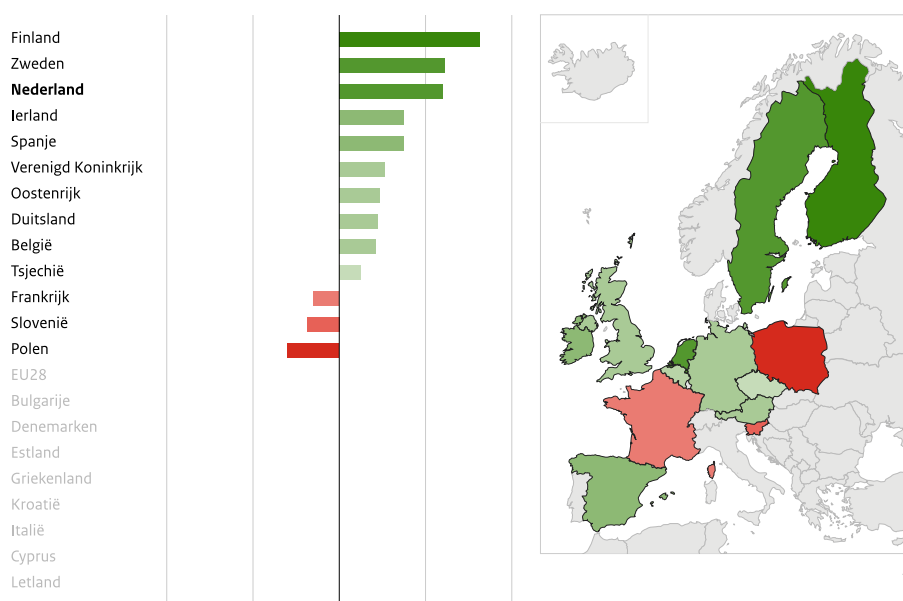

netto tevredenheid met democratie^b

netto vertrouwen in parlement^c

netto sociaal vertrouwen^d

- a Nettoscores zijn per land het aandeel dat een positief beeld heeft, verminderd met het aandeel dat een negatief beeld heeft. Het gaat hier dus om het aandeel dat het de goede kant op vindt gaan met het land minus het aandeel dat het de slechte kant op vindt gaan.
- b Nettoscores zijn per land het aandeel dat een positief beeld heeft, verminderd met het aandeel dat een negatief beeld heeft. Het gaat hier dus om het aandeel dat tevreden is met de democratie minus het aandeel dat niet tevreden is.
- c Nettoscores zijn per land het aandeel dat een positief beeld heeft, verminderd met het aandeel dat een negatief beeld heeft. Het gaat hier dus om het aandeel dat vertrouwen heeft in het parlement minus het aandeel dat geen vertrouwen heeft.
- d Nettoscores zijn per land het aandeel dat een positief beeld heeft, verminderd met het aandeel dat een negatief beeld heeft. Het gaat hier dus om het aandeel dat anderen vertrouwt minus het aandeel dat vindt dat je niet voorzichtig genoeg kunt zijn.

Bron: EC (ESS'16; Eurobarometer 89.1, maart 2018)

Literatuur

Dekker, P. en P. van Houwelingen (2017). *Burgerperspectieven 2017*|4. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.

Dekker, P., J. den Ridder en P. van Houwelingen (2017). *Burgerperspectieven 2017*|1. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.

Jacobs, K. (2018). Referenda en andere institutionele hervormingen. In: T. van der Meer, H. van der Kolk en R. Rekker (red.), *Aanhoudend wisselvallig: Nationaal kiezersonderzoek 2017* (p. 90-97). Te raadplegen via <http://www.dpes.nl/images/AanhoudendWisselvalligNKO2017V4.pdf> ↗.

Ridder, J. den, P. Dekker en P. van Houwelingen (2017). *Burgerperspectieven 2017*|3. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.

Ridder, J. den, E. Boonstoppel en P. Dekker (2018). *Burgerperspectieven 2018*|2. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.

Deze kaart citeren

den Ridder, J., en Dekker, P. (2018). Publieke opinie. In: *De sociale staat van Nederland 2018*. Geraadpleegd op [...] via <https://digitaal.scp.nl/ssn2018/publieke-opinie>.

Publicatiedatum

11 september 2018

Noten

- 1 Onverdraagzaamheid, gebrek aan respect, asociaal gedrag en egoïsme.
- 2 De komst van vluchtelingen, gebrekkige integratie, maar ook discriminatie en racisme.
- 3 De economische situatie, inkomensverschillen, armoede.
- 4 Met name de kosten van de zorg, en de kwaliteit en inrichting van de ouderenzorg.
- 5 Gebrek aan veiligheid, hoge criminaliteit, te lage straffen.
- 6 Ook het Nationaal kiezersonderzoek (NKO) en de Eurobarometer (EB) laten zien dat een grote meerderheid vertrouwen heeft in de democratie. In het NKO toonde in 2017 79% zich zeer tevreden met de democratie; in de Eurobarometer van voorjaar 2018 is 81% tevreden.

Onderwijs

Auteur: [Ralf Maslowski](#)

Nederlanders zijn steeds hoger opgeleid. Van de jongvolwassenen heeft bijna de helft een hoger-onderwijsdiploma. Veel ouderen met een diploma op basisniveau of op het niveau van lager of voorbereidend beroepsonderwijs, hebben in de afgelopen 10 jaar de arbeidsmarkt verlaten. Daardoor neemt het aandeel Nederlanders met een startkwalificatie [\[Een diploma op havo/vwo- of minimaal mbo-2-niveau.\]](#) langzaam toe. Tegelijkertijd is echter in het afgelopen jaar het aantal voortijdig schoolverlaters licht toegenomen, na een gestage daling in de afgelopen 10 jaar.

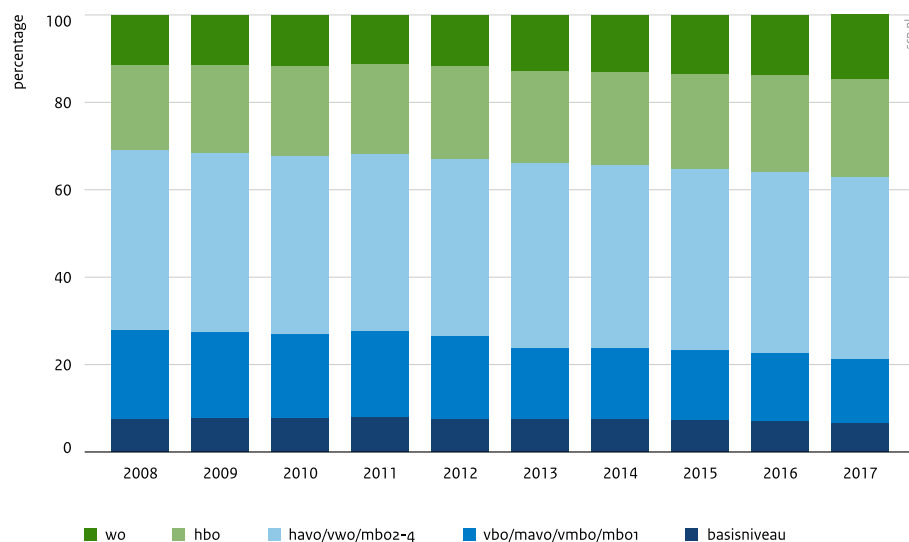
Opleidingsniveau

Nederlanders steeds hoger opgeleid

Het opleidingsniveau van de Nederlandse bevolking stijgt gestaag. Vooral in de tweede helft van de vorige eeuw steeg het opleidingsniveau sterk met iedere nieuwe generatie. In de laatste 10 jaar is die stijging minder groot, maar het aantal hogeropgeleiden blijft groeien en het aandeel met ten hoogste een opleiding op basisniveau neemt af.

Bevolking Nederland steeds hoger opgeleid

[\[Gerealiseerd opleidingsniveau, personen van 25-64 jaar, 2008-2017 \(in procenten\)\]](#)

Bron: CBS (StatLine Onderwijsstatistieken 2018: '08-'17) SCP-bewerking

Een steeds groter deel van de bevolking heeft een startkwalificatie

Was in 2008 nog bijna 28% van de bevolking in de leeftijd van 25-64 jaar lager opgeleid [\[Basisniveau of maximaal vbo/mavo/vmbo/mbo1.\]](#), in 2017 was dat afgenomen tot iets meer dan 21%. Dit betekent dat een steeds kleiner deel van de bevolking het zonder startkwalificatie moet stellen. Een startkwalificatie is van groot belang voor de kans op een baan.

Aandeel hogeropgeleiden tussen de 25 en 65 jaar in 10 jaar met ruim een vijfde gestegen

Het aandeel van de bevolking met een diploma op middelbaar niveau [Havo/vwo/mbo2-4.] schommelt de laatste 10 jaar rond de 40%. Het aandeel met een hoog opleidingsniveau is in de afgelopen 10 jaar toegenomen. In 2008 had iets meer dan 19% van de bevolking van 25-64 jaar een hbo-diploma en ruim 11% een universitaire graad (samen iets minder dan 31%). Het percentage hogeropgeleiden is sindsdien met bijna 7 procentpunten gestegen: in 2017 had ruim 22% een hbo- en bijna 15% een wo-diploma (samen ruim 37%).

Het gemiddelde opleidingsniveau van vrouwen stijgt sneller dan dat van mannen

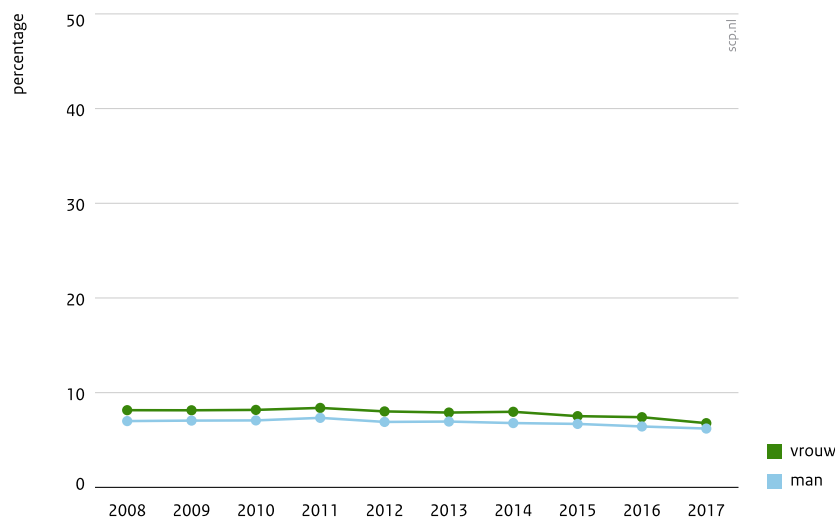
Opvallend is de ontwikkeling van het opleidingsniveau van vrouwen. In 2008 had ruim 30% van de vrouwen een opleiding op basisniveau of op vbo/mavo/vmbo-niveau; bij de mannen was dat iets meer dan 25%. Dat aandeel is in de afgelopen 10 jaar onder vrouwen met meer dan 8 procentpunten gezakt, naar minder dan 22%. Onder mannen is de daling met iets meer dan 4 procentpunten, naar 21%, een stuk kleiner.

Waar in 2008 nog minder dan 19% van de vrouwen een diploma op hbo-niveau had, en iets minder dan 10% een wo-diploma, is dit in 2017 toegenomen tot ruim 23% respectievelijk ruim 14%. Het percentage vrouwen met een wo-diploma is daarmee nu ongeveer even groot als dat van mannen. Wat het aandeel vrouwen met een hbo-diploma betreft: dit ligt ruim 1 procentpunt boven dat van mannen, terwijl dat 10 jaar geleden nog andersom was.

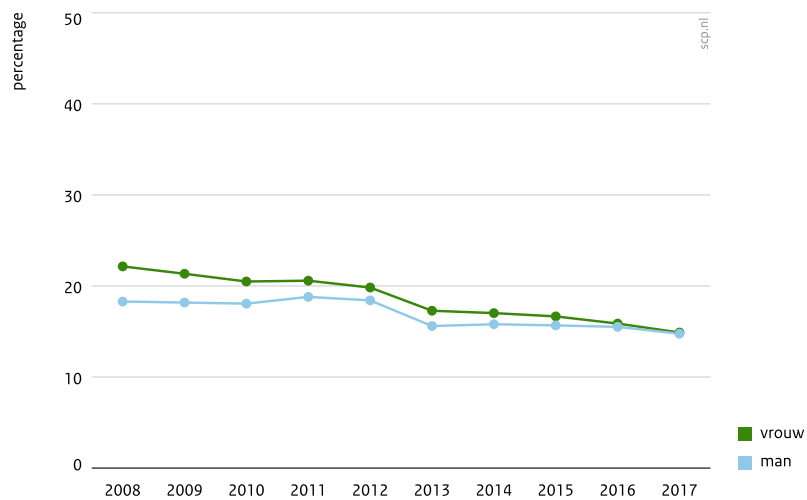
Vrouwen hebben de afgelopen 10 jaar een grote inhaalslag gemaakt

[Hoogst behaalde opleiding, personen van 25-64 jaar, naar geslacht, 2008-2017 (in procenten)]

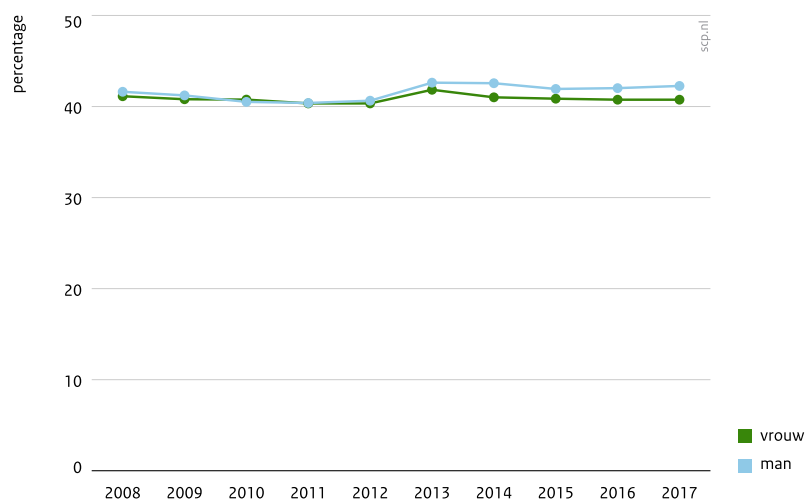
basisniveau

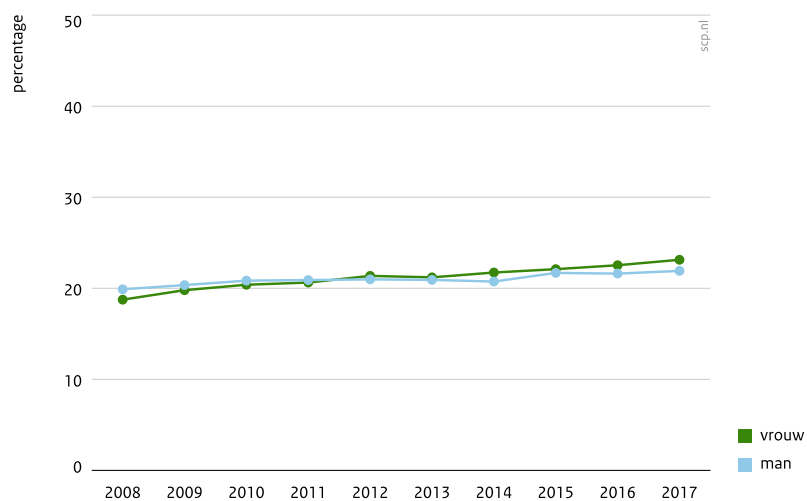
vbo/mavo/vmbo/mbo1

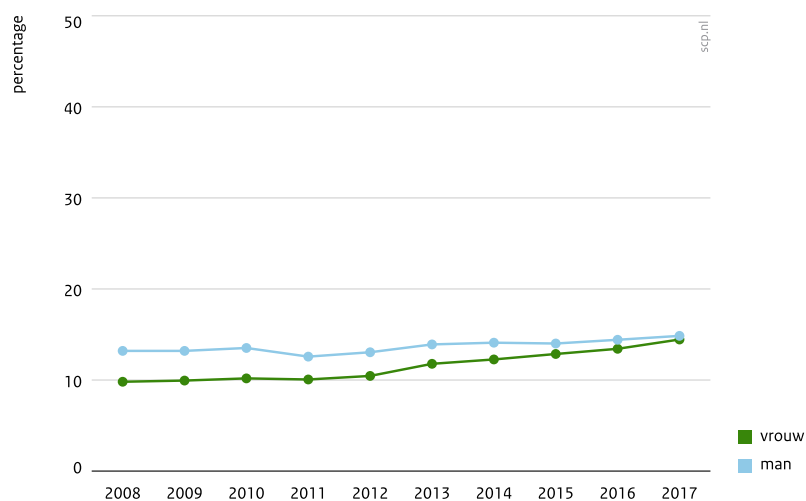
havo/vwo/mbo2-4

hbo

WO

Bron: CBS (EBB'08-'17) SCP-bewerking

Nederlanders met een migratieachtergrond hebben nog steeds een onderwijsachterstand

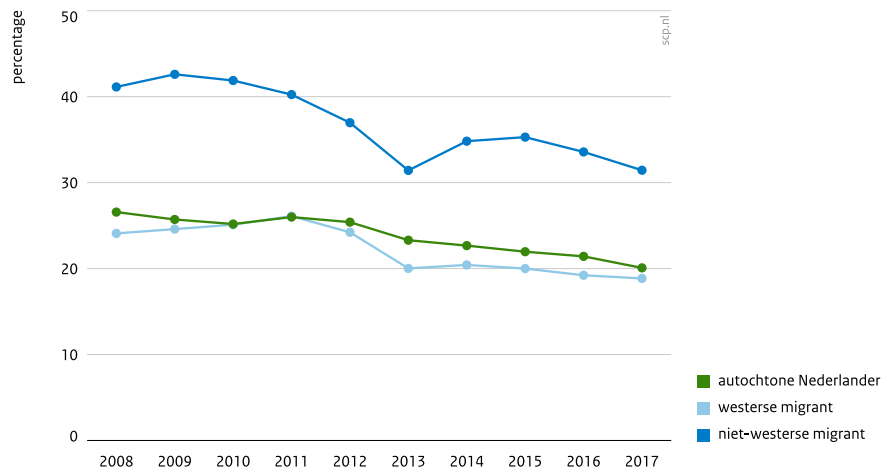
Ondanks dat het opleidingsniveau van de bevolking in zijn geheel stijgt, zijn er wel verschillen tussen bevolkingsgroepen. Het aandeel autochtone Nederlanders zonder startkwalificatie (lager opleidingsniveau) is in tien jaar gedaald van bijna 27% naar iets meer dan 20%. Weliswaar is de daling onder niet-westerse migranten, met bijna 10 procentpunten, groter dan onder autochtone Nederlanders, maar een beduidend groter percentage van de niet-westerse migranten (31%) moet het zonder startkwalificatie stellen.

De daling van lageropgeleiden onder niet-westerse migranten gaat gepaard met vooral een toename van het aandeel middelbaar opgeleiden onder deze groep (toename van ruim 5 procentpunten). Weliswaar neemt ook het aandeel hogeropgeleiden onder niet-westerse migranten toe (met iets minder dan 5 procentpunten in de afgelopen 10 jaar), maar die toename blijft achter bij de toename onder autochtone Nederlanders (ruim 7 procentpunten).

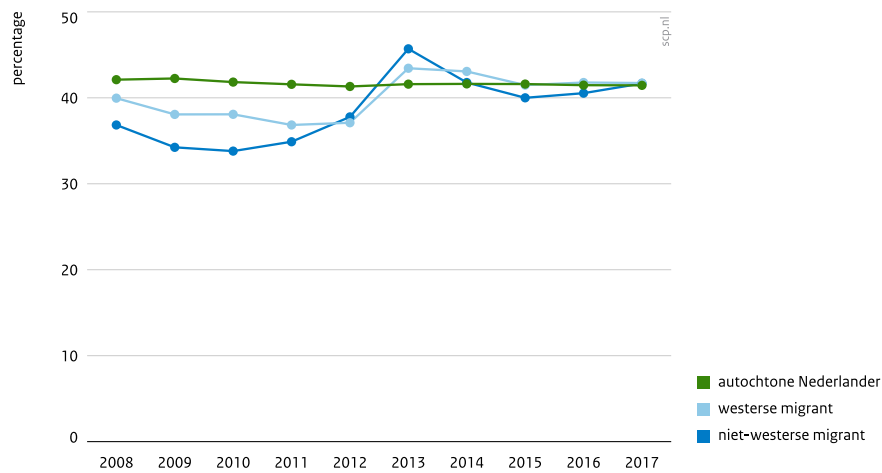
Veel niet-westerse migranten zonder startkwalificatie

[Hoogst behaalde opleiding, personen van 25-64 jaar, naar herkomst, 2008-2017 (in procenten)]

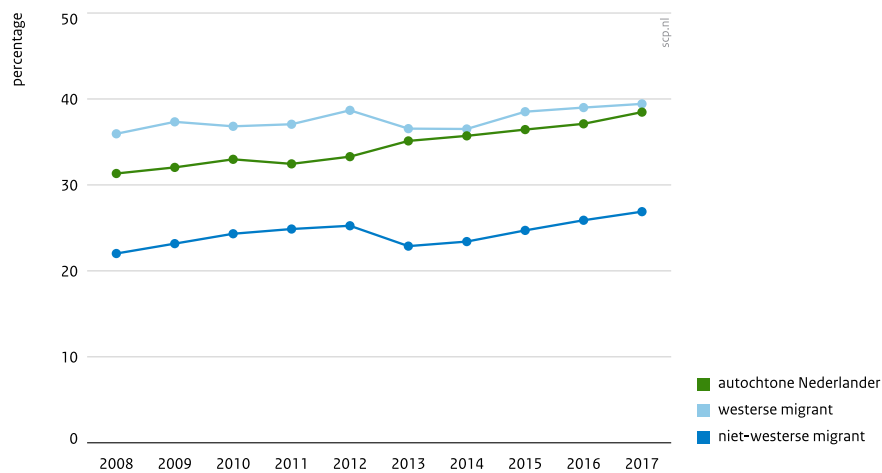
lagere opleiding

middelbare opleiding

hogere opleiding

Bron: CBS (EBB'08/'17) SCP-bewerking

Overall in Europa stijgt het opleidingsniveau van de bevolking; Nederland ligt boven het Europese gemiddelde

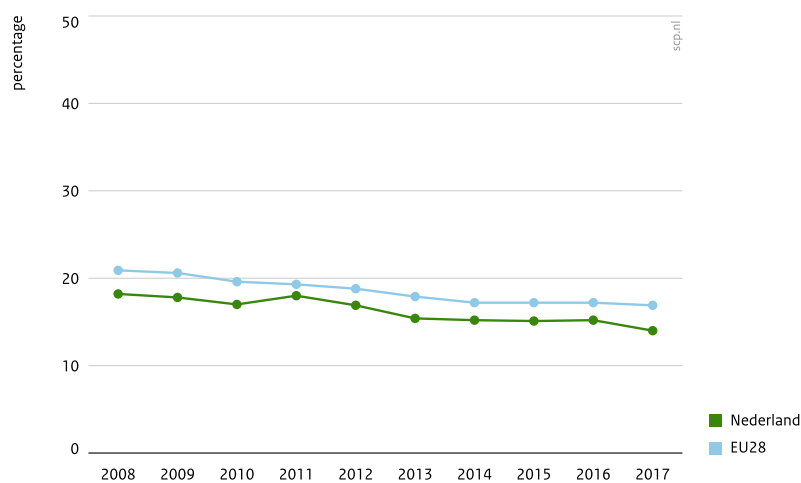
Ook in de andere landen van de Europese Unie stijgt het opleidingsniveau van de bevolking. In Europa is het aandeel jongvolwassenen (30-34 jaar) met een hoog opleidingsniveau tussen 2008 en 2017 gestegen van 31% naar 40% (in Nederland van 40% naar 48%; zie de figuur). Het aandeel jongvolwassenen met een laag opleidingsniveau is in de Europese Unie gedaald van 21% naar 17%. In Nederland was deze daling hiermee vergelijkbaar (van 18% naar 14%). Datzelfde geldt ook voor het aandeel middelbaar opgeleiden van 30-34 jaar, dat in Nederland daalde van 42% naar 38%, en in de Europese Unie daalde van 48% naar 43%).

In enkele Europese landen is inmiddels meer dan de helft van de 30-34-jarigen hoog opgeleid. Litouwen gaat aan kop met 58% hogeropgeleiden, gevolgd door onder andere Cyprus, IJsland, Ierland, Luxemburg en Zweden. In vooral Zuid- en Oost-Europese landen is het aandeel hogeropgeleiden in die leeftijdscategorie veel lager: Roemenië en Italië vormen de achterhoede met 26% respectievelijk 27% hoger opgeleide jongvolwassenen.

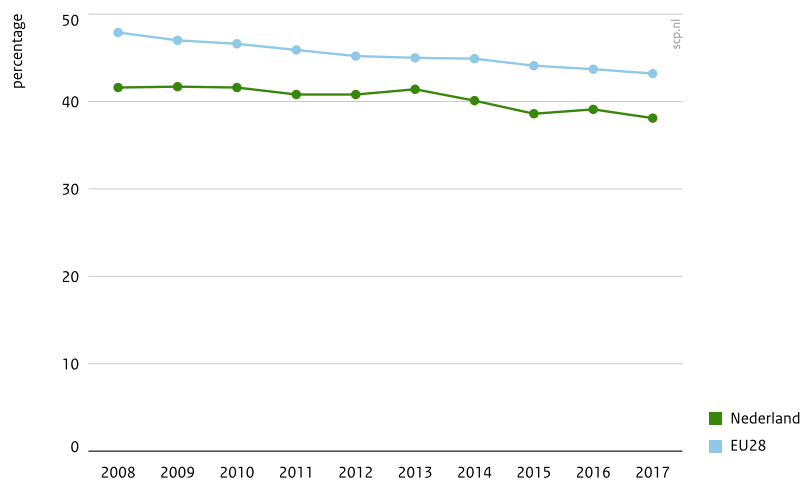
Opleidingsniveau van jongvolwassenen in heel Europa stijgt, Nederland doet het beter dan EU-gemiddelde

[Hoogst gerealiseerde opleidingsniveau, personen van 30-34 jaar, in Nederland en gemiddelde in Europa, 2008-2017 (in procenten)]

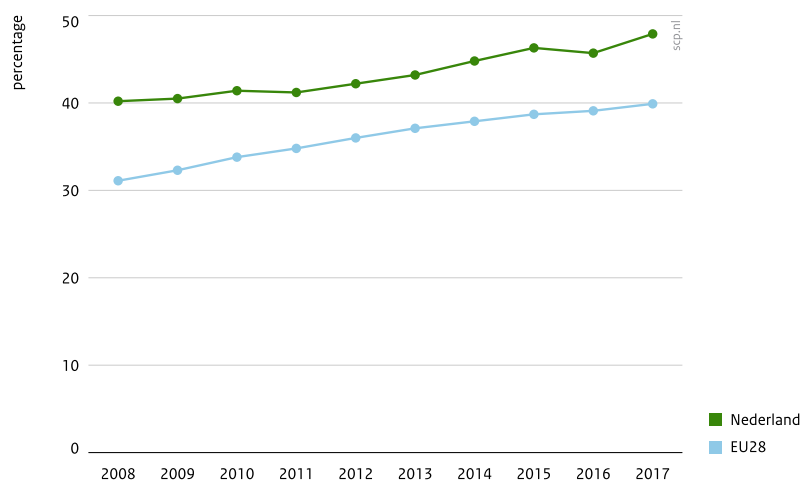
lagere opleiding

middelbare opleiding

hogere opleiding

Bron: Eurostat (2018) SCP-bewerking

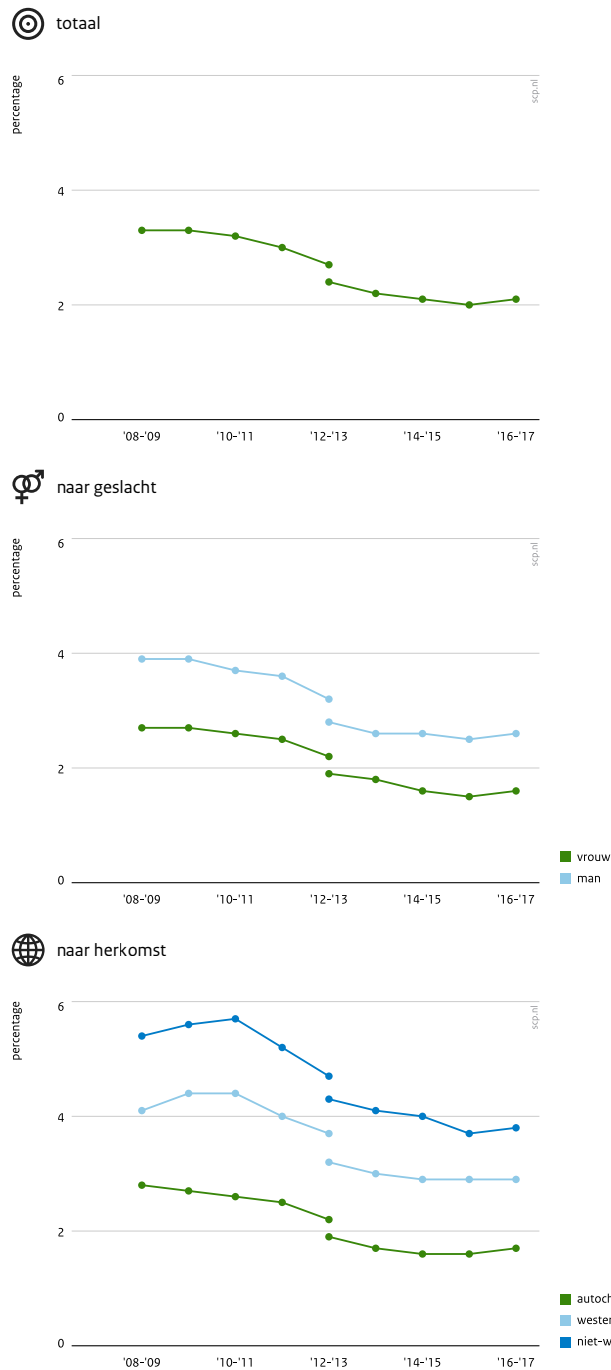
Voortijdig schoolverlaters

Weer lichte toename voortijdig schoolverlaters

Het aantal jongeren dat zonder een havo-, vwo- of ten minste mbo-2 diploma de school verlaat, is voor het eerst sinds jaren weer licht gestegen. In het schooljaar 2016/'17 stroomden ongeveer 28.650 jongeren voortijdig uit het onderwijs.¹ Dat waren er ruim 1200 meer dan een jaar daarvoor.

Voortijdig schoolverlaten in afgelopen 10 jaar afgenomen, maar stijgt nu weer licht

[Jongeren die zonder startkwalificatie het onderwijs verlaten,^a personen van 12-23 jaar, 2008-2017^b (in procenten)]

- a Leerlingen die in een gegeven jaar het onderwijs verlaten zonder startkwalificatie. Het gaat hierbij dus om de jaarlijkse aanwas. Het schooljaar 2014/'15, bijvoorbeeld, beschrijft leerlingen die op 1 oktober 2014 staan ingeschreven in het voortgezet onderwijs, middelbaar beroepsonderwijs of voortgezet algemeen volwassenenonderwijs en op 1 oktober 2015 het onderwijs zonder startkwalificatie hebben verlaten.
- b Voor 2012/'13 zijn de cijfers gepresenteerd die het CBS volgens de 'oude' en volgens de 'nieuwe' methode heeft berekend. De cijfers van de oude methode zijn vergelijkbaar met de cijfers voor de jaren 2008/'09 tot en met 2011/'12. De cijfers van de nieuwe methode zijn vergelijkbaar met de cijfers voor de jaren 2013/'14 tot en met 2016/'17.
- c In procenten van het aantal ingeschreven leerlingen en studenten aan het begin van het schooljaar.

Bron: CBS (StatLine 2017)

Uitval onder jongens groter dan onder meisjes

Jongens verlaten het onderwijs vaker zonder startkwalificatie dan meisjes. Ten opzichte van het schooljaar 2012/'13 is het percentage voortijdig schoolverlaters onder jongens in 2016/'17 met 0,3 procentpunten gedaald (van 2,8 naar 2,6%). Onder meisjes daalde het percentage in dezelfde periode van 1,9 naar 1,6%. Het verschil van 1% in voortijdig schoolverlaten tussen jongens en meisjes is in de afgelopen 10 jaar min of meer stabiel.

Voortijdig schoolverlaten het grootst onder jongeren met een migratieachtergrond

In schooljaar 2016/'17 verlieten 17.280 autochtone Nederlandse jongeren het onderwijs zonder startkwalificatie; onder jongeren met een niet-westerse migratieachtergrond ging het om 8860 jongeren en onder jongeren met een westerse migratieachtergrond om 2520 jongeren. Het percentage voortijdig schoolverlaters is echter onder jongeren met een migratieachtergrond het hoogst (3,6%), en met name onder degenen met een niet-westerse migratieachtergrond (3,8%). Het verschil in voortijdig schoolverlaten tussen autochtone Nederlandse jongeren en jongeren met een niet-westerse migratieachtergrond is de afgelopen 10 jaar wel kleiner geworden. Waar dit percentage onder Nederlandse jongeren de laatste jaren op ongeveer hetzelfde niveau blijft, daalt het onder jongeren met een niet-westerse migratieachtergrond.

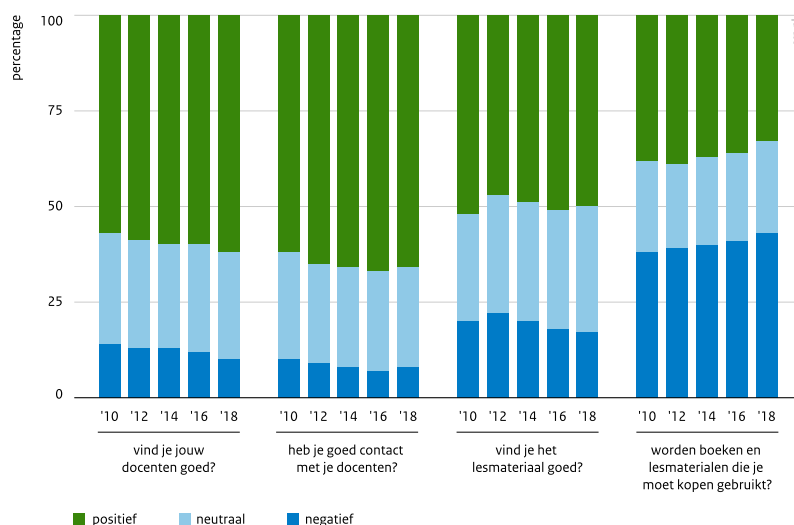
Tevredenheid studenten in het mbo en ho

Meeste mbo'ers zijn tevreden over hun onderwijs

Mbo-studenten zijn over het algemeen tevreden over hun onderwijs. Dat geldt in het bijzonder voor hun docenten. Bijna twee derde van de mbo'ers heeft een goed contact met hun docenten (66%), en 62% van de studenten vindt dat zij goede docenten hebben. Slechts 1 op de 10 studenten is hier ontevreden over. De tevredenheid over docenten lijkt de afgelopen 10 jaar ook licht te zijn toegenomen. In 2010 was 62% van de studenten tevreden over het contact met hun docenten, en omschreef 57% hun docenten als goed.

Mbo'ers waarderen vooral het contact met hun docenten

[Oordeel van mbo'ers over enkele aspecten van hun opleiding, 2010-2018 (in procenten)]

Bron: JOB (JOB-monitor '10-'18) SCP-bewerking

JOB-monitor

De JOB-monitor 2018 is de tiende meting van de tevredenheid van mbo-studenten met hun onderwijs. De monitor is een groot landelijk onderzoek, dat elke twee jaar plaatsvindt. Het onderzoek is opgezet door de Jongeren Organisatie Beroepsonderwijs (JOB) en wordt uitgevoerd door het onderzoeksbureau ResearchNed. Aan het onderzoek namen studenten van 66 mbo-instellingen deel. In totaal hebben 264.532 studenten de vragenlijst ingevuld.

Lesmateriaal wordt niet altijd gebruikt

Mbo-studenten zijn minder tevreden over hun lesmateriaal. De helft van de studenten is hierover wel tevreden, maar liefst 17% is juist ontevreden over de kwaliteit van hun boeken en lesmateriaal. Bovendien worden de boeken en lesmaterialen niet altijd gebruikt. Ruim twee op de vijf mbo-studenten geeft aan dat de aangeschafte materialen onvoldoende gebruikt worden (43%); iets meer dan 33% vindt dat de lesmaterialen wel gebruikt worden. Het aandeel dat ontevreden is over het gebruik, loopt bovendien op. In 2010 vond nog 38% dat de lesmaterialen onvoldoende gebruikt werden.

Stage en beroepspraktijkvorming niet voor iedereen goed geregeld

Een groot deel van de mbo-studenten ziet de stage als een leerzaam moment binnen de opleiding: maar liefst 74% van de bbl [[Beroepsopleidende leerweg; de leerling gaat 4-5 dagen per week naar school en loopt stage.](#)]-studenten heeft in het schooljaar 2017/'18 aangegeven tevreden te zijn over wat ze leren op hun stage. Van de bbl [[Beroepsbegeleidende leerweg; de leerling heeft een dienstverband van minimaal 24 uur en gaat 1 dag per week naar school.](#)]-studenten geeft 79% aan tevreden te zijn over wat ze leren op hun werkplek. Voor sommige studenten is het echter moeilijk om een stage te vinden. Bijna 1 op de 5-studenten (18%) geeft aan moeite te hebben om aan een stageplek te komen. Een vergelijkbaar percentage (19%) zegt geen hulp te krijgen van de school in de zoektocht naar een stage.

Studenten in hbo en wo zijn over het algemeen tevreden over hun opleiding

Ongeveer 74% van de studenten in het hoger onderwijs is tevreden over de inhoud van hun opleiding. Studenten in het wetenschappelijk onderwijs (81%) zijn hierover echter relatief tevredener dan studenten in het hbo (69%). In deze percentages zijn de afgelopen jaren niet of nauwelijks veranderingen opgetreden. Het aandeel studenten dat ontevreden is over de inhoud van hun opleiding, neemt echter wel af. In 2010 gaf ruim 8% van de studenten aan ontevreden te zijn, in 2018 is dat minder dan 5%. Ook over hun docenten is een meerderheid van de studenten tevreden (66%). Studenten in het wo zijn ook hier iets positiever over (71%) dan studenten in het hbo (63%). Tegelijkertijd geeft ruim 10% van hbo'ers aan ontevreden over hun docenten te zijn, evenals 6% van de wo'ers. Dat aandeel is in de afgelopen jaren niet verminderd.

Nationale studenten enquête

De Nationale studenten enquête (NSE) is een landelijk onderzoek waarin studenten in het hoger onderwijs hun mening kunnen geven over hun opleiding. Studenten wordt gevraagd een oordeel te geven over onder meer de inhoud van de opleiding, de kwaliteit van de docenten, de mate waarin ze bepaalde vaardigheden opdoen, en hun waardering

van de stage in de opleiding. Studenten van alle NVAO-geaccrediteerde opleidingen aan hogescholen en universiteiten in Nederland kunnen aan de enquête deelnemen. In 2018 hebben ruim 270.000 studenten dit gedaan, wat neerkomt op een respons van 36,4%.

Studiebegeleiding en studiefaciliteiten worden als steeds beter ervaren

Studenten in het hoger onderwijs zijn kritischer over de studiebegeleiding die zij ontvangen (55% is tevreden hierover). Wel zijn studenten in de afgelopen 8 jaar steeds positiever geworden over de studiebegeleiding. Gaf in 2010 nog minder dan de helft van de hbo'ers (48%) en wo'ers (49%) aan positief over de studiebegeleiding te zijn, in 2018 is 55% van zowel de hbo- als de wo-studenten positief hierover.

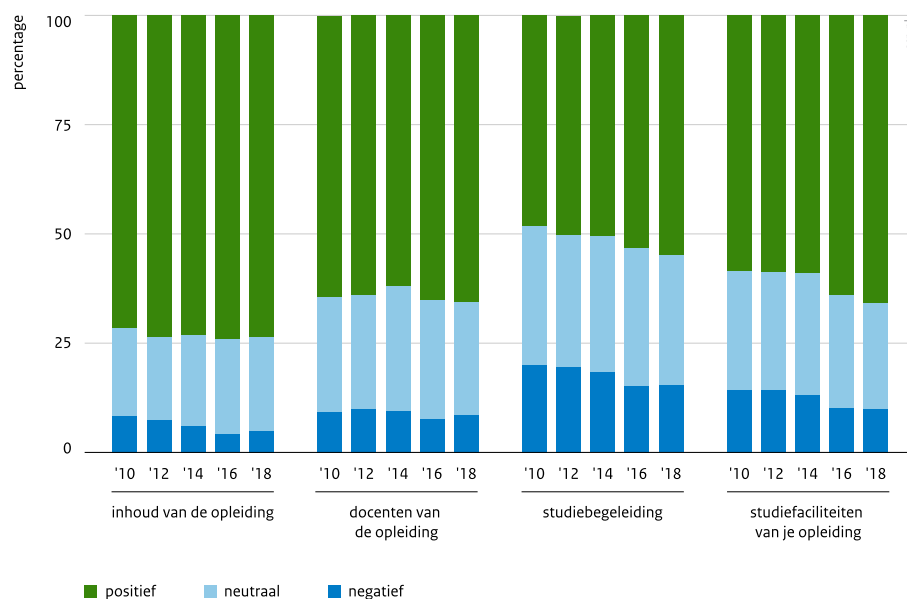
Studenten zijn ook steeds positiever over de studiefaciliteiten op hun opleiding. In het wetenschappelijk onderwijs is dit tussen 2010 en 2018 echter slechts licht veranderd (van 68% tevredenen in 2010 naar 71% in 2018); in het hbo worden de studiefaciliteiten nu daarentegen veel positiever beoordeeld dan 8 jaar geleden (53% in 2010 en 63% in 2018).

Studenten in het hoger onderwijs oordelen steeds positiever over de studiebegeleiding en de studiefaciliteiten

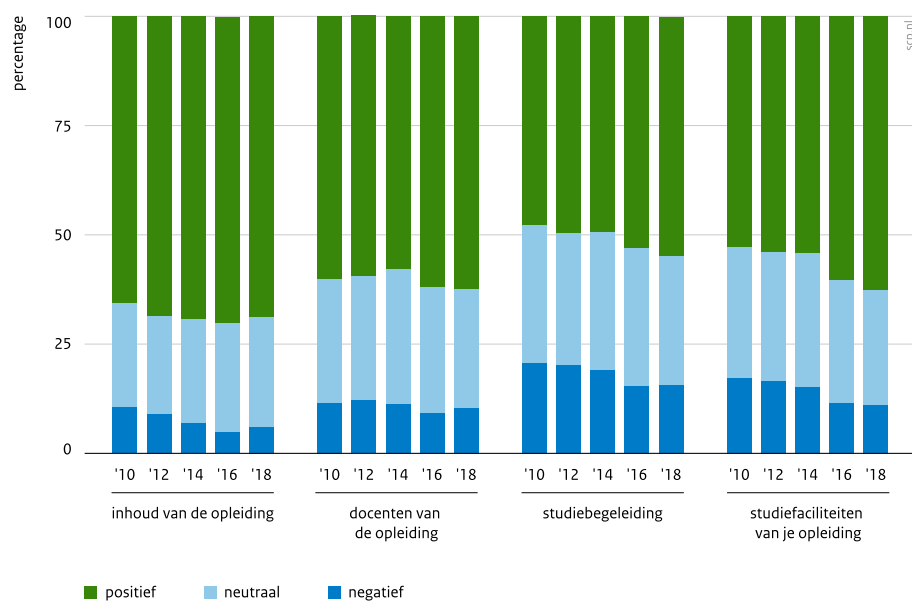
[Oordeel van studenten in het hoger onderwijs over enkele aspecten van hun opleiding, 2010-2018 (in procenten)]

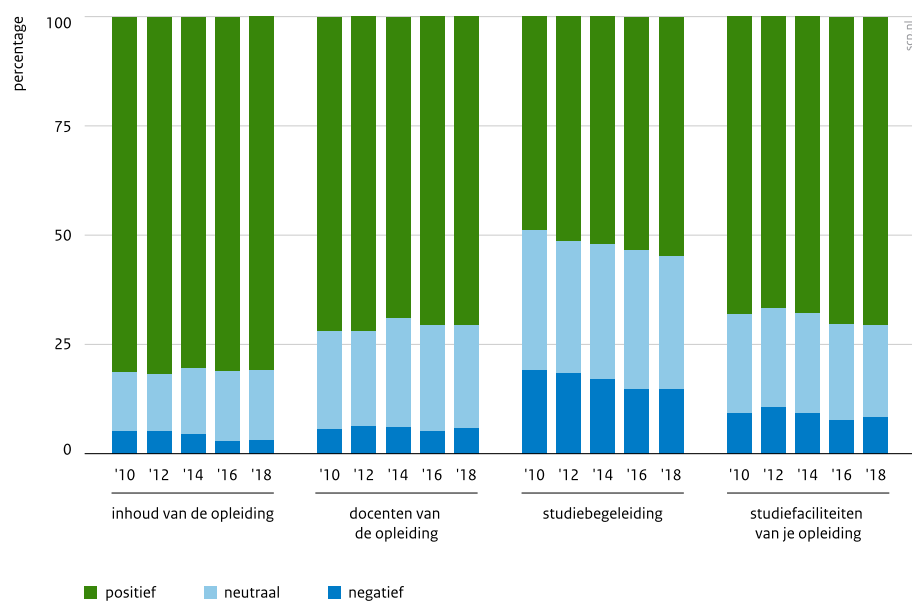
totaal

hbo

WO

Bron: Stichting Studiekeuze123 (NSE'10-'18) SCP-bewerking

Literatuur

Stichting Studiekeuze123 (2018). *Excelsheets hbo, wo en heel ho (2017-2018)*. Geraadpleegd op 28 juni 2018 via <http://www.studiekeuzeinformatie.nl/nse-resultaten-voor-onderzoek>.

Wartenbergh-Cras, F., J. Bendig-Jacobs en D. Brukx (2018). *JOB monitor 2018*. Nijmegen: ResearchNed.

Deze kaart citeren

Maslowski, R. (2018). Onderwijs. In: *De sociale staat van Nederland 2018*. Geraadpleegd op [...] via <https://digitaal.scp.nl/ssn2018/onderwijs>.

Publicatiedatum

11 september 2018

Noten

- 1 Voortijdig schoolverlaters zijn jongeren van 12 tot 23 jaar die zonder startkwalificatie het onderwijs verlaten. Een startkwalificatie is een havo- of vwo-diploma of minimaal een mbo-2 diploma. Het percentage staat voor het aandeel voortijdig schoolverlaters als percentage van het aantal onderwijsdeelnemers dat aan het begin van het schooljaar ingeschreven staat.

Inkomen

Auteurs: [Jean Marie Wildeboer Schut](#) en [Michiel Ras](#)

Het jaar 2013 vormde qua koopkracht het dieptepunt van de laatste economische crisis. Sindsdien leeft de economie weer op. De koopkracht steeg in de periode 2013-2016 met 6% en ook de tevredenheid met het eigen inkomen nam toe.

Grootste herstel koopkracht na crisis voor niet-westerse migranten

In de periode 2007-2016 voltrok zich een conjuncturele golfbeweging. Nadat de economie in 2007 zijn hoogste punt had bereikt, ving in de tweede helft van 2008 de grootste economische crisis van na de Tweede Wereldoorlog aan. Aanvankelijk steeg de koopkracht van huishoudens¹ de eerste jaren nog. Dit kwam voornamelijk door lopende cao's, die eerder waren afgesloten in de veronderstelling dat een periode van hoge inflatie en lage werkloosheid zou volgen. De recessie werd in eerste instantie opgevangen door de bedrijven (winsten) en de overheid (oplopende begrotingstekorten en staatsschuld).

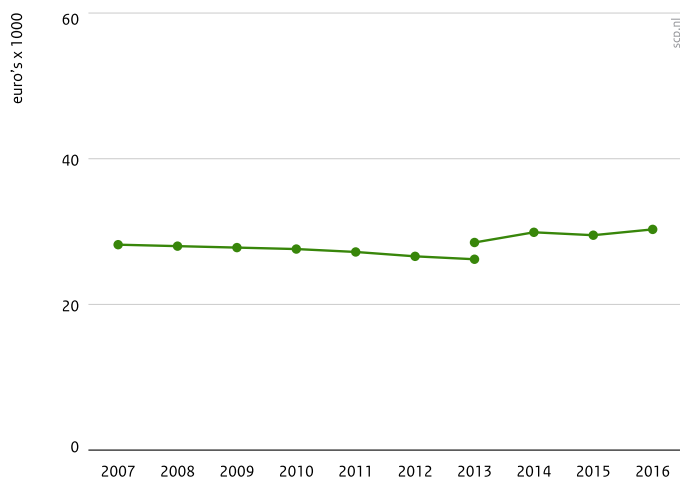
Als gevolg van het op orde brengen van de overheidsfinanciën daalt vanaf 2010 de koopkracht van huishoudens. Tevens neemt vanaf dit jaar de werkloosheid toe. Het dieptepunt wordt bereikt in 2013. De koopkracht is dan 4 jaar achter elkaar gedaald. Sindsdien is de Nederlandse economie bezig aan haar herstel en tussen 2013 en 2016 stijgt de koopkracht met 6%.²

Na verlies koopkracht door de crisis volgt herstel voor alle groepen^a

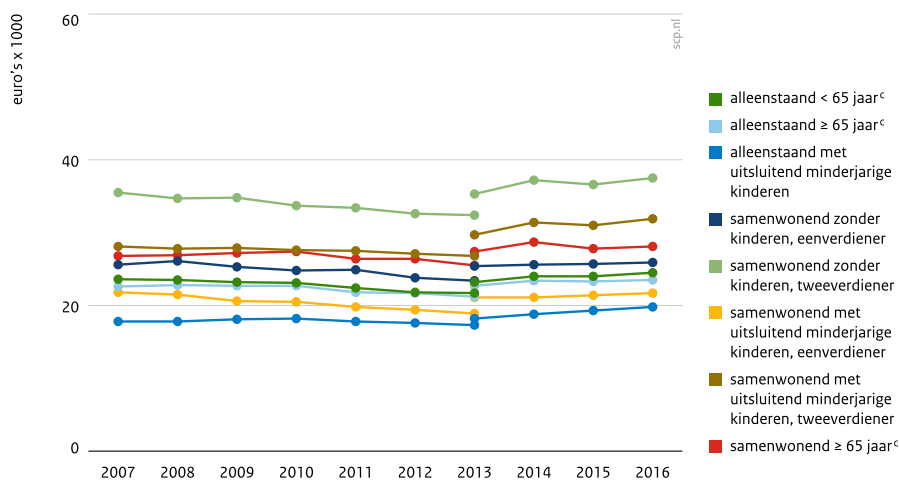
[Gemiddelde koopkracht, 2007-2016^b (in euro's x 1000 per jaar; prijzen 2017)]

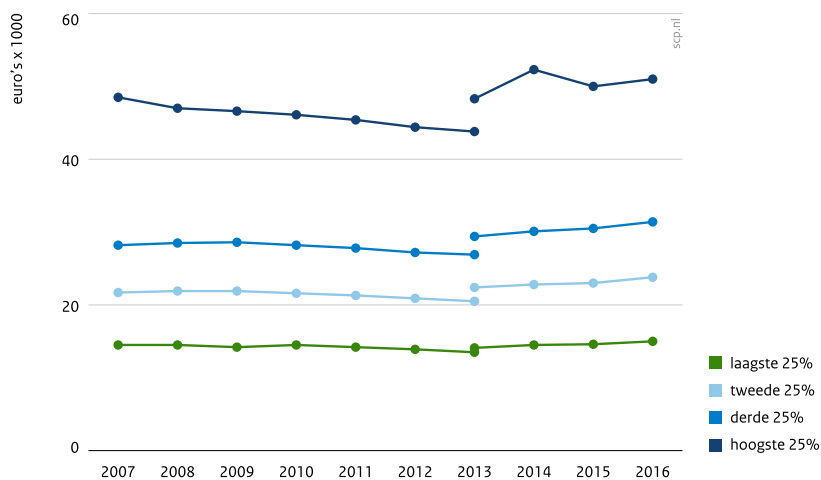
totaal

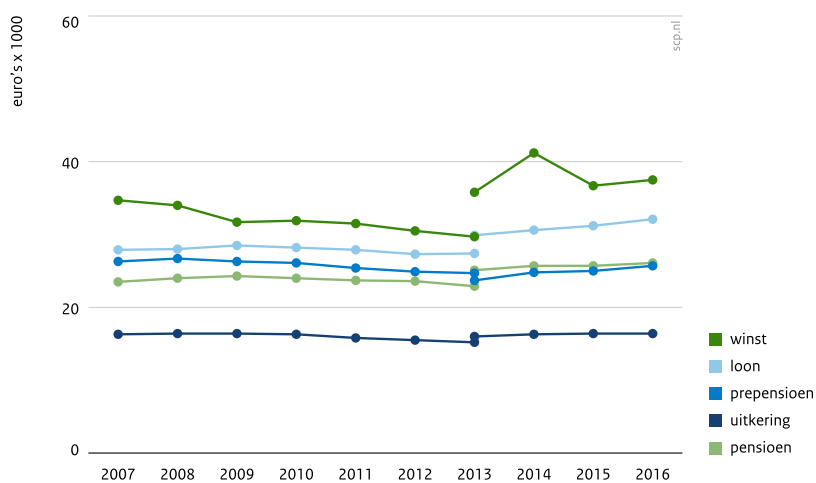
 naar type huishouden

 naar inkomensklasse

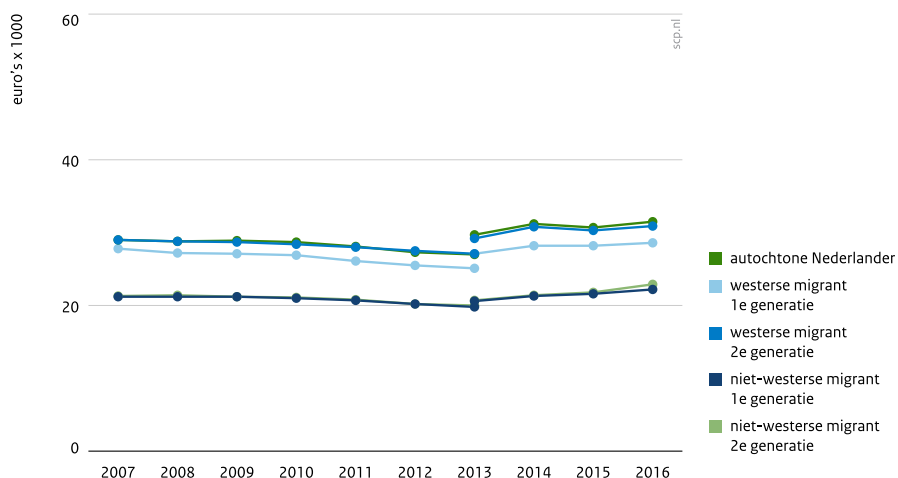

 naar inkomensbron

naar herkomst

- a Het betreft hier deels overlappende groepen waarvan de koopkrachtontwikkeling is weergegeven. De gemiddelden in de figuur hebben betrekking op individuen. Institutionele en studentenhuishoudens zijn buiten beschouwing gelaten.
- b De gegevens tot 2013 zijn gebaseerd op een steekproef uit de Nederlandse bevolking, die van na 2013 op de inkomens van de gehele bevolking. Om de twee reeksen op elkaar aan te laten sluiten zijn voor 2013 gegevens uit beide bronnen gerapporteerd.
- c Vanaf 2013 AOW-leeftijd.

Bron: CBS (IPO'07-'11) SCP-bewerking; GBA (IPI'11-'16; IHI'11-'16) SCP-bewerking

Herziening Inkomensstatistiek

Tot en met 2014 gebruikte het CBS het Inkomenspanelonderzoek (IPO) voor het opstellen van de Inkomensstatistiek. Het IPO was een steekproef uit de Nederlandse bevolking van ongeveer 100.000 personen. Om het inkomen op huishoudensniveau te meten werd deze steekproef aangevuld met de overige leden van het huishouden van de steekproefpersonen. Daarmee bevatte het IPO per jaar ongeveer 280.000 personen, die samen 100.000 huishoudens vormen.

Technische ontwikkelingen hebben het mogelijk gemaakt om de Inkomensstatistiek voortaan op de inkomens van de gehele bevolking te baseren. Vanaf 2011 kunnen hiervoor integrale inkomensgegevens worden gebruikt. Om de twee reeksen op elkaar aan te laten sluiten is het zinvol om voor een jaar gegevens uit beide bronnen te rapporteren. Op deze wijze krijgen we inzicht in het effect op de inkomens die uitgaat van de overgang van steekproef naar populatie. In deze kaart is dit op inhoudelijke gronden vanaf 2013 gedaan. De inkomens van de Nederlandse bevolking bevonden zich in dat jaar op een dieptepunt. Daarna trok de economie weer aan. De neergaande lijn wordt dus door gegevens uit het IPO weergegeven; de klim uit het economische dal door de integrale cijfers.

Tot de groepen die te maken kregen met een koopkrachtverlies van 10% of meer, behoorden degenen die tot het hoogste kwartiel [[De 25% met het hoogste inkomen.](#)] hoorden (-10%), die winst als belangrijkste inkomensbron hadden (-14%), de eenverdieners met kinderen (-13%) en de westerse migranten van de eerste generatie (-10%). De koopkracht van de bevolking als geheel daalde in de periode 2007-2013 met 7%.

Na 2013 ondervonden alle groepen herstel van hun koopkracht. Van de eenoudergezinnen, prepensioenen en eerste generatie niet-westerse migranten is het herstel relatief aanzienlijk te noemen (8%). De kroon spannen echter niet-westerse migranten van de tweede generatie. Hun koopkracht nam met 11% toe.

Armoede en ongelijkheid in inkomens en vermogen

Momenteel werkt het SCP aan een herijking van de armoedecijfers.³ Helaas zijn de nieuwe cijfers bij het verschijnen van *De sociale staat van Nederland 2018* nog niet bekend. De laatst beschikbare cijfers komen uit de publicatie [Armoede in kaart 2016](#) (Hoff et al. 2016) en bevatten gegevens tot het jaar 2014. Uit die cijfers is op te maken dat de armoede tussen 2007 en 2014 steeg. Bevond in 2007 nog 5% van de bevolking zich onder de niet-veel-maar-toereikendgrens, in 2014 is dit aandeel gestegen naar bijna 8%. Deze toename geldt voor vrijwel alle groepen.

Het SCP is bezig met een herijking van de gehanteerde armoedegrens. Wanneer deze is voltooid, zullen deze cijfers aan deze kaart worden toegevoegd. Het CBS doet onderzoek naar het verloop van het percentage huishoudens met een inkomen onder de lage-inkomensgrens.⁴ Dit percentage loopt tussen 2011 en 2013 op van 6,9% naar 8,9%, om daarna langzaam weer te dalen naar 8,2% in 2016. Het CBS raamt het percentage lage inkomens voor 2018 op 7,9% (CBS 2018).

De inkomensongelijkheid in Nederland bevindt zich al jaren op een stabiel peil (Vrooman et al. 2014; Vrooman en Wildeboer Schut 2015). De rijkste 10% van de bevolking ontvangt ruim 20% van het totale inkomen. Het aandeel van de rijkste 1% is tussen 2007 en 2014 gedaald van 6% naar 5%.⁵

In een recente studie wees Reuten (2018) erop dat Nederland, na de Verenigde Staten, de hoogste vermogensongelijkheid kent van de door hem onderzochte 27 OESO-landen. Ook de Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid (WRR) geeft aan dat de vermogensongelijkheid in ons land fors te noemen is (Kremer et al. 2014). Kooiman en Lejour (2016) daarentegen plaatsen enige kanttekeningen bij het meten van de ongelijkheid van het vermogen in Nederland (vergelijk ook Van Bavel en Salverda (2014)). Belangrijke componenten die gewoonlijk niet bij het vermogen worden geteld, betreffen de pensioenen en de kapitaalverzekeringen eigen woning. Toevoeging hiervan doet de ongelijkheid waarschijnlijk afnemen.

De vermogensongelijkheid is tijdens de crisis flink opgelopen. De Gini-coëfficiënt [[Dit is een maat voor de inkomensongelijkheid. De Gini bereikt de waarde 1 als één persoon/huishouden al het inkomen in het land krijgt en heeft de waarde 0 als iedereen precies evenveel inkomen heeft.](#)] steeg tussen 2009 en 2013 van 0,78 naar 0,90 (Kooiman en Lejour 2016). De relatief sterke daling van het vermogen in het midden van de vermogensverdeling lijkt hier debet aan. Veel huishoudens hebben hun woning met een hoge hypotheek gefinancierd. Door de daling van de huizenprijzen kwamen daardoor veel huizen onder water te staan. De verwachting is dat met het aantrekken van de huizenmarkt de vermogensongelijkheid weer zal dalen (Kooiman en Lejour 2016).

Tevredenheid met eigen inkomen voor meeste groepen groter dan tijdens de crisis

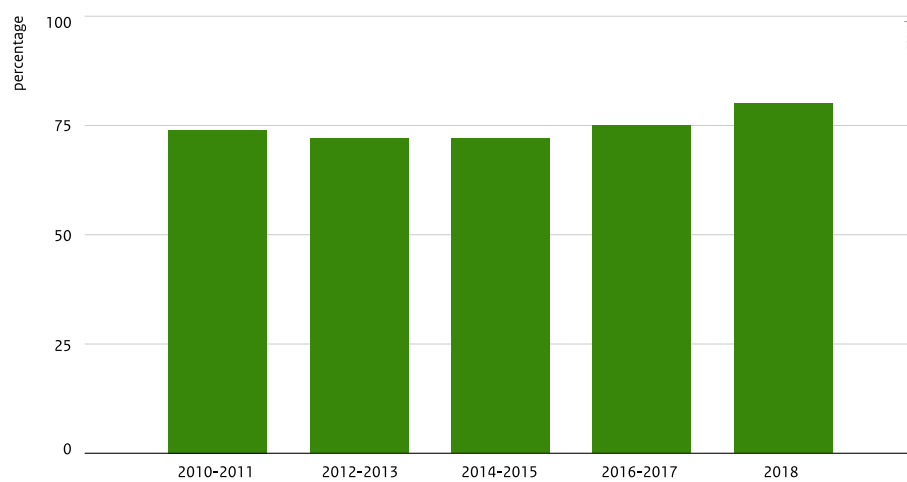
In 2018 bedraagt het deel van de mensen dat aangeeft (zeer) tevreden te zijn met het eigen huishoudensinkomen 80% (zie de figuur). In 2010/'11 lag dit op 74% en tijdens het dieptepunt van de crisis in 2012/'13 nog iets lager, op 72%. Hiermee volgt de tevredenheid ruwweg de ontwikkeling van de hoogte van het inkomen. Voor 2018 zijn nog geen inkomenscijfers beschikbaar. De tevredenheid ligt dan duidelijk hoger dan in 2016/'17.

Grote stijging tevredenheid met eigen inkomen bij niet-westerse migranten en uitkeringsontvangers

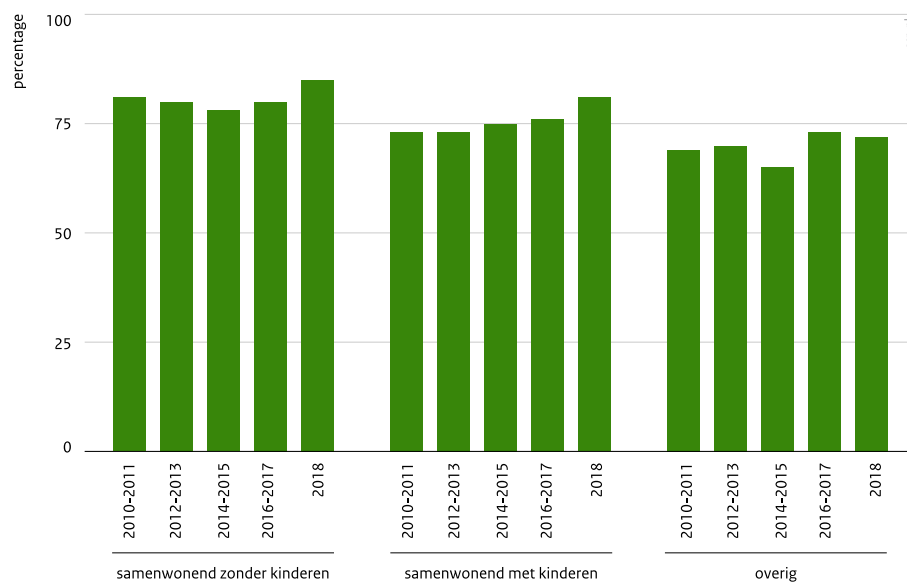
[Aandeel personen dat (zeer) tevreden is met het eigen huishoudensinkomen, 2010-2018 (in procenten)]

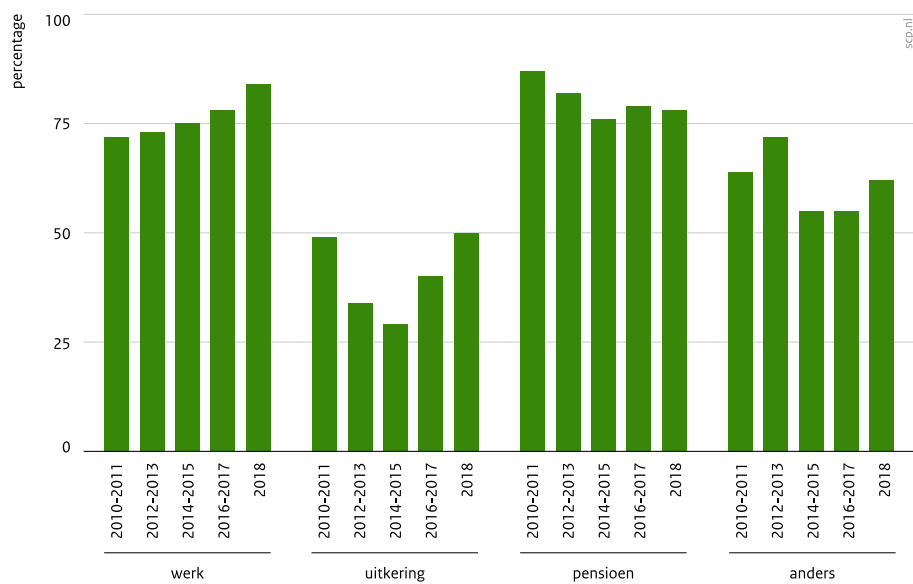
totaal

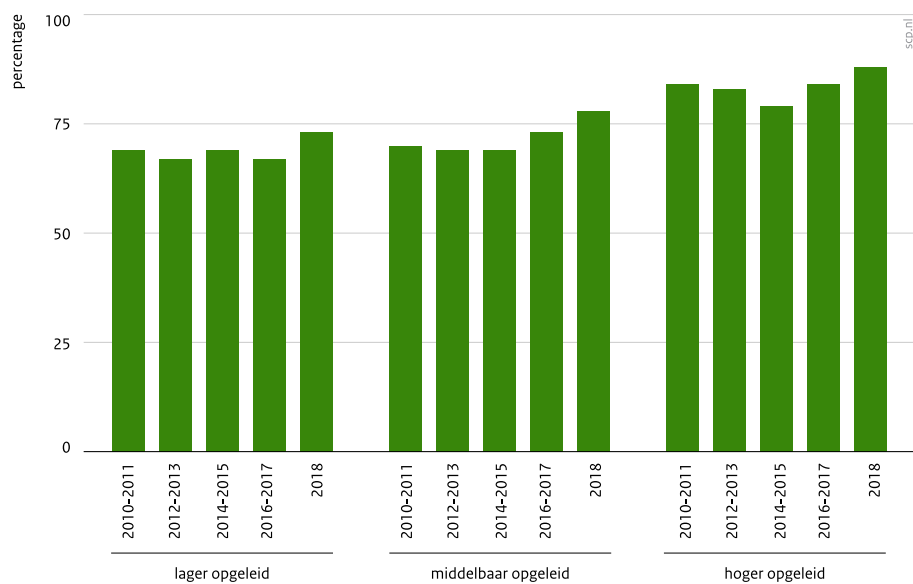
naar type huishouden

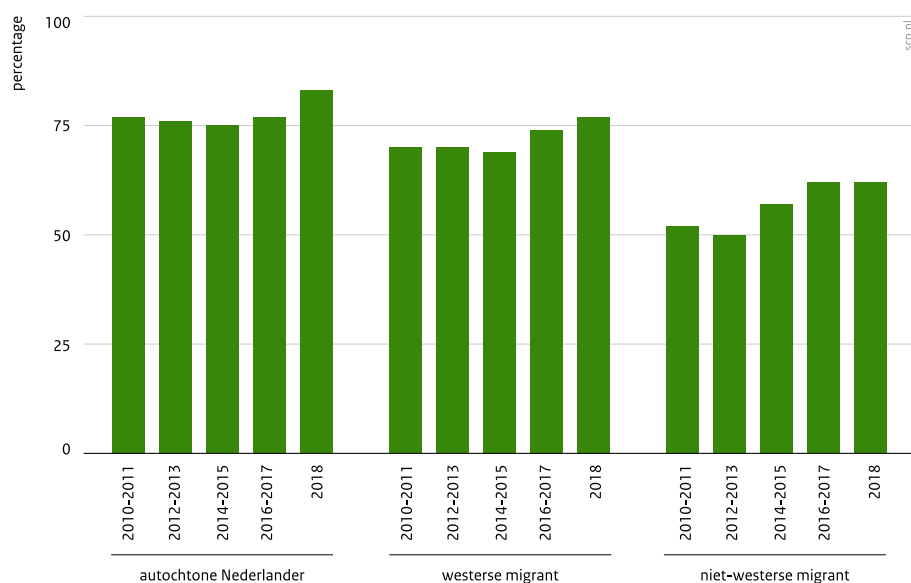
 naar inkomensbron^a

 naar opleiding

 naar herkomst

- a Vanaf 2014 is de arbeidsmarktpositie bepaald door de belangrijkste inkomstenbron van het huishouden, waar dit voorheen op de zelfgedefinieerde positie in de werkkring gebeurde. Dit veroorzaakt een trendbreuk in de betreffende cijfers.

Bron: SCP (CV'10/'11-'18)

De tevredenheidsgegevens over verschillen tussen groepen en hun ontwikkeling in de tijd zijn minder nauwkeurig gemeten. Toch komen ze vrij goed overeen met de inkomensgegevens. Net als bij het koopkrachtherstel is de snelste stijging te zien bij mensen met een niet-westerse migratieachtergrond. Een uitzondering vormen de pensioenontvangers. Zij waren in 2010/'11 de meest tevreden groep, ook al lag hun inkomen toen flink lager dan dat van werkzame huishoudens. Die tevredenheid daalde vervolgens van 87% naar 78%, ongeveer het gemiddelde van 2018.⁶ Hun inkomens stegen minder hard dan de lonen, doordat de aanvullende pensioenen in deze periode niet steeds konden worden geïndexeerd. Naar opleidingsniveau bezien nam de tevredenheid bij alle groepen toe, maar per saldo iets sneller bij de middengroep.

Literatuur

Bavel, B. van en W. Salverda (2014). Vermogensongelijkheid in Nederland. In: *Economisch Statistische Berichten*, jg. 99, p. 392-305. Geraadpleegd 12 juli 2018 via https://dspace.library.uu.nl/bitstream/handle/1874/307569/392_395_BAVEL.pdf?sequence=1 .

CBS (2018). *Armoede en sociale uitsluiting 2018*. Den Haag: Centraal Bureau voor de Statistiek. Geraadpleegd 12 juli 2018 via <https://www.cbs.nl/nl-nl/publicatie/2018/03/armoede-en-sociale-uitsluiting-2018> .

Hoff, S., J. M. Wildeboer Schut, B. Goderis en C. Vrooman (2016). *Armoede in kaart 2016*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.

Kooiman, T. en A. Lejour (2016). *Vermogensongelijkheid in Nederland*. Den Haag: Centraal Planbureau. Geraadpleegd 12 juli 2018 via <https://www.cpb.nl/publicatie/vermogensongelijkheid-in-nederland-2006-2013> .

Kremer, M., M. Bovens, E. Schrijvers en R. Went (2014). *Hoe ongelijk is Nederland? Een verkenning van de ontwikkeling en de gevolgen van economische ongelijkheid*. Den Haag: Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid.

Reuten, G. (2018). De Nederlandse vermogensverdeling in internationaal perspectief. Een vergelijking met 26 andere OECD-landen. In: *TPEdigitaal*, jg. 12, nr. 2. Geraadpleegd 12 juli 2018 via <https://www.tpedigitaal.nl/sites/default/files/bestand/De-Nederlandse-vermogensverdeling-in-internationaal-perspectief.pdf>.

Vrooman, C., M. Gijsberts en J. Boelhouwer (red.) (2014). *Vershil in Nederland. Sociaal en Cultureel Rapport 2014*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.

Vrooman, C. en J.M. Wildeboer Schut (2015). Op rozen zitten, of op zwart zaad. Twee decennia inkomensongelijkheid. In: *Mens en Maatschappij*, jg. 90, nr. 4, p. 343-378.

Vrooman, Cok en Jean Marie Wildeboer Schut (2015). Op rozen zitten, of op zwart zaad. Twee decennia inkomensongelijkheid. In: *Mens en Maatschappij*, jg. 90, nr. 4, p. 343-378.

Deze kaart citeren

Wildeboer Schut, J. M. , en Ras, M. (2018). Inkomens. In: *De sociale staat van Nederland 2018*. Geraadpleegd op [...] via <https://digitaal.scp.nl/ssn2018/inkomen>.

Publicatiedatum

11 september 2018

Noten

- 1 De termen 'inkomen', 'besteedbaar inkomen', 'gestandaardiseerd inkomen' en 'koopkracht' worden in deze kaart door elkaar gebruikt. In alle gevallen gaat het om het besteedbare huishoudensinkomen dat gecorrigeerd is voor inflatie en voor de samenstelling van het huishouden.
- 2 In de vorige editie van *De sociale staat van Nederland* zijn ramingen gepresenteerd voor het jaar 2017 (Wildeboer Schut en Ras 2017). Dat is in deze (verkorte) editie achterwege gelaten.
- 3 Armoede wordt gemeten door het huishoudensinkomen te vergelijken met het zogenaamde niet-veel-maar-toereikendcriterium. Dit bedrag geeft het budget weer dat minimaal nodig is om onvermijdbare uitgaven aan voedsel, kleding en wonen te betalen, en daarbovenop de uitgaven aan basale vormen van ontspanning en sociale participatie. Het niet-veel-maar-toereikendcriterium bedroeg in 2014 1063 euro per maand voor een alleenstaande.
- 4 Deze grens is afgeleid van de bijstandsuitkering voor een alleenstaande in 1979 en wordt elk jaar geïndexeerd met de inflatie. In 2014 ging het om ongeveer 1021 euro per maand voor een alleenstaande.
- 5 De ongelijkheid in 2007 is historisch gezien een uitschieter. Dat jaar kenmerkte zich door een tijdelijke verlaging van de belasting op het inkomen uit aanmerkelijk belang. In reactie daarop zetten directeur-groothouders met een besloten vennootschap vaker dan in andere jaren de winst van hun onderneming om in privékapitaal. Deze bedragen vallen daarom onder het in 2007 genoten inkomen.
- 6 Dit is geen artefact door de definitiewijziging; bij de groep 65-plussers daalt de tevredenheid op vergelijkbare wijze.

Betaald werk en zorgtaken

Auteur: Kasia Karpinska

De Nederlandse economie zit in de lift en laat sinds 2014 steeds sterkere tekenen van herstel zien. In de *Juniraming 2018* van het Centraal Planbureau (CPB 2018) wordt ook voor de nabije toekomst stabiele economische groei verwacht. Het economische herstel heeft gevolgen voor de werkgelegenheid. In deze kaart gaan wij in op de recente ontwikkelingen van de beroepsbevolking en arbeidsrelaties, tevredenheid met de arbeid, de verdeling tussen betaald werk en zorg en de ervaren tijdsdruk. Waar mogelijk presenteren wij gegevens over de periode van de afgelopen 10 jaar, met het accent op de cijfers van het 1e kwartaal van 2018, verdeeld naar een aantal achtergrondkenmerken.

Participatie neemt toe, werkloosheid neemt af

Het economische herstel brengt een stijging van de werkgelegenheid met zich mee. De omvang van de Nederlandse beroepsbevolking¹ neemt al jaren toe en is tussen 2016 en 2018 met 67.000 gegroeid. Het aandeel werkenden laat sinds de crisis een gestage groei zien en steeg tussen 2016 en 2018 van 93,9% naar 95,6%. Deze groei is grotendeels te verklaren door een toegenomen arbeidsparticipatie van vrouwen en mensen met een niet-westerse migratieachtergrond.

Zoals in de figuur hierna te zien is, neemt ook de werkloosheid sterk af: tussen 2016 en het eerste kwartaal van 2018 daalde de werkloosheid van 6,1% naar 4,4%. Wel zijn er nog steeds aanzienlijke verschillen tussen bevolkingsgroepen: lageropgeleiden, jongeren en niet-westerse migranten zijn vaker werkloos dan gemiddeld. Toch lijken ook deze groepen te profiteren van de aantrekkende economie; het werkloosheidspercentage daalt tezamen met het economische herstel, en in het eerste kwartaal van 2018 evenaart dit bijna het niveau van de jaren voor de crisis.

Natuurlijke werkloosheid van 4%

De werkloosheid van 4% wordt als een natuurlijke werkloosheid voor Nederland gezien. Dit is de werkloosheid die niet afhankelijk is van de economische fluctuaties, maar het gevolg is van onder andere baanovergangen en het feit dat een baan vinden tijd kost (De Graaff-Zijl et al. 2014).

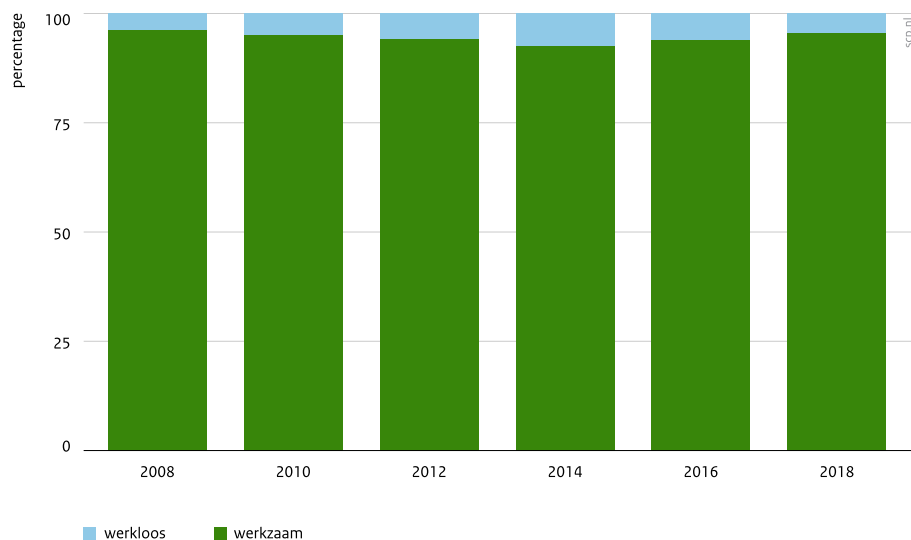

De werkloosheid daalt

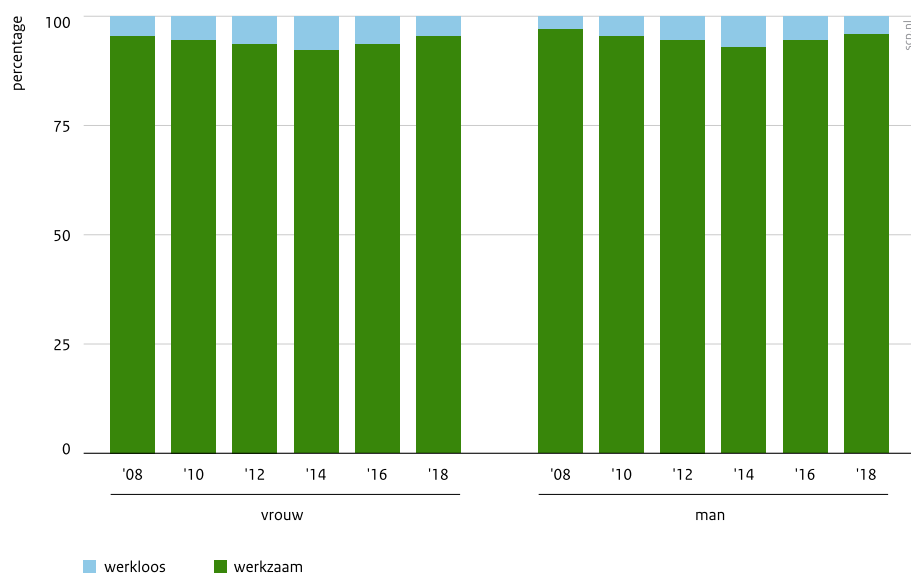
[Verdeling van de beroepsbevolking in werkzame en werkloze beroepsbevolking, personen van 15-64 jaar, 2008-2018 (in procenten)]

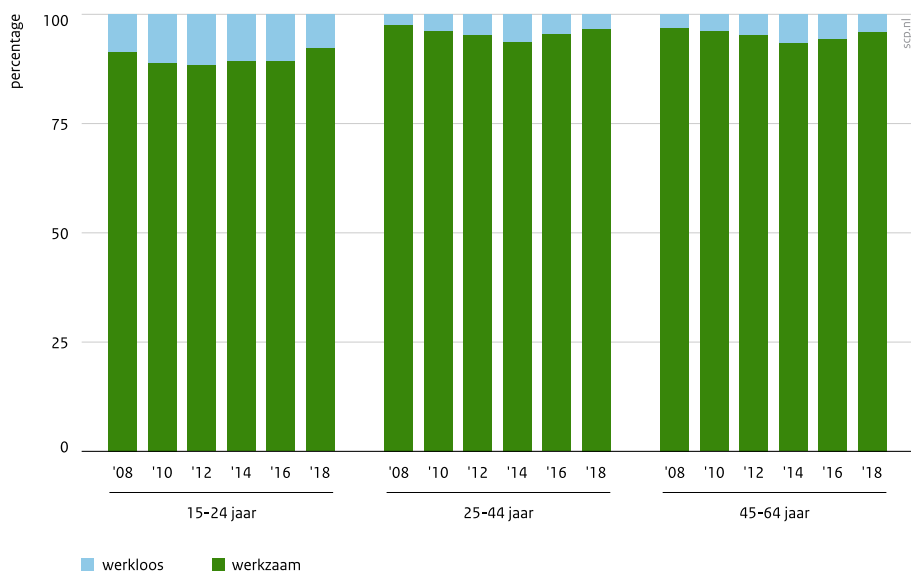
totaal

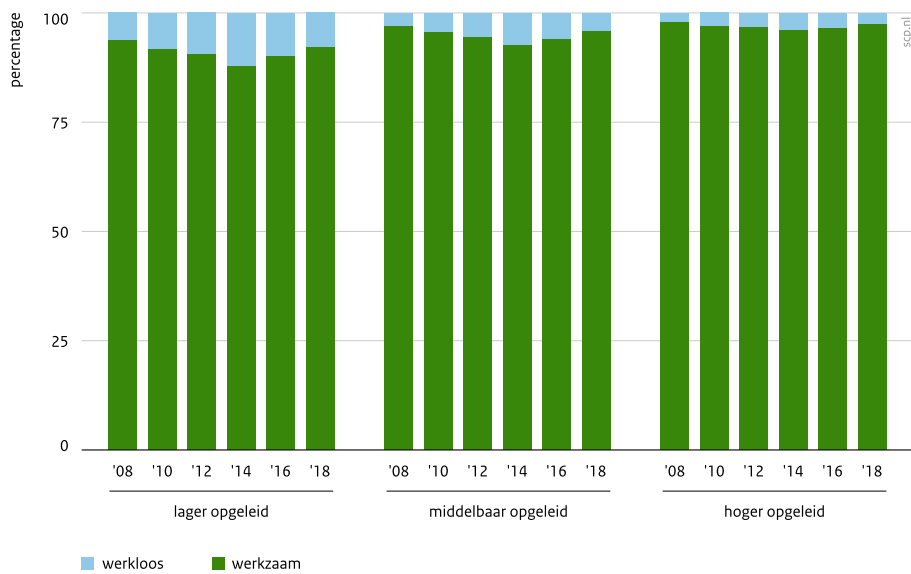
naar geslacht

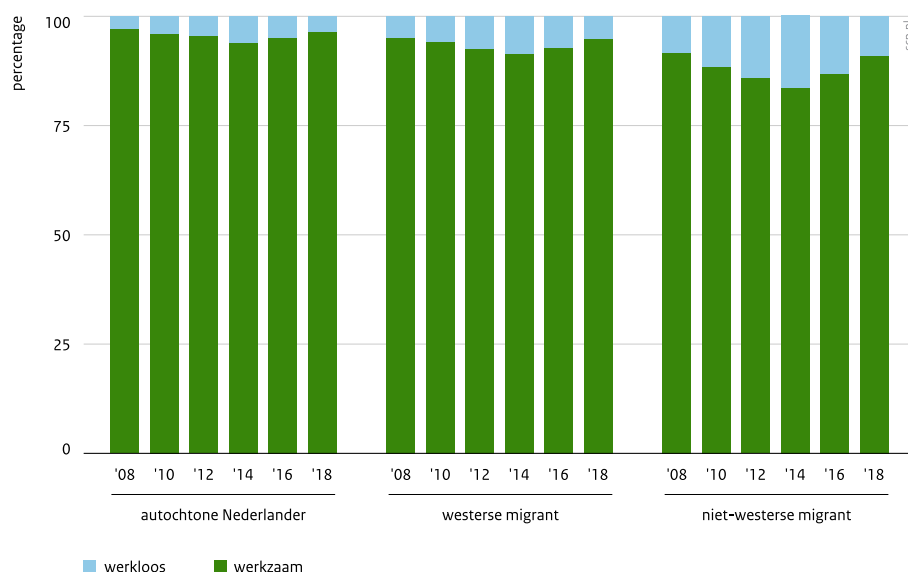
 naar leeftijd

 naar opleiding

 naar herkomst

Bron: CBS (StatLine)

Afname van het aandeel vaste aanstellingen zet door

De werkenden kunnen in drie categorieën verdeeld worden:

- werknemers met een vaste arbeidsrelatie;
- werknemers met een flexibele arbeidsrelatie;
- zelfstandigen.

Tussen 2016 en 2018 bleef het totale aandeel werknemers (in vaste en flexibele arbeidsrelaties) stabiel op circa 84%. Binnen die groep is echter een verschuiving gaande richting meer flexibele arbeidsrelaties. Sinds 2008 neemt het aandeel vaste banen gestaag af, en die trend zet verder door in het eerste kwartaal van 2018. Binnen de groep met een flexibele arbeidsrelatie lijkt de kans op een vaste aanstelling wel voorzichtig toe te nemen.² Had in de jaren van de crisis circa 15% van de werknemers in flexibele banen uitzicht op een vaste aanstelling, in het eerste kwartaal van 2018 ligt dit aandeel op bijna 20%. Of het uitzicht daadwerkelijk tot een vaste aanstelling leidt, valt op basis van de data niet op te maken.

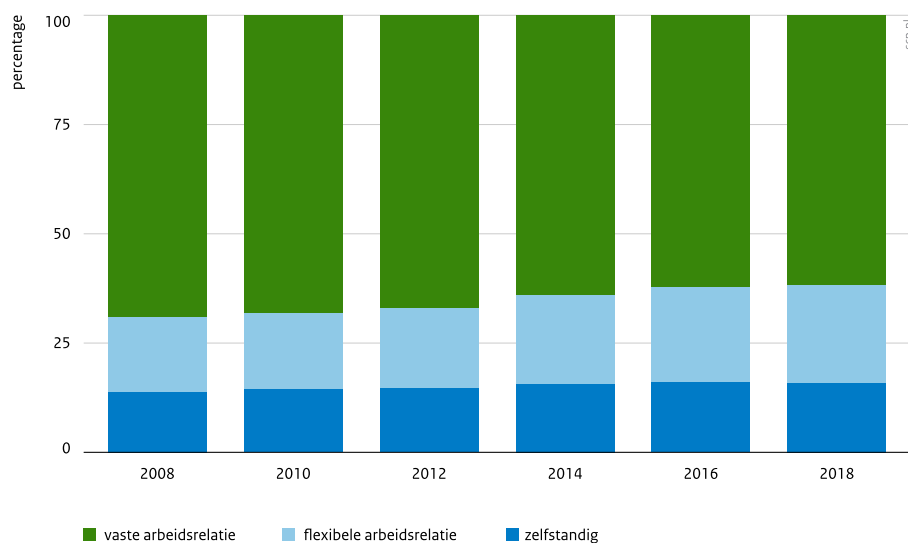
Het aandeel zelfstandigen in de werkzame beroepsbevolking neemt iets af ten opzichte van 2016 (van 16% naar 15,8%); wel is het absolute aantal zelfstandigen licht gestegen in deze periode. Dit afvlakken van de groei van het aandeel van zelfstandigen is al in 2016 geconstateerd, zie ook: [De sociale staat van Nederland 2017](#). Een mogelijke verklaring is dat in een aantrekkelijke arbeidsmarkt minder personen noodgedwongen als zelfstandige aan de slag gaan. Een tweede mogelijke verklaring is de invoering van de Wet deregulering beoordeling arbeidsrelaties (Wet Dba) in 2016, die schijnzelfstandigheid zou tegengaan. Hierbij zou het vooral om een signaalfunctie gaan – de uitvoering van de wet is opgeschort.

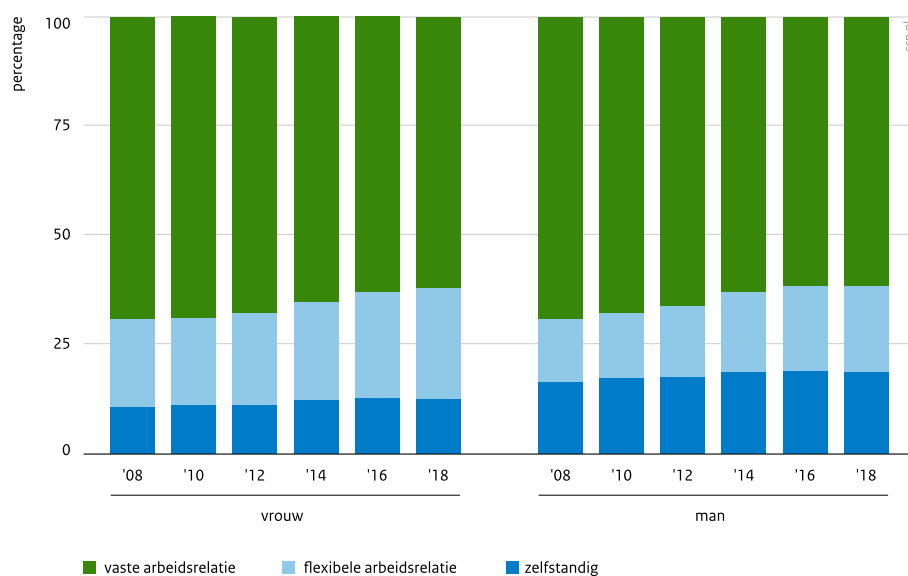
Aandeel vaste arbeidsrelaties blijft afnemen

[Verdeling arbeidspositie, personen van 15-64 jaar, 2008-2018^a (in procenten)]

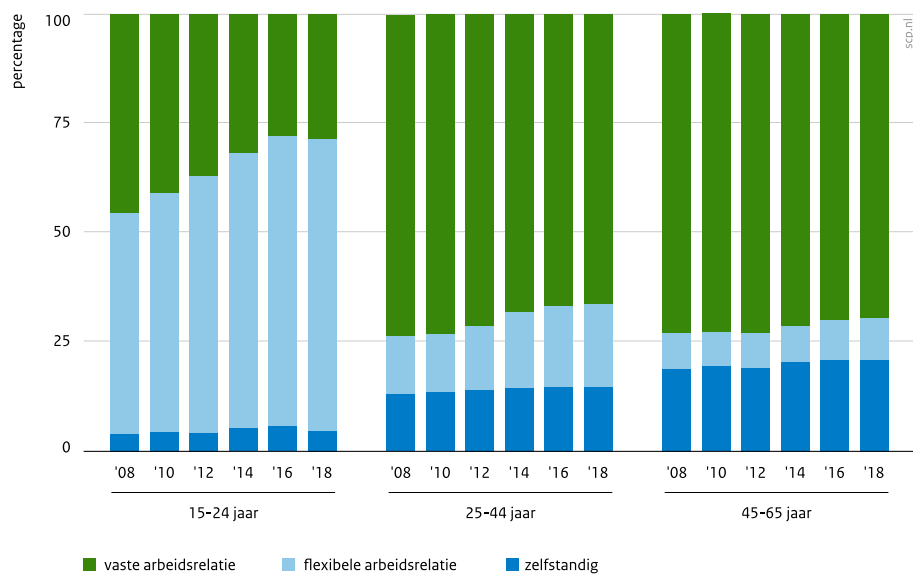
🎯 totaal

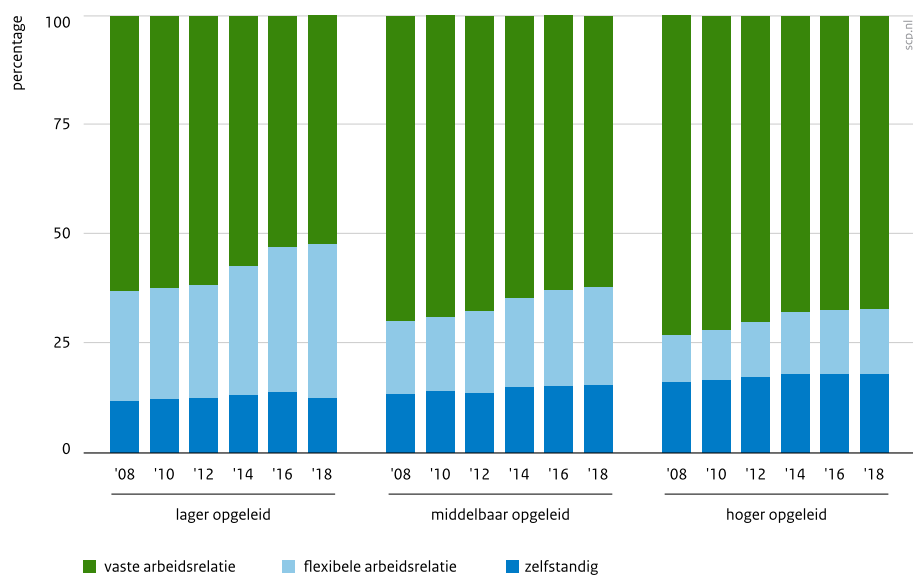
♀♂ naar geslacht

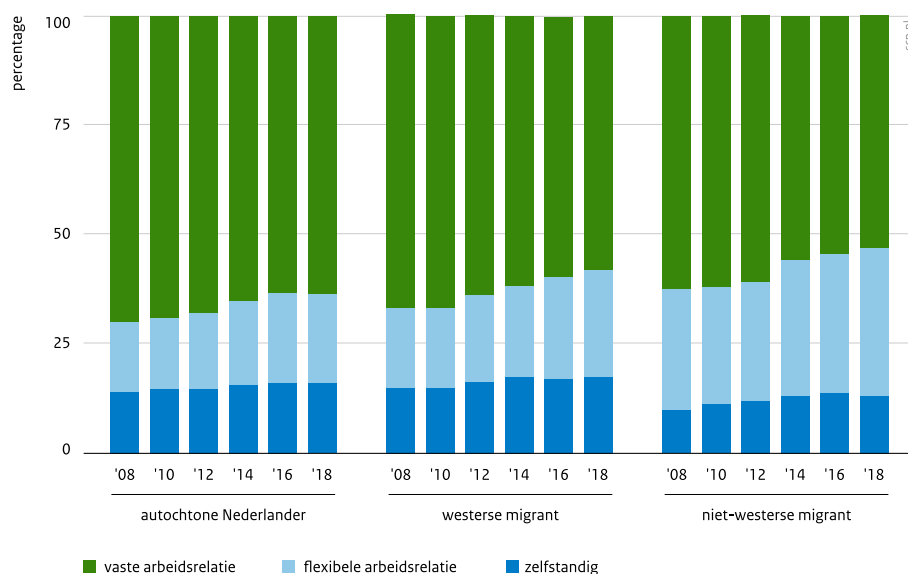
 naar leeftijd

 naar opleiding

 naar herkomst

a 2018 betreft het eerste kwartaal van 2018.

Bron: CBS (StatLine) SCP-bewerking

Tevredenheid fluctueert bij werknemers, zelfstandigen minder burn-outklachten

De tevredenheid van werknemers met de arbeidsomstandigheden en het werk fluctueert over de jaren. 2010 was een hoogtepunt in de tevredenheid, zoals gemeten in de Nationale enquête arbeidsomstandigheden (NEA). In dat jaar gaf 77,2% van de werknemers aan (zeer) tevreden te zijn met de arbeidsomstandigheden en 78,8 % (zeer) tevreden met het werk (zie de figuur hierna). In 2014 daalden beide indicatoren.

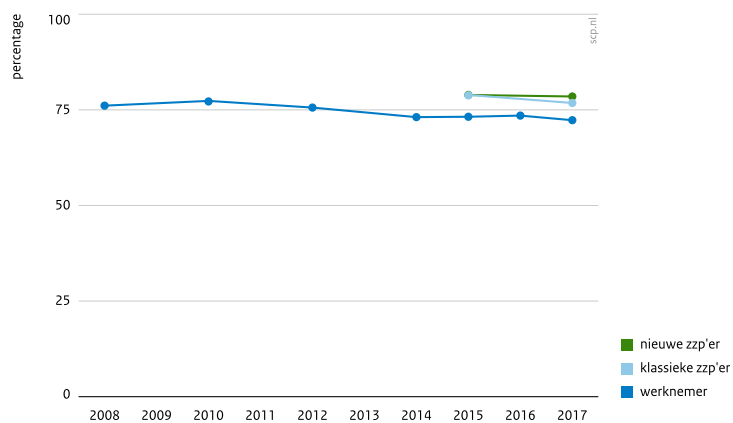
Na de crisisjaren leek een voorzichtige toename van de tevredenheid van de werknemers op te treden, maar dat herstel zette niet door – in 2017 nam de tevredenheid met zowel de arbeidsomstandigheden als het werk weer af. In deze meest recente meting van de NEA gaf 72,3% van de werknemers aan (zeer) tevreden te zijn met de arbeidsomstandigheden en 76,1% (zeer) tevreden met het werk. In de Zelfstandigen enquête arbeid (ZEA) wordt de tevredenheid van de klassieke zzp'ers [Degenen die in hun eigen bedrijf producten verkopen (zoals de boer of de winkeleigenaar).] en de nieuwe zzp'ers [Degenen die hun eigen arbeid aan een opdrachtgever verkopen (bijvoorbeeld bedrijfsadviseurs, maar ook bouwvakkers die op de bouwplaats werkzaamheden verrichten).] gemeten. Tussen 2015 en 2017 zijn vooral klassieke zzp'ers minder tevreden geworden met zowel de arbeidsomstandigheden als hun werk.

De daling in tevredenheid gaat gepaard met een toename van serieuze burn-outklachten.³ Burn-outklachten zijn een belangrijke oorzaak van ziekteverzuim en vormen een risicofactor voor duurzame inzetbaarheid van werkenden. In 2017 rapporteerde 8% van de nieuwe zzp'ers burn-outklachten, onder de werknemers was het 2 keer zo veel.

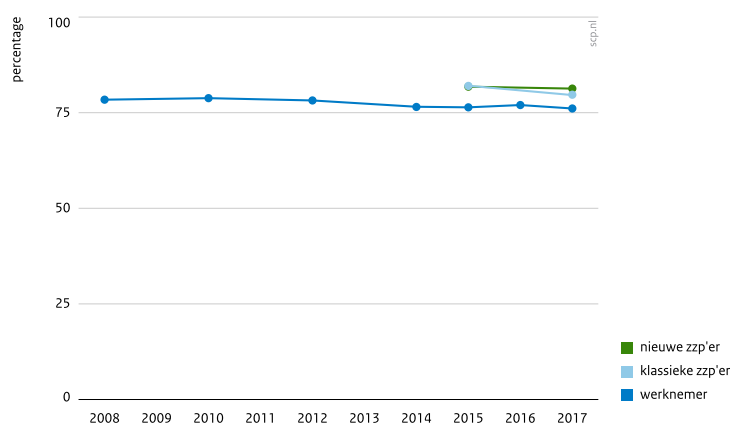
Fluctuerende tevredenheid en toenemende burn-outklachten

[Tevredenheid met arbeidsomstandigheden en het werk^a, en burn-out klachten, personen van 15-74 jaar, werknemers en zzp'ers, 2008-2017 (in procenten)]

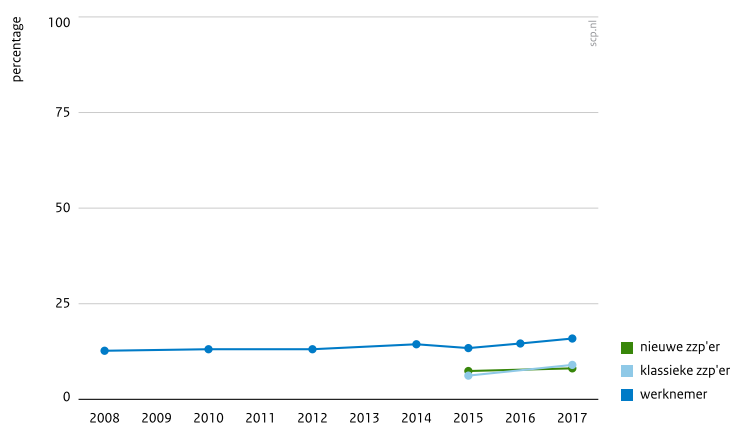
is (zeer) tevreden met arbeidsomstandigheden

is (zeer) tevreden met werk

heeft burn-outklachten

- a De tevredenheid met werk en die met arbeidsomstandigheden kennen een trendbreuk die de overige variabelen in de NEA ook kennen. Van tevredenheid met arbeidsomstandigheden en tevredenheid met werk heeft vervolgonderzoek echter uitgewezen dat deze trendbreuk hoogstwaarschijnlijk verwaarloosbaar klein is geweest (Mars et al. 2016). Om deze reden presenteren we deze variabelen als een onderbroken reeks.

Bron: Hooftman et al. (2016, 2017); Lautenbach et al. (2017); TNO/CBS (NEA'08-'15; ZEA'17) SCP-bewerking

Verdeling tussen betaald werk en zorgtaken

Voor of na een werkdag kunnen mensen ook erg druk zijn met huishouden en zorgtaken. Dit grensgebied tussen het werkdomein en de privésfeer biedt interessante vragen. Hoeveel tijd zijn Nederlanders kwijt aan werk en zorgtaken en welke ontwikkelingen en verschillen tussen bevolkingsgroepen doen zich hier voor? Met het Tijdsbestedingsonderzoek (TBO)⁴ kan hier meer inzicht in gegeven worden.

Het totaal aan uren besteed aan betaald werk [Het uitoefenen van het beroep, woon-werkverkeer, onderwijs onder werktijd en het zoeken naar werk.] en zorgtaken [Zorg voor het huishouden (bijvoorbeeld boodschappen doen), de zorg voor en begeleiding van kinderen, de zorg voor volwassen huisgenoten en informele hulp aan andere huishoudens.] is tussen 2006 en 2016 gelijk gebleven: gemiddeld rond de 49 uur in de week. In de verhoudingen van tijd besteed aan werk- en zorgtaken zijn wel verschuivingen zichtbaar. Het aantal uren dat gemiddeld wordt besteed aan betaald werk is tussen 2006 en 2016 iets toegenomen, van 25,3 tot 27,1 uur. Voornamelijk vrouwen zijn in die periode meer gaan werken, hoewel zij gemiddeld per week nog beduidend minder werken dan mannen (21,3 versus 32,9 uur in 2016). In dezelfde periode is het gemiddelde aantal uren dat besteed werd aan zorg voor het huishouden en anderen juist afgenomen, van 24,3 tot 21,9 uur. De daling is terug te zien bij zowel 35-plussers als 35-minners, en verder voornamelijk bij lageropgeleiden en vrouwen. Vrouwen besteden in 2016 gemiddeld nog steeds aanzienlijk meer tijd (26,9 uur) aan zorgtaken dan mannen (16,9 uur), terwijl de opleiding geen verschil meer maakt in tijd besteed aan zorgtaken.

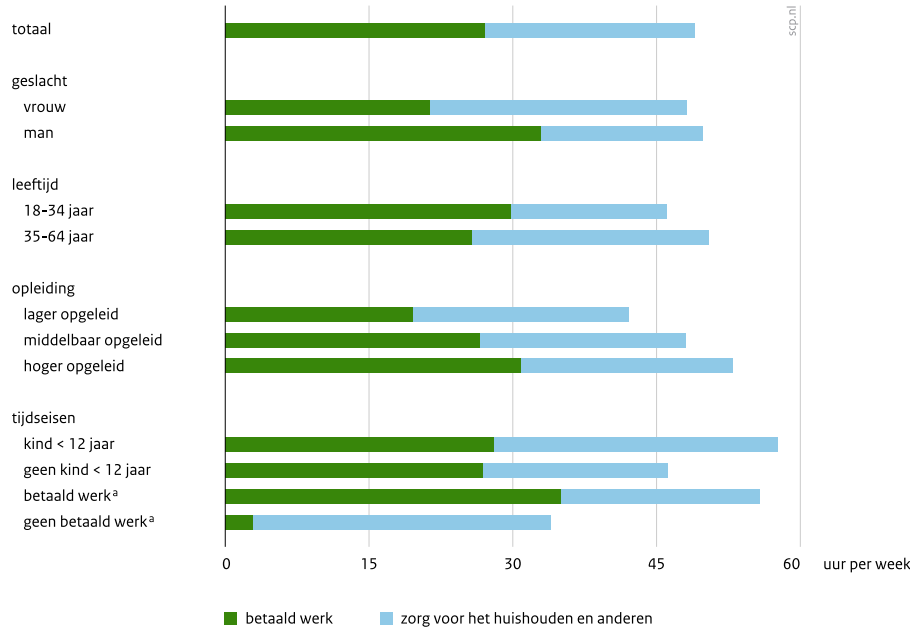
Als wij naar de combinatie van betaalde en onbetaalde arbeid kijken, dan besteden mannen en vrouwen daar gemiddeld evenveel tijd aan. Er is geen verschil te zien in de hoeveelheid tijd die hoger- en lageropgeleiden aan zorgtaken besteden, maar door hun actievare deelname op de arbeidsmarkt komt de totale tijdsbesteding van hogeropgeleiden hoger uit dan die van mensen in andere opleidingscategorieën. Niet verrassend zijn ouders met kleine kinderen (onder de 12 jaar) het drukst en besteden ze vooral meer tijd aan zorgtaken dan mensen zonder (jonge) kinderen. Overigens is de tijd besteed aan zorgtaken tussen 2006 en 2016 bij mensen met én zonder jonge kinderen teruggelopen.

Verschillen in de tijdsbesteding aan betaald werk hangen ook samen met achtergrondkenmerken: mannen besteden meer tijd aan betaald werk dan vrouwen, 18-34-jarigen werken meer dan 35-64-jarigen, en hogeropgeleiden werken meer dan lageropgeleiden.

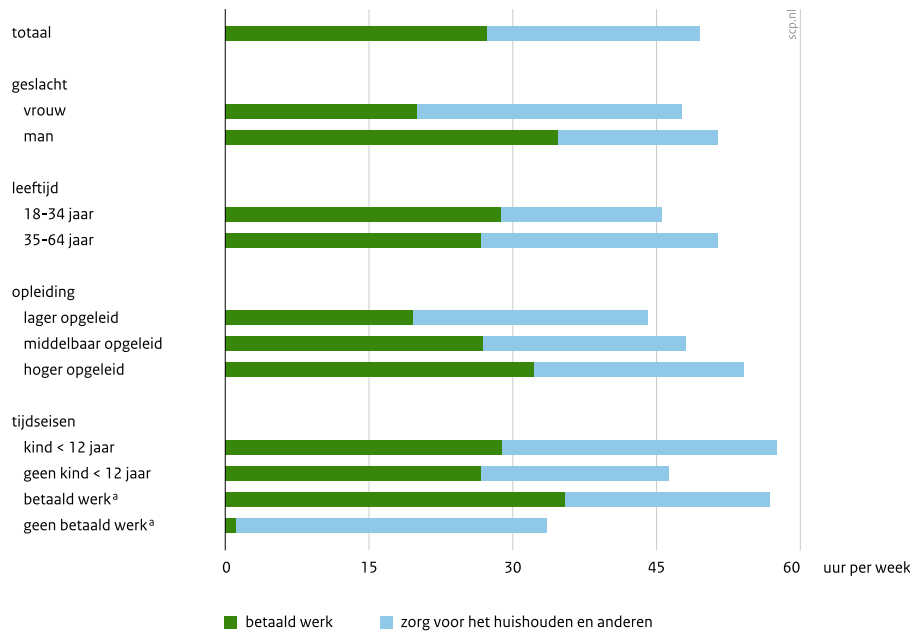
Verschuivingen in tijdsbesteding aan arbeid en zorg

[Tijd besteed aan betaald werk en zorgtaken, personen van 18-64 jaar, naar achtergrondkenmerken, 2006-2016 (in uren per week)]

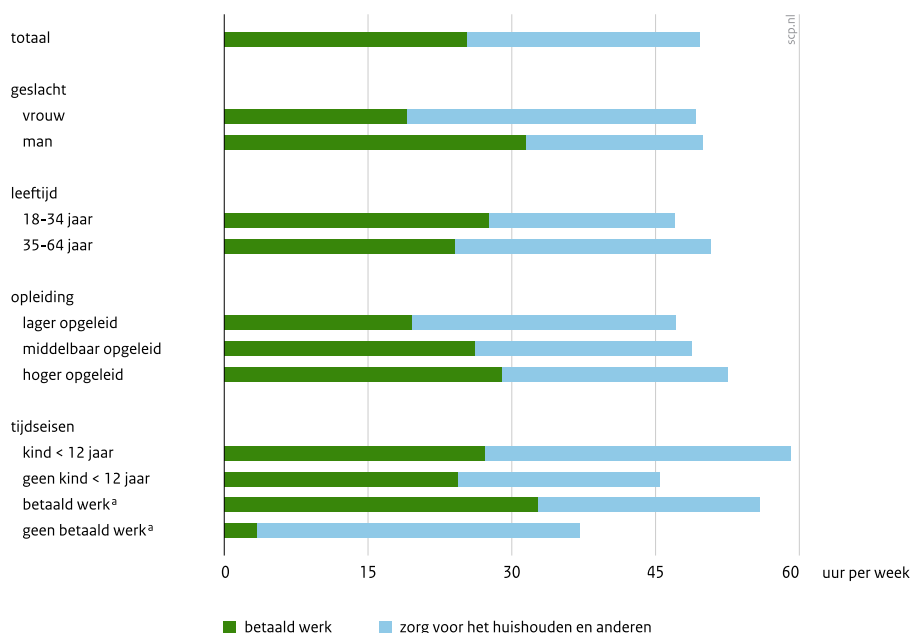
2016

2011

2006

a Exclusief de groep schoolgaanden/studerenden.

Bron: SCP (TBO'06); SCP/CBS (TBO'06, '16)

Toenemende gevoelens van opgejaagdheid

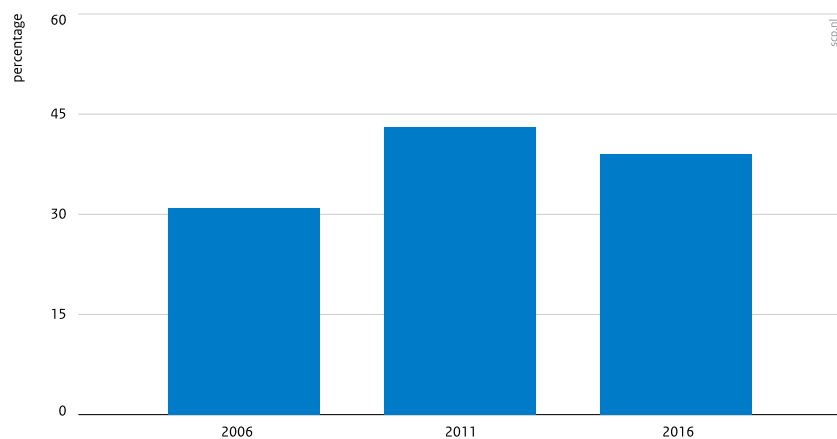
In het Tijdsbestedingsonderzoek (TBO) hebben mensen gedurende een week iedere dag aangegeven hoe opgejaagd zij zich die dag voelden. Daaruit blijkt dat de ervaren opgejaagdheid tussen 2006 en 2011 is toegenomen; ook in 2016 ligt dit hoger dan in 2006. Voelde in 2006 nog 1 op de 3 Nederlanders zich ten minste 1 dag per week opgejaagd, dit aandeel was bijna 40% in 2016. Hogeropgeleiden en mensen met kleine kinderen voelen zich relatief vaak opgejaagd, wat overeenkomt met de eerdere observatie dat deze groepen ook de meeste tijd besteden aan het totaal van arbeid en zorg.⁵

Mannen zijn in totaal meer tijd kwijt aan de combinatie van arbeid en zorg, maar toch voelen vrouwen zich in een week vaker opgejaagd dan mannen. Een verklaring kan liggen in verschillen in de vrije tijd. Zo hebben vrouwen minder vrije tijd dan mannen [Vrije tijd](#) en blijkt uit onderzoek ook dat vrouwen in hun vrije tijd minder kunnen uitrusten; dit komt onder andere doordat zij zich verantwoordelijk voelen voor hun partner en kinderen (Portegijs et al. 2016).

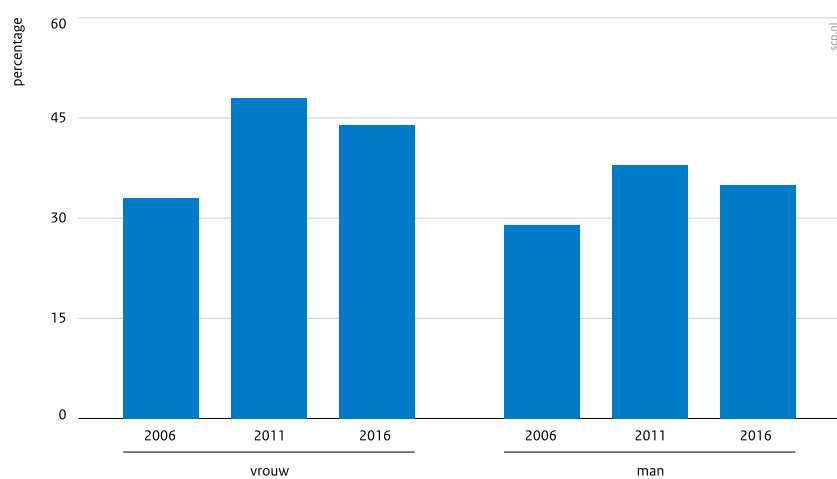
Verschillen in gevoelens van opgejaagdheid

[Aandeel mensen dat zich op ten minste 1 dagboekdag opgejaagd voelde, personen van 18-64 jaar, 2006-2016 (in procenten)]

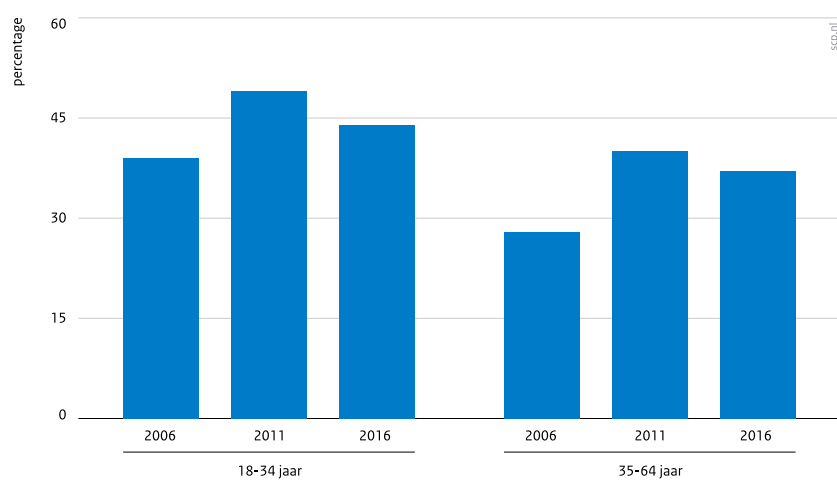
🎯 totaal

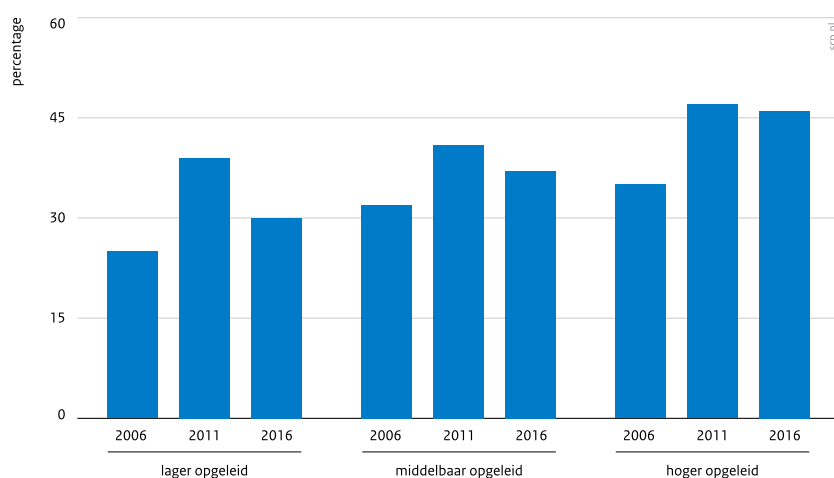

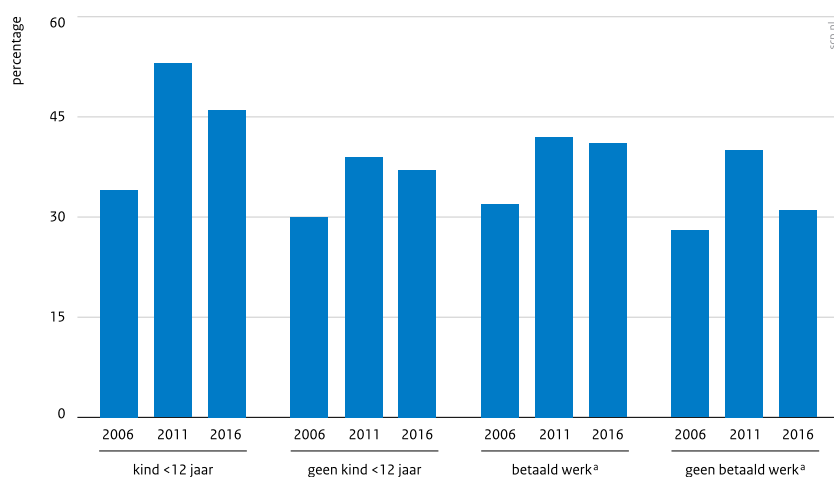
♀♂ naar geslacht

📅 naar leeftijd

 naar opleiding

 naar tijdseisen

a Exclusief de groep schoolgaanden/studerenden

Bron: SCP (TBO'06); SCP/CBS (TBO'06, '16)

Literatuur

CBP (2018). *Juniraming 2018. Economische vooruitzichten 2018 en 2019*. Den Haag: Centraal Planbureau (CPB Policy Brief | 2018/09).

Graaff-Zijl, M. de, H. Erken, D. Lanser, W. van den Berge en E. van Loon (2014). Labour market responses to the great recession. In: G. Gelauff, D. Lanser, A. van der Horst en A. Elbourne (red.), *Roads to recovery* (p. 78-104). Den Haag: Centraal Planbureau.

Hooftman, W.E., G.M.J. Mars, B. Janssen, E.M.M. de Vroome, J.J.M. Michiels, A.J.S.F. Pleijers en S.N.J. van den Bossche (2016). *Nationale enquête arbeidsomstandigheden 2016*. Leiden/Heerlen: TNO / Centraal Bureau voor de Statistiek.

Hooftman, W.E., G.M.J. Mars, B. Janssen, E.M.M. de Vroome, B.J.M. Janssen, M.M.M.J. Ramaekers, S.N.J. van den Bossche (2017). *Nationale enquête arbeidsomstandigheden 2017*. Leiden/Heerlen: TNO / Centraal Bureau voor de Statistiek.

Lautenbach, H., W. van der Torre, E.M.M. de Vroome, B. Janssen, B. Wouters en S.N.J. van den Bossche (2017). *Zelfstandigen enquête arbeid 2017. Methodologie en globale resultaten*. Den Haag: Centraal Bureau voor de Statistiek / TNO Prevention, Work & Health.

Mars, G., J. Michiels en R. Willems (2016). *Follow-up analyse methodebreuk Nationale enquête arbeidsomstandigheden 2014*. Den Haag: Centraal Bureau voor de Statistiek.

Portegijs, W., M. Cloin, R. Roodsaz en M. Olsthoorn (2016). *Lekker vrij!? Vrije tijd, tijdsdruk en de relatie met de arbeidsduur van vrouwen*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.

Deze kaart citeren

Karpinska, K. (2018). Betaald werk en zorgtaken. In: *De sociale staat van Nederland 2018*. Geraadpleegd op [...] via <https://digitaal.scp.nl/ssn2018/betaald-werk-en-zorgtaken>.

Publicatiedatum

11 september 2018

Noten

- 1 Het CBS maakt onderscheid in werkzame en werkloze beroepsbevolking: personen die betaald werk hebben (werkzaam) of die geen betaald werk hebben maar dat wel zoeken en er direct voor beschikbaar zijn (werkloos). Het gaat hierbij om personen die in Nederland wonen (exclusief de institutionele bevolking).
- 2 Cijfers CBS, niet in figuur.
- 3 De intensiteit van de burn-outklachten wordt in de NEA en ZEA op basis van de volgende items gemeten:
  1. Ik voel me emotioneel uitgeput door mijn werk.
  2. Aan het einde van een werkdag voel ik me leeg.
  3. Ik voel me moe als ik 's morgens opsta en geconfronteerd word met mijn werk.
  4. Het vergt heel veel van mij om de hele dag met mensen te werken.
  5. Ik voel me compleet uitgeput door mijn werk.

Respondenten lijden aan serieuze burn-outklachten als ze 3,20 of hoger scoren op de zevenpuntsschaal. Deze score betekent dat respondenten vaker dan eens per maand last hebben van burn-out symptomen.

- 4 Dit is een onderzoek waarmee het SCP al sinds 1975 de tijdsbesteding van Nederlanders in kaart brengt. Iedere 5 jaar wordt aan een grote groep mensen gevraagd om gedurende een week hun tijdsbesteding in een dagboek bij te houden. Zie voor meer informatie deze pagina: <https://www.scp.nl/Onderzoek/Tijdsbesteding>.
- 5 Op basis van de huidige gegevens kunnen wij geen verband leggen tussen de eerdere gepresenteerde gegevens over burn-outklachten en de ervaren tijdsdruk – de meting van burn-outklachten betreft enkel een werksituatie; de ervaren tijdsdruk werd in het algemeen gemeten.

Ucipsam quae si omnihillam il int, ut dollaccum, ut quatem eum, coreper ferupta cus, tem remporem ut adiscit iatibusam nobitem peliberum aliam quodis sum quisqui omnihitio. Ersperspe poreper ionsequam quassit aces eossimo luptatur, eum earchil iquaspeleste denimusam nobit, quibus, omniminciam adi dolupta quis peditat ibusam escidem et et ut anture dolorepelest ut veliquam quis sitatur?

Maatschappelijke en politieke participatie

Auteurs: [Pepijn van Houwelingen](#) en [Paul Dekker](#)

Hoe hebben Nederlanders zich de afgelopen 10 jaar betrokken getoond met en ingezet voor de publieke zaak? Betrokkenheid bij de publieke zaak kan zich uiten in allerlei vormen van (maatschappelijke) participatie, zoals vrijwilligerswerk, informele hulp en collectieve actie aan de ene kant, en in (politieke) betrokkenheid bij het bestuur en politiek aan de andere kant. Dit laatste kan door te gaan stemmen, het politieke nieuws te volgen of voorstander te zijn van (meer) politieke inspraak.

Beide vormen van participatie en betrokkenheid zullen we hier kort bespreken voor de afgelopen 10 jaar. We concluderen dat het niveau van maatschappelijke en politieke participatie en betrokkenheid over het algemeen wel wat fluctueert, maar binnen een nauwe bandbreedte; het kan dus grotendeels stabiel worden genoemd. Uitzonderingen hierop zijn het lezen van politiek nieuws (bijvoorbeeld in de krant) – dit is vooral onder jongeren de afgelopen tien jaar afgenomen – en de steun voor referenda, die is sinds 2015 onder hogeropgeleiden lager en sterk gedaald.

Maatschappelijke participatie

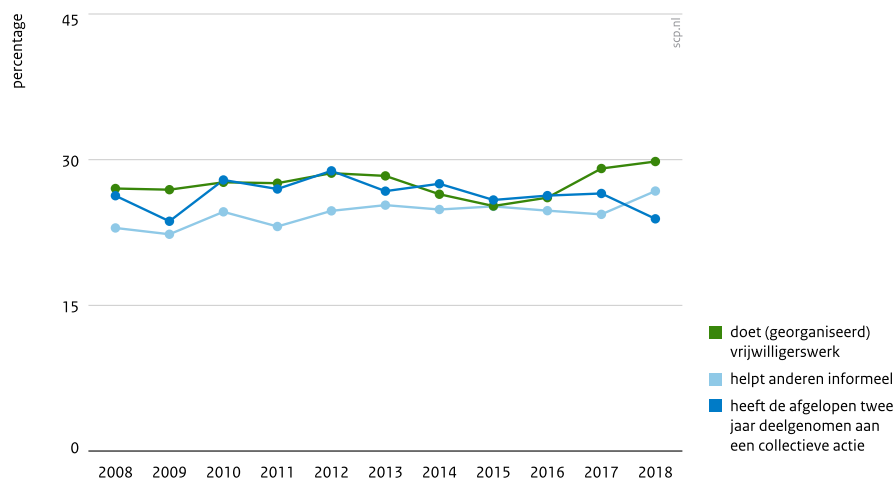
Het percentage Nederlanders dat aangeeft vrijwilligerswerk [[Werk dat in enig georganiseerd verband onverplicht en onbetaald wordt verricht ten behoeve van anderen of de samenleving.](#)] te doen, schommelt de afgelopen 10 jaar tussen een nauwe bandbreedte van 25% en 30% en is dus relatief stabiel te noemen. Hogeropgeleiden verrichten aanzienlijk vaak vrijwilligerswerk, terwijl jongvolwassenen (18 tot 34 jaar) minder vaak als vrijwilliger actief zijn. Deze verschillen tussen lager en hoger opgeleid en tussen jong en oud lijken de afgelopen 10 jaar eerder iets toe dan af te nemen.

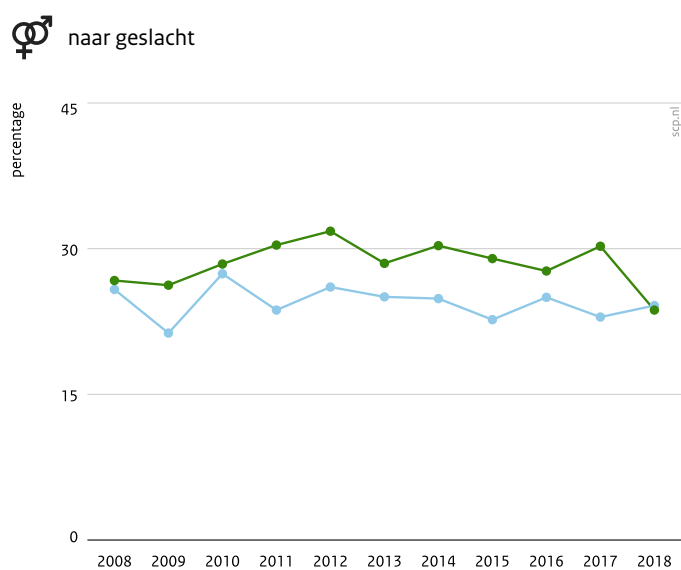
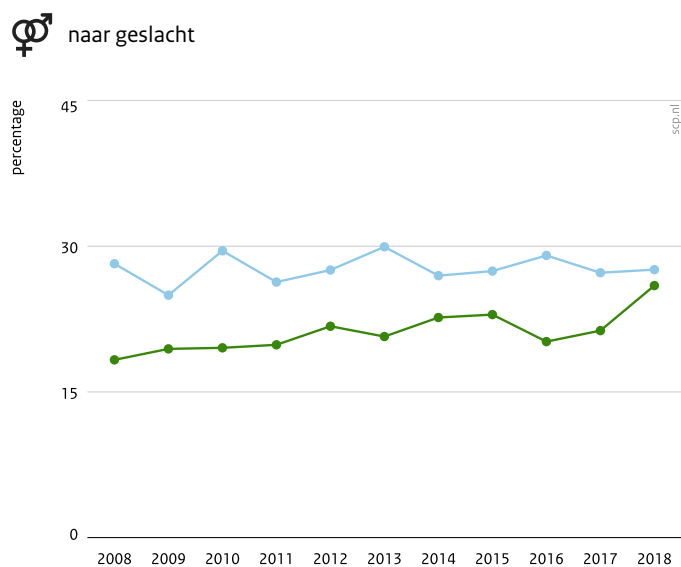
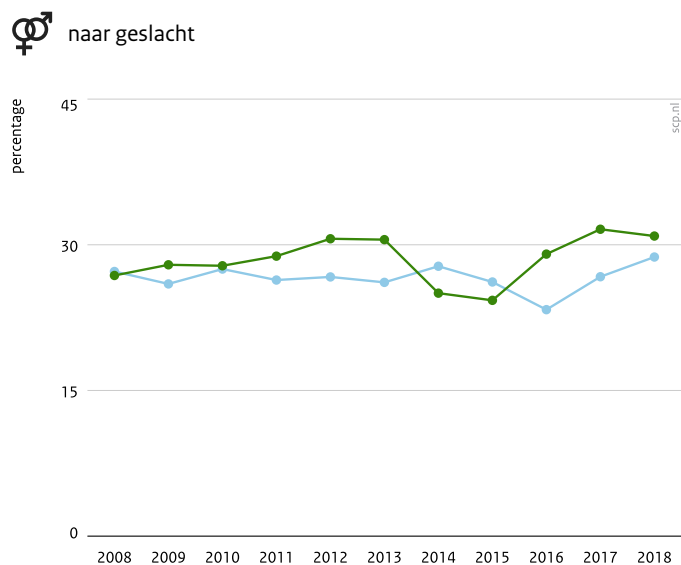
Maatschappelijke participatie grotendeels stabiel

[Ontwikkelingen in maatschappelijke participatie in Nederland, personen van 18 jaar en ouder, 2008-2018 (in procenten)]

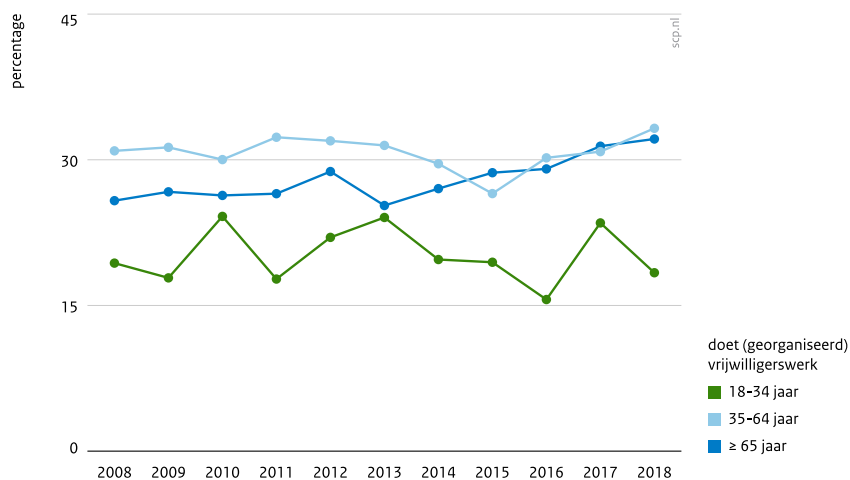
totaal

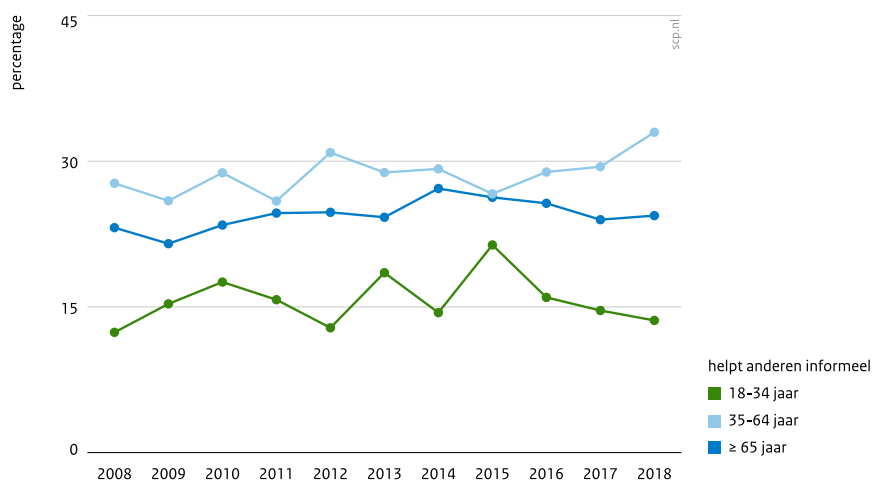

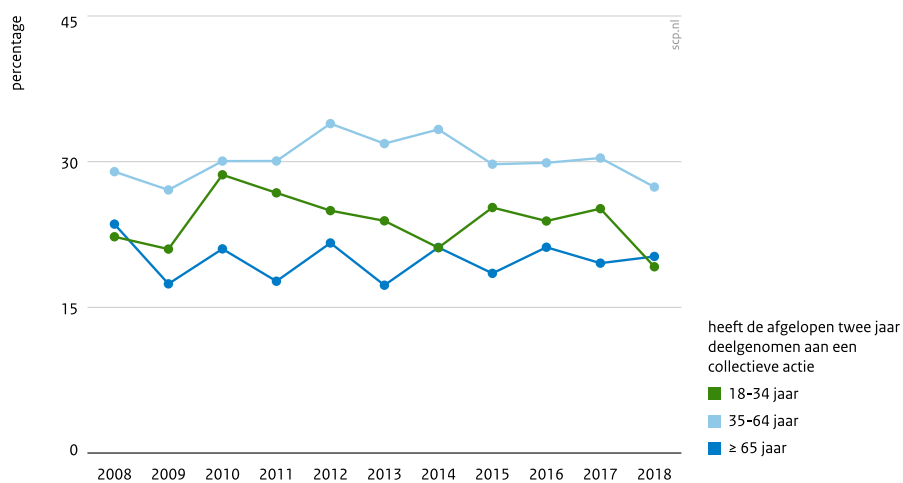
naar leeftijd

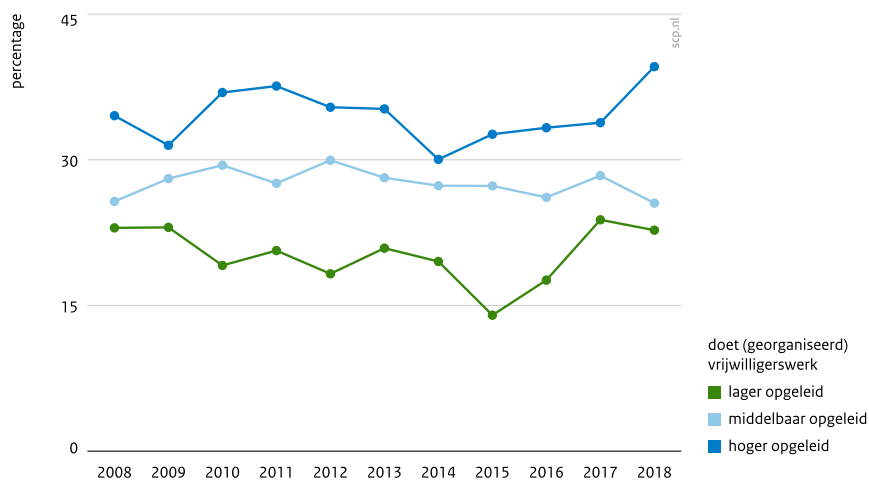
naar leeftijd

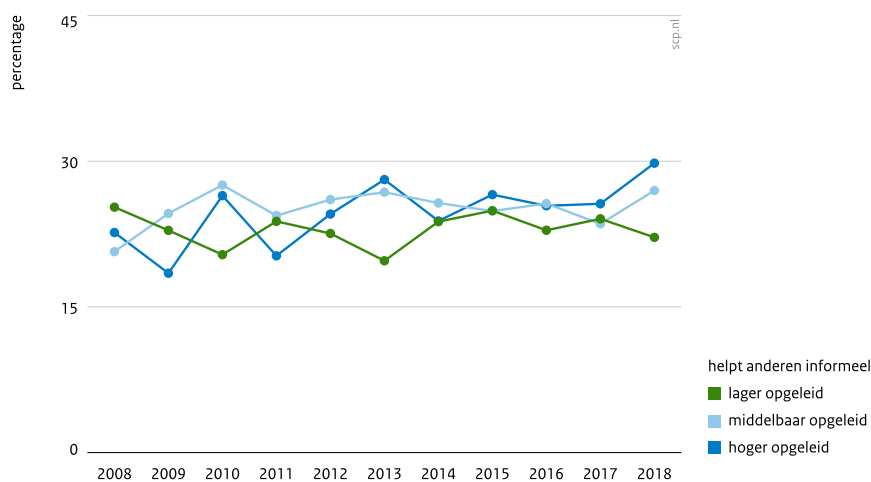
naar leeftijd

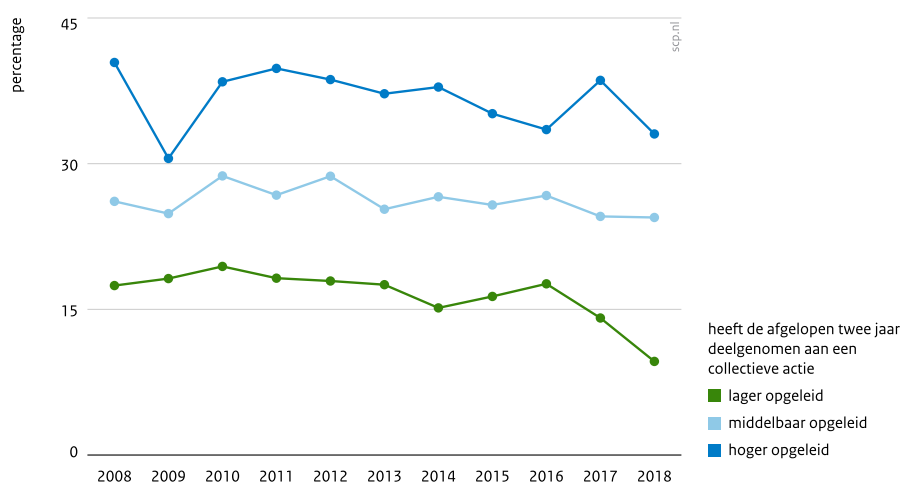
naar opleiding

naar opleiding

naar opleiding

Bron: SCP (CV '08-'17/'18)

De afgelopen 10 jaar is ook het percentage dat aangeeft de afgelopen 2 jaar te hebben deelgenomen aan een collectieve actie lokaal¹ óf (inter)nationaal² al met al stabiel en schommelt lichtjes in een beperkte bandbreedte rond de 25%. Opnieuw zijn het de hogeropgeleiden die het vaakst aangeven deel te hebben genomen aan een of andere vorm van collectieve actie, terwijl Nederlanders van middelbare leeftijd zich duidelijk wat vaker dan jongvolwassenen en ouderen inzetten voor een collectief doel. Sinds 2008 is ten slotte het percentage dat informele hulp [Kosteloze hulp aan zieke of gehandicapte familieleden, kennissen of burenen.] verleent geleidelijk een klein beetje gestegen, van 23% naar 27%.

Waarom wordt er vaker informele hulp verleend en wie doet dit vooral?

Mogelijk, maar zeker weten doen we dit niet, hebben de decentralisaties in het sociale domein in het algemeen, en de introductie van de Wet maatschappelijke ondersteuning (Wmo) (waarbij een groter beroep wordt gedaan op informele zorg) in het bijzonder, gezorgd voor een stijging van de hoeveelheid informele hulp die in Nederland wordt verleend. Vrouwen verlenen iets vaker informele hulp dan mannen, hoewel dit verschil de afgelopen 10 jaar kleiner is geworden. Nederlanders van middelbare leeftijd geven het vaakst hulp aan zieke of gehandicapte familieleden, kennissen of burenen. Dit aandeel is, in vergelijking met de andere twee leeftijdscategorieën, bovendien het sterkst gestegen de afgelopen 10 jaar: van 28% naar 33%.

Een mogelijke verklaring hiervoor biedt de geleidelijke daling van de zogenaamde *oldest old support ratio*: dit is het aantal 50-75-jarigen gedeeld door het aantal 85-plussers (De Jong en Kooiker 2018). De daling van deze ratio betekent dat de zorgdruk op de leeftijdsgroep die het makkelijkst informele zorg zou kunnen bieden, te weten de jongere ouderen, toeneemt. Er mag dus worden aangenomen dat vooral deze leeftijdsgroep de afgelopen 10 jaar vaker informele zorg is gaan verlenen. Dit wordt inderdaad ondersteund door onze cijfers.

Overigens blijkt uit ander onderzoek dat mensen in het algemeen vinden dat weliswaar het eigen netwerk hulp moet verlenen, maar niet dat zoveel mogelijk hulp uit het eigen netwerk moet komen. In andere woorden, mantelzorg zou volgens veel Nederlanders een aanvulling op professionele zorg moeten zijn (Kromhout et al. 2018). Ten slotte, in vergelijking met vrijwilligerswerk of collectieve actie is het opleidingsverschil bij informele hulp klein.

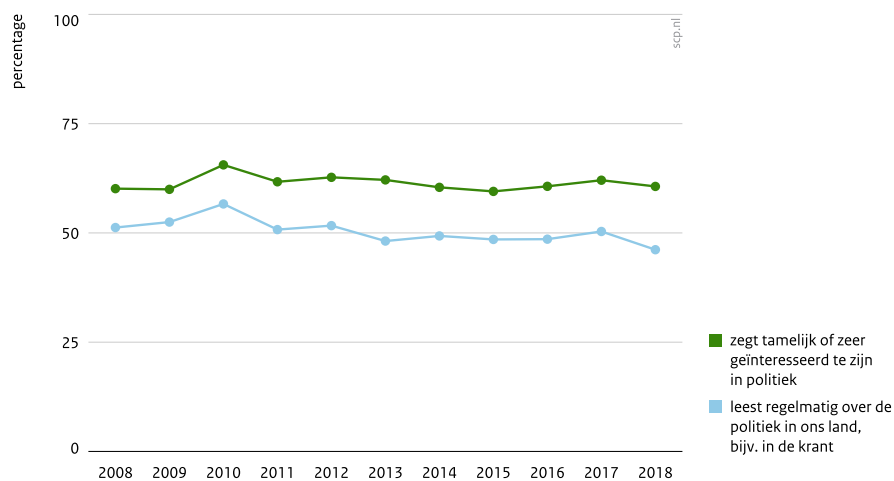
Politieke interesse

De afgelopen 10 jaar geeft een stabiele circa 60% van de Nederlandse bevolking te kennen tamelijk of zeer geïnteresseerd te zijn in de politiek. Mannen zijn doorgaans vaker tamelijk of zeer geïnteresseerd dan vrouwen (71% versus 51% in 2018); ouderen (69%) zijn meer geïnteresseerd dan jongeren (52%), en hogeropgeleiden (81%) meer dan lageropgeleiden (34%). Het verschil tussen hoger en lager opgeleid is de afgelopen 10 jaar ook iets toegenomen omdat de politieke interesse van lageropgeleiden is afgenomen (terwijl die van hogeropgeleiden constant is gebleven).

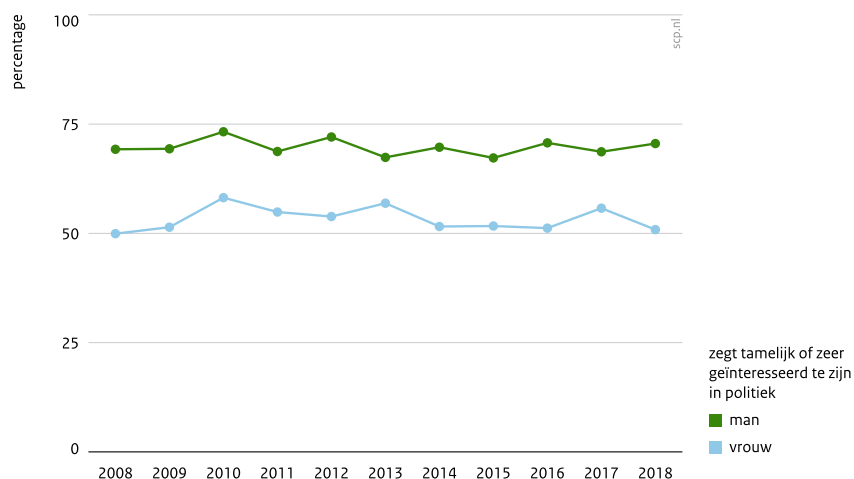
Politieke interesse weliswaar stabiel, maar men leest minder politiek nieuws

[Ontwikkelingen in politieke interesse en nieuwsconsumptie, personen van 18 jaar en ouder, 2008-2018 (in procenten)]

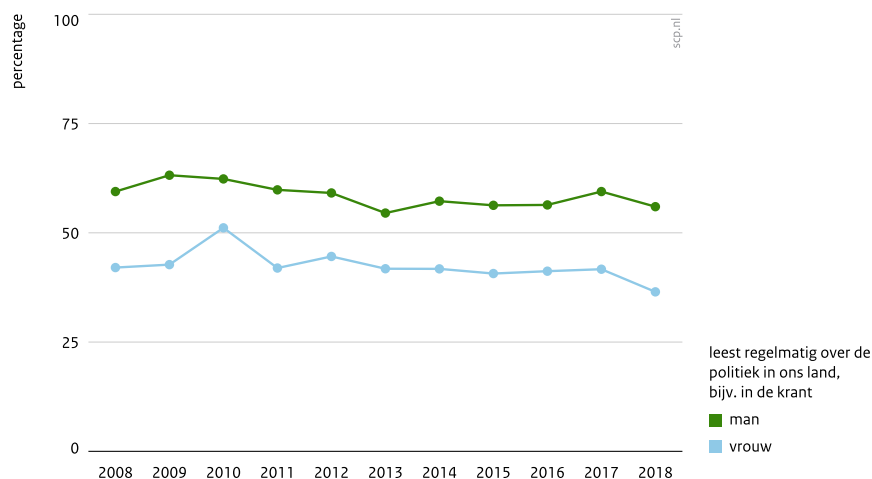
🎯 totaal

♂ naer geslacht

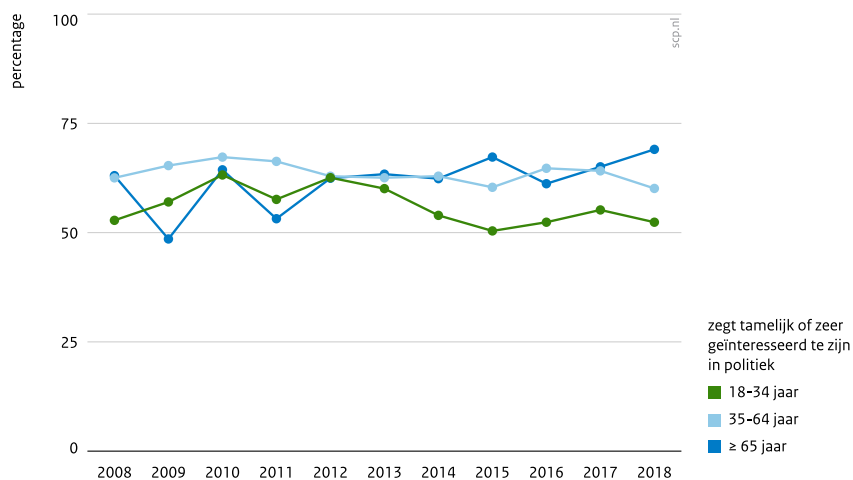

♂ naer geslacht

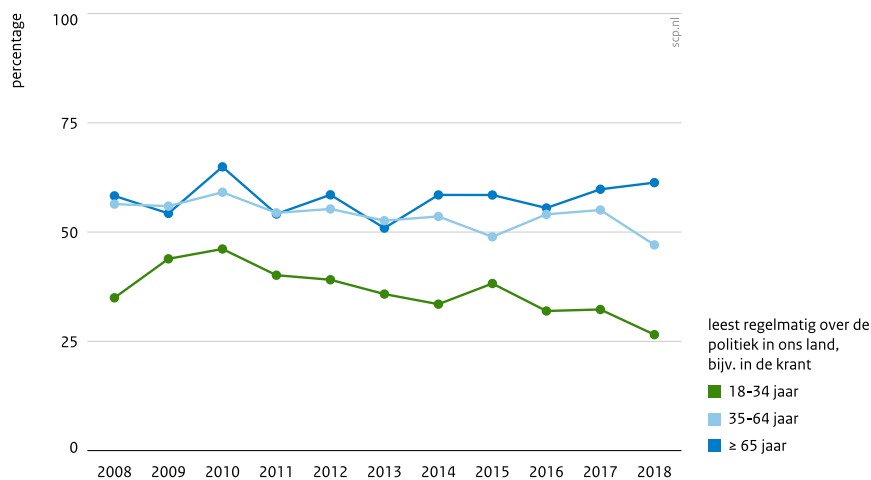

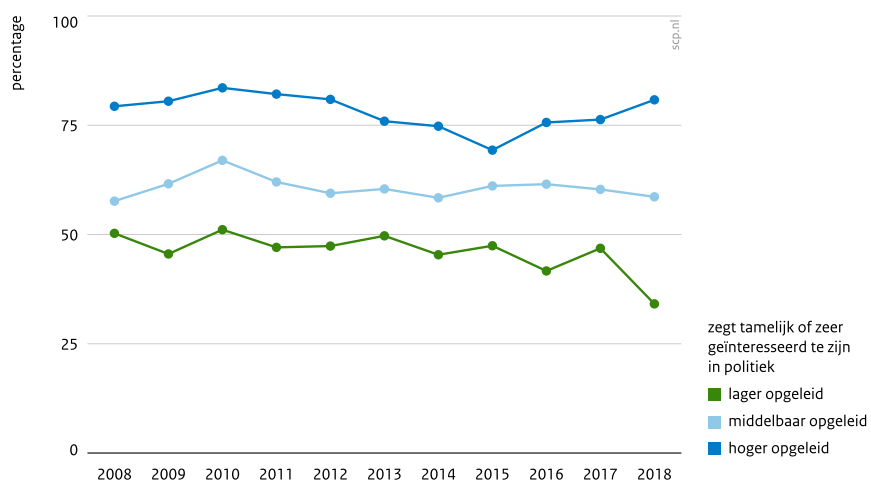
 naar leeftijd

 naar leeftijd

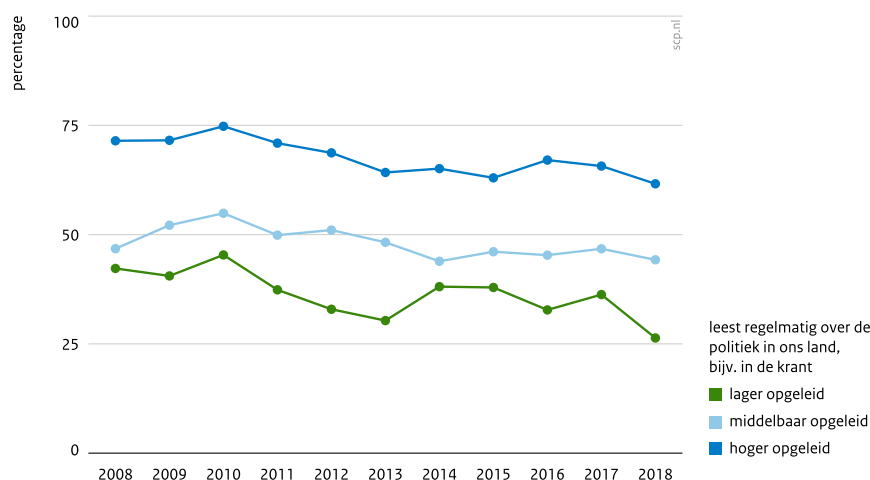

 naar opleiding

naar opleiding

Bron: SCP (CV '08-'17/'18)

Nederlanders zijn de afgelopen 10 jaar geleidelijk minder politiek nieuws gaan lezen.³ Opnieuw zijn het de mannen, ouderen en hogeropgeleiden die vaak regelmatig politiek nieuws lezen. Opvallend is dat jongvolwassenen de afgelopen 10 jaar minder vaak regelmatig politiek nieuws zijn gaan lezen; dit terwijl de consumptie van schriftelijk politiek nieuws sinds 2008 voor ouderen eerder wat is toe- dan afgenomen. Mogelijk is deze trend onderdeel van een algemeen patroon, waaruit blijkt dat sinds 2006 het lezen onder jongvolwassenen sterk is teruggelopen (van 87% in 2006 tot 49% in 2016) terwijl het onder ouderen constant op 90% is gebleven (Wennekers et al. 2018).

Veel interesse in de nationale politiek, weinig interesse in de lokale politiek

In vergelijking met andere (Europese) landen zijn Nederlanders het meest geïnteresseerd in de landelijke politiek. Dat wil zeggen dat bijna de helft van alle Nederlanders te kennen geeft geregeld met familie en vrienden over nationale politieke aangelegenheden te praten; het gemiddelde hiervoor in de Europese Unie is nog geen kwart van de bevolking (Van Houwelingen en Dekker 2017).

In vergelijking hiermee is de interesse van Nederlanders in de lokale politiek opvallend gering, ondanks dat de Nederlander tevredener is met het lokale bestuur dan met de landelijke politiek. Zo is uit eerder onderzoek gebleken dat, in vergelijking met 20 andere Europese landen, in Nederland in verhouding relatief het minst vaak geregeld over de lokale politiek wordt gesproken met familie en vrienden (Dekker et al. 2013).

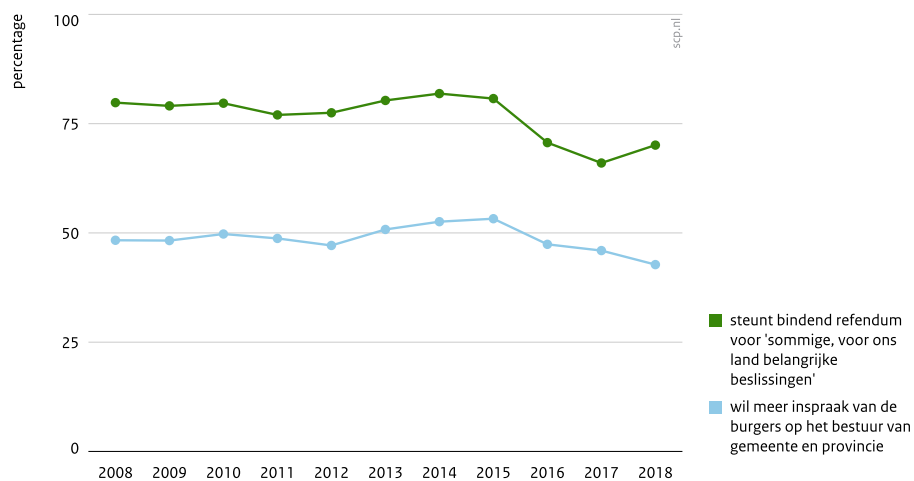
Politieke inspraak

Van 2008 tot en met 2015 stijgt heel geleidelijk de steun voor meer inspraak van burgers op het bestuur van gemeente en provincie: van 48% naar 53%; daarna neemt die af tot 43% in 2018. Lageropgeleiden zijn aanzienlijk vaker voorstander van meer inspraak op gemeentelijk en provinciaal niveau dan hogeropgeleiden (53% versus 36%) en dit verschil is sinds 2008 ook wat toegenomen (toen 52% versus 44%).

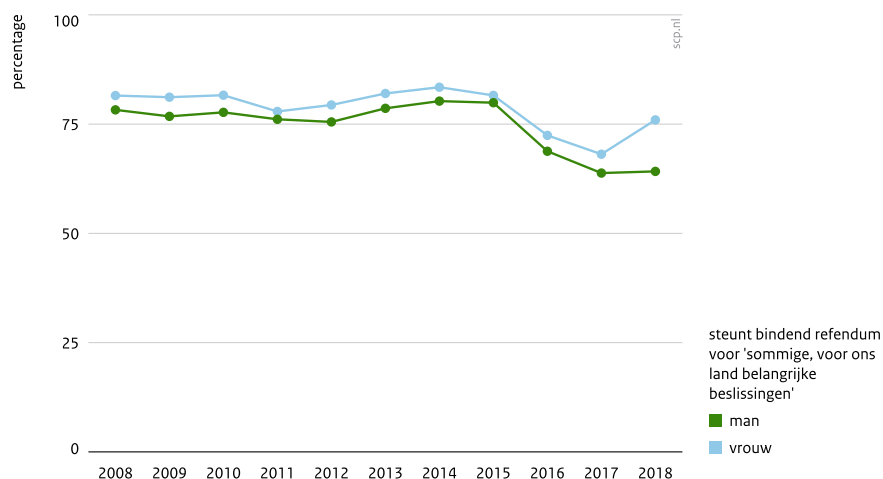
Steun voor referenda kalft af vanwege sterke daling onder hogeropgeleiden

[Ontwikkelingen in steun voor referenda en meer inspraak, personen van 18 jaar en ouder, 2008-2018 (in procenten)]

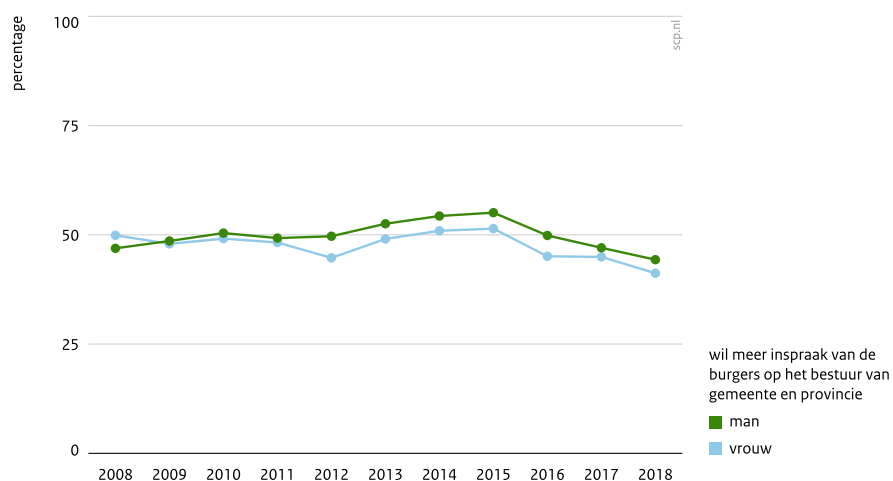
🎯 totaal

+♀ naar geslacht

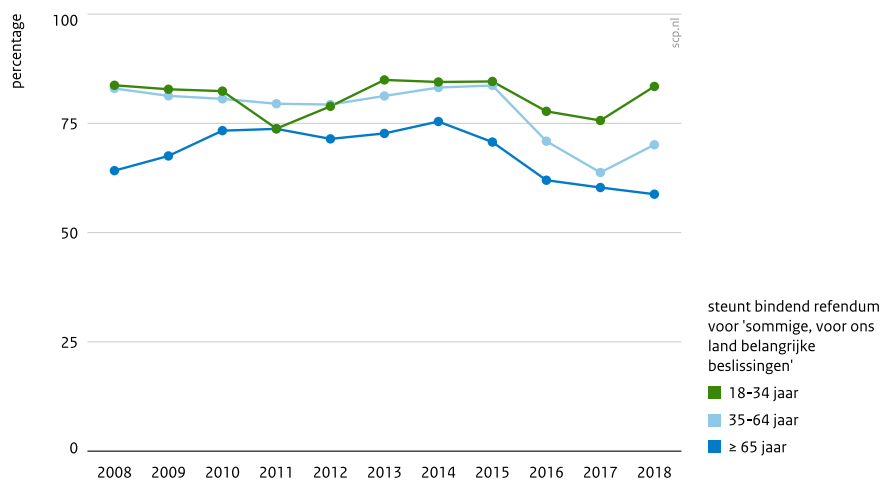

+♀ naar geslacht

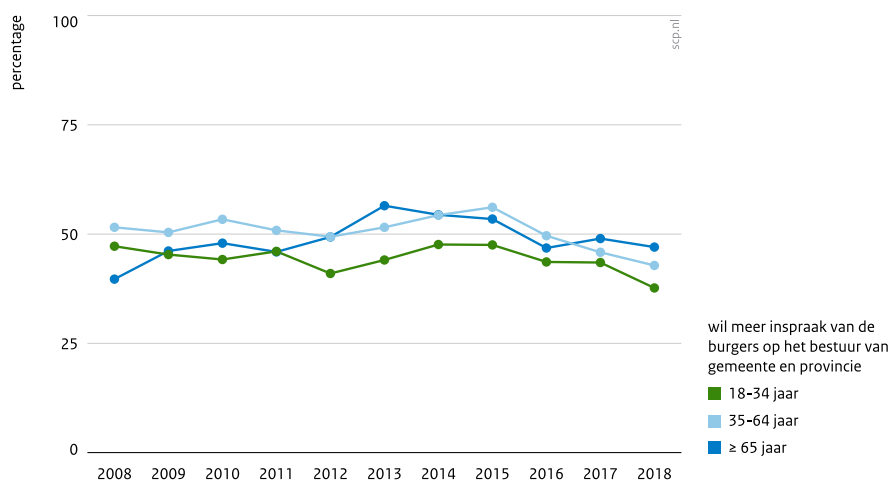

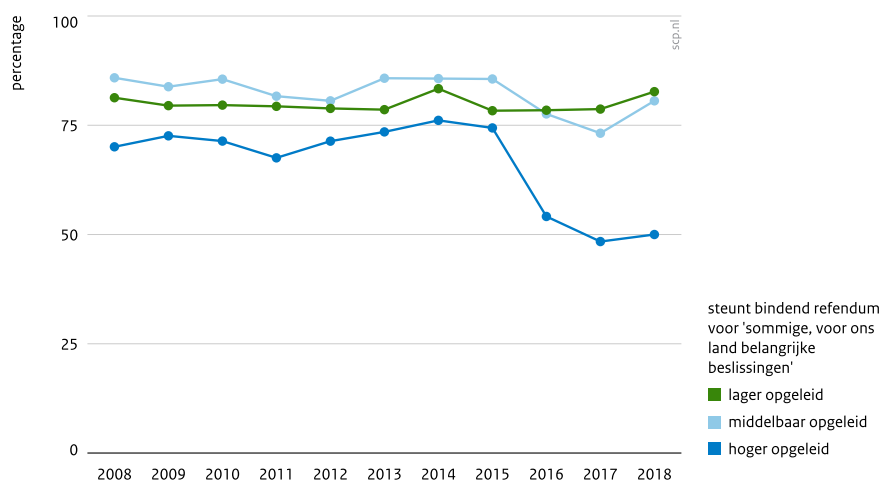
naar leeftijd

naar leeftijd

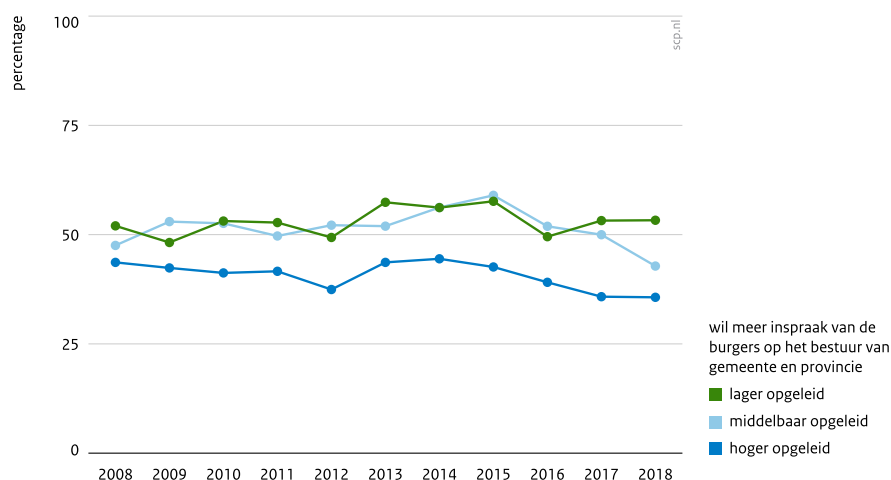

naar opleiding

naar opleiding

Bron: SCP (CV '08-'17/'18)

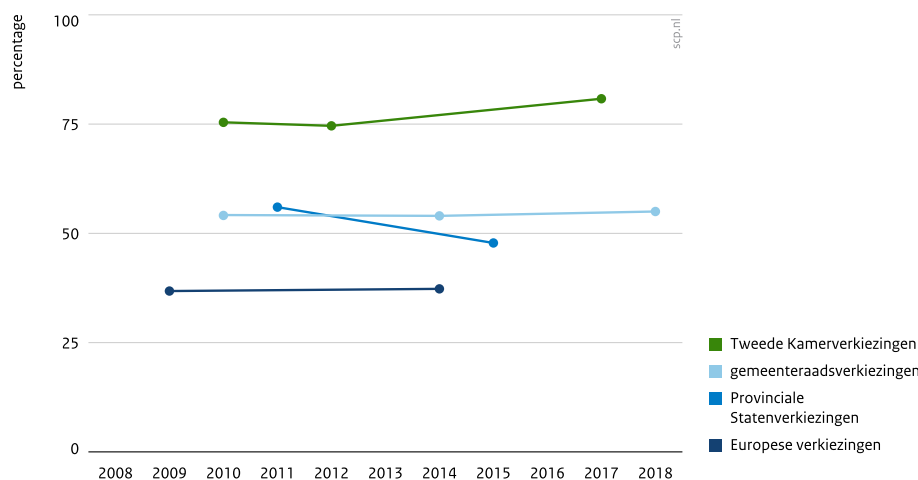
Tot 2016 was een ruime en stabiele meerderheid van ongeveer 80% voor het bindend referendum. Sinds 2016 – ongetwijfeld als gevolg van het Oekraïne-referendum – is deze steun echter vrij abrupt gedaald naar 66% in 2017, om daarna weer iets op te veren tot 70% in 2018. Deze terugval in steun voor het bindend referendum sinds 2015 komt vrijwel uitsluitend voor rekening van hogeropgeleiden. De steun voor bindende referenda onder middelbaar opgeleiden is sinds 2015 slechts een beetje teruggelopen en was in 2018 weer zo goed als op het oude niveau terwijl de steun voor bindende referenda onder lageropgeleiden sinds 2015 zelfs eerder wat is toe- dan afgenomen. Onder hogeropgeleiden daarentegen is de steun voor referenda sterk gedaald, van 74% in 2015 naar 50% in 2018. Verder is de steun voor het bindend referendum onder vrouwen groter (76% versus 64% voor mannen) en zijn jongvolwassenen (83%) er beduidend vaker voorstander van dan ouderen (59%).

Opkomst bij verkiezingen

Ten slotte is het, gezien het beperkte aantal verkiezingen de afgelopen 10 jaar, lastig uitspraken te doen over mogelijke trends in de opkomst. Gezien over een lange termijn is er een stabiel beeld; alleen de opkomst bij gemeenteraadsverkiezingen lijkt sinds 1990 een licht dalende trend te vertonen (Van Houwelingen en Dekker 2017). Al met al is de opkomst bij de Tweede Kamerverkiezingen door de jaren heen (en dus ook de afgelopen 10 jaar) het hoogst. De opkomst bij Europese verkiezingen is ongeveer de helft hiervan, terwijl de opkomst bij de gemeenteraadsverkiezingen en Provinciale Statenverkiezingen hier steeds tussenin ligt.

Opkomst bij verkiezingen stabiel

[Opkomst bij verkiezingen voor Tweede Kamer, gemeenteraad, Provinciale Staten en Europees Parlement, personen van 18 jaar en ouder, 2008-2018 (in procenten)]

Bron: Kiesraad

Literatuur

Dekker, P., J. den Ridder en P. van Houwelingen (2013). *Continu onderzoek burgerperspectieven. Kwartaalbericht 2013*4. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.

Houwelingen, P. van en P. Dekker (2017). Maatschappelijke en politieke participatie en betrokkenheid. In: R. Bijl, J. Boelhouwer, A. Wennekers (red.). *De sociale staat van Nederland 2017* (p. 231-255). Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.

Jong, A. de en S. Kooiker (2018). *Regionale ontwikkelingen in het aantal potentiële helpers van oudere ouderen, 1975-2040*. Den Haag: Planbureau voor de Leefomgeving.

Kromhout, M., N. Kornalijnslijper en M. de Klerk (2018). *Veranderende zorg en ondersteuning voor mensen met een beperking. Landelijke evaluatie van de Hervorming Langdurige Zorg*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.

Wennekers, A., F. Huysmans en J. de Haan (2018). *Lees:Tijd. Lezen in Nederland*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.

Deze kaart citeren

Houwelingen, P. van, en Dekker, P. (2018). Maatschappelijke en politieke participatie. In: *De sociale staat van Nederland 2018*. Geraadpleegd op [...] via <https://digitaal.scp.nl/ssn2018/maatschappelijke-en-politieke-participatie>.

Publicatiedatum

11 september 2018

Noten

- 1 Enquêtevraag ‘Heeft u zich in de afgelopen 2 jaar wel eens samen met anderen actief ingespannen voor een kwestie van gemeentelijk belang, voor een bepaalde groep in de gemeente of voor uw buurt?’
- 2 Enquêtevraag: ‘Heeft u zich in de afgelopen 2 jaar wel eens samen met anderen actief ingespannen voor een kwestie van nationaal belang of voor een kwestie met betrekking tot een wereldprobleem als vrede of armoede?’
- 3 De reden voor de plotselinge afname in ons laatste meetjaar, 2018, is vooralsnog onduidelijk.

Vrije tijd

Auteurs: [Annemarie Wennekers](#), [Anne Roeters](#), [Andries van den Broek](#) en Ine Pulles

Hoeveel vrije tijd hebben Nederlanders en hoe vullen zij deze in? Uit deze kaart blijkt allereerst dat de hoeveelheid vrije tijd stabiel is over de jaren heen. Wel doen zich verschillen voor naar bevolkingsgroepen in de omvang van hun vrije tijd en of zij vinden dat zij voldoende vrije tijd hebben. Deze kaart zoomt vervolgens in op een aantal deelgebieden van de vrije tijd: mediagebruik en sociale contacten, deelname aan culturele activiteiten en sportdeelname.

Wat verstaan we hier onder vrije tijd?

Onderzoekers gebruiken verschillende definities van vrije tijd (Bittman en Wajcman 2000; Passias et al. 2017; Sayer 2005). Sommige zien vrije tijd als de tijd die overblijft als de niet-vrijblijvende activiteiten [\[betaald werk, scholing, het huishouden en zorgactiviteiten\]](#) gedaan zijn. Andere onderzoekers bakenen de vrije tijd af tot specifieke activiteiten, hoewel de precieze afbakening wisselt. Wij rekenen hier onder de vrije tijd de tijd besteed aan mediagebruik [\[kijken, luisteren, lezen, gamen en overig internet- en computergebruik\]](#), sociale contacten [\[op bezoek gaan of visite krijgen, maar ook contacten via media, zoals bellen, berichten versturen of gebruik van sociale media\]](#), hobby's [\[zoals creatieve activiteiten\]](#), cultuurdeelname [\[zoals theaterbezoek\]](#), sport, uitstapjes [\[waaronder wandelen en fietstochten\]](#), horeca en feestjes, en simpelweg niets doen. Deze indeling sluit aan bij de indeling van het meest recente Tijdsbestedingsonderzoek van het SCP ([Roeters 2017](#)) [↗](#). In eerdere edities van *De sociale staat van Nederland* werden ook vrijwilligerswerk (zoals bestuurswerk) en het bijwonen van bijeenkomsten van verenigingen (zoals een politieke partij) tot de vrije tijd gerekend. Deze blijven hier buiten beschouwing. Deze thema's komen aan bod in de kaart over [Maatschappelijke en politieke participatie](#).

Nederlanders hebben gemiddeld ruim 42 uur vrije tijd in een week

In 2016 hadden Nederlanders van 12 jaar en ouder in een week gemiddeld 42,1 uur vrije tijd; hierin hebben zich in de afgelopen 10 jaar weinig veranderingen voorgedaan. Er zijn wel duidelijke verschillen tussen bevolkingsgroepen. Mannen en lageropgeleiden hebben meer vrije tijd dan vrouwen en hogeropgeleiden. Ook zijn er leeftijdsverschillen. De 65-plussers hebben, met meer dan 53 uur in de week, veruit de meeste vrije tijd. Tieners beschikken over 43,5 uur vrije tijd in de week en 18-64-jarigen over nog geen 39 uur. Het hebben van (een) jong(e) kind(eren) en betaald werk gaat, logischerwijze, ook ten koste van de vrije tijd. Mensen met een kind jonger dan 12 jaar hebben 9 uur minder vrije tijd in de week dan mensen zonder jong kind; het verschil in hoeveelheid vrije tijd tussen mensen met en zonder betaald werk is meer dan 11 uur.

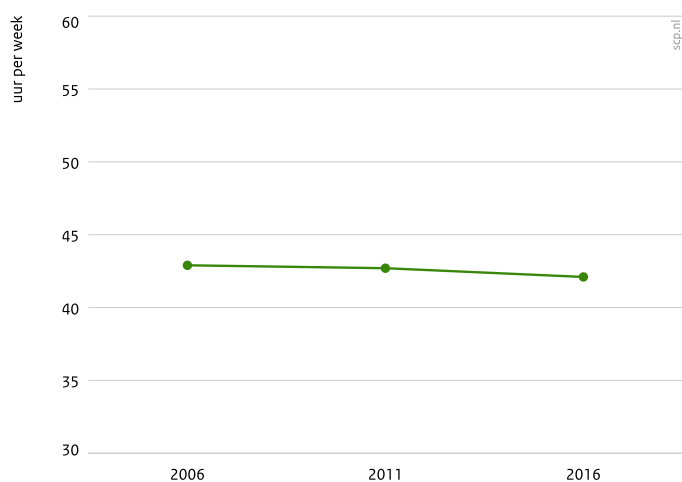

Omvang van de vrije tijd

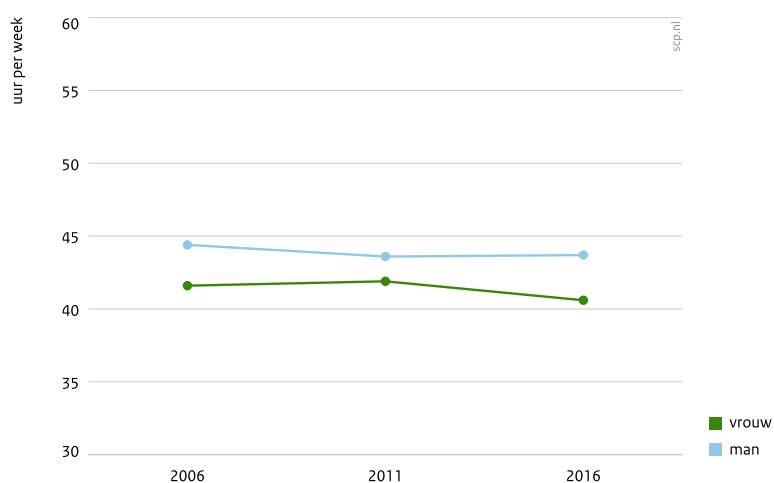
[Totale hoeveelheid vrije tijd, personen van 12 jaar en ouder, 2006-2016 (in uren per week)]

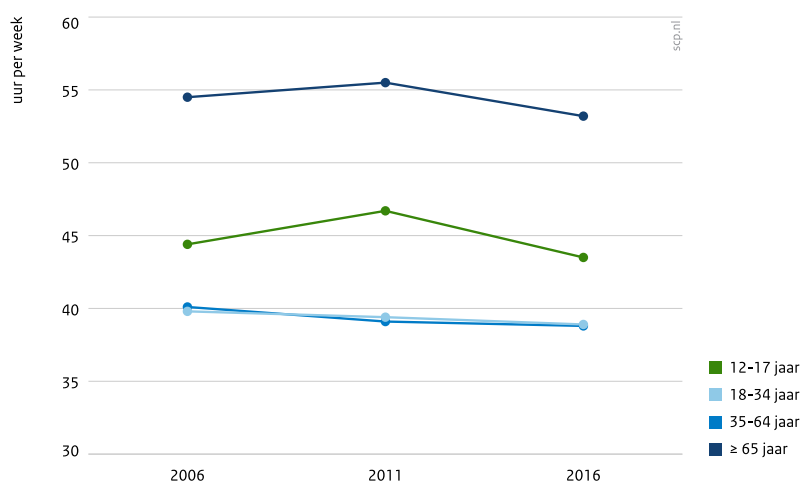
totaal

naar geslacht

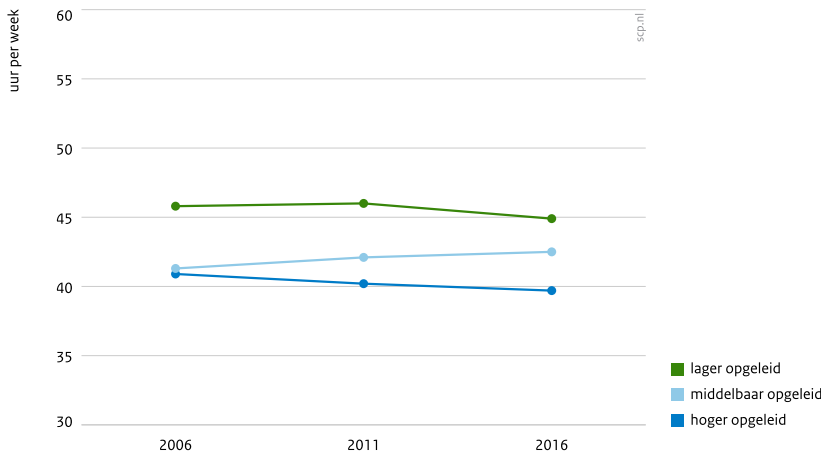

naar leeftijd

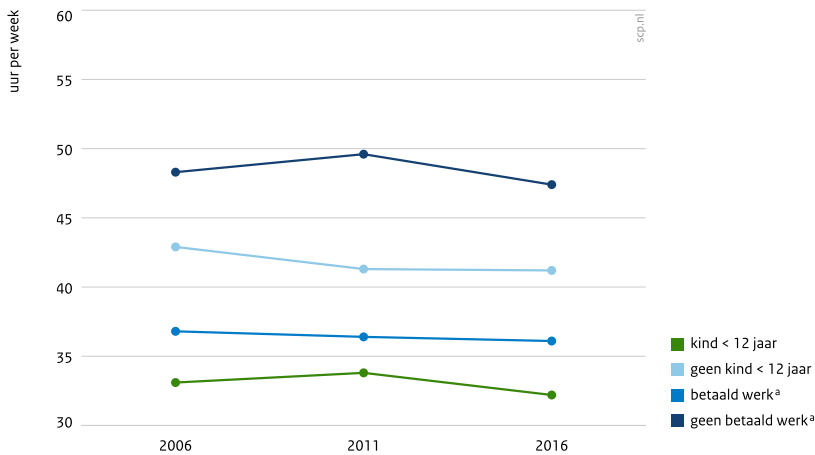

naar opleiding

naar tijdseisen

a Exclusief de groep schoolgaanden/studerenden.

Bron: SCP (TBO'06); SCP/CBS (TBO'11-'16)

Het meten van de hoeveelheid vrije tijd met Tijdsbestedingsonderzoek

De gegevens in deze paragraaf zijn afkomstig van het [Tijdsbestedingsonderzoek \(TBO\)](#), dat het SCP elke vijf jaar uitvoert (sinds 2006 in samenwerking met het CBS). Het TBO geeft een uniek inzicht in de dagelijkse bezigheden van mensen. De deelnemers vullen naast een vragenlijst ook een dagboek in, waarin zij gedurende 7 dagen bijhouden hoe zij hun tijd besteden. In het dagboek geven zij voor perioden van 10 minuten aan wat op dat moment hun hoofdactiviteit is en wat zij eventueel nog meer doen (de nevenactiviteit), waar ze zijn en wie er nog meer aanwezig is. Deze dagboekdata geven veel inzicht in wie wat wanneer doet.

Het voordeel van dit type onderzoek is dat dagboekdata niet of nauwelijks vertekend worden door sociale wenselijkheid, omdat mensen hun gedrag nauwkeurig registreren en niet achteraf zelf een inschatting maken van de hoeveelheid tijd die ze aan verschillende activiteiten hebben besteed (Gershuny 2003). Tijdsbestedingsonderzoek is minder geschikt om activiteiten te meten die weinig voorkomen of die weinig tijd kosten.

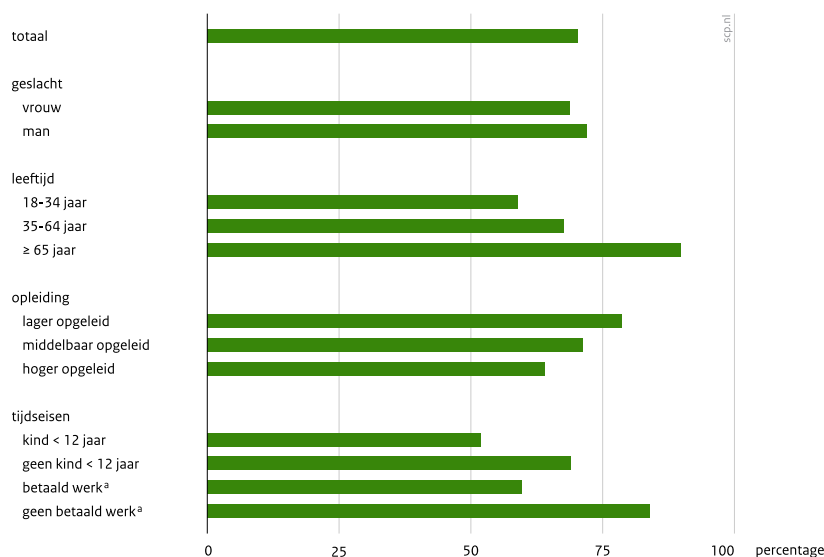
Ouders van jonge kinderen ervaren onvoldoende vrije tijd

Een ruime meerderheid van de Nederlanders geeft aan voldoende vrije tijd te hebben: 70% in 2016 en 72% in 2011. Meer mannen dan vrouwen geven in 2016 aan voldoende vrije tijd te hebben en hetzelfde geldt voor lager- versus hogeropgeleiden en jongeren versus ouderen. Van de 65-plussers geeft 90% aan voldoende vrije tijd te hebben (in 2011 was dit zelfs nog 94%), terwijl onder de 18-34-jarigen het aandeel tevreden met de hoeveelheid vrije tijd het laagst ligt (59%). Mensen die het druk hebben met werk of jonge kinderen zijn ook beduidend minder tevreden met de hoeveelheid vrije tijd dan mensen zonder baan of jong kind.

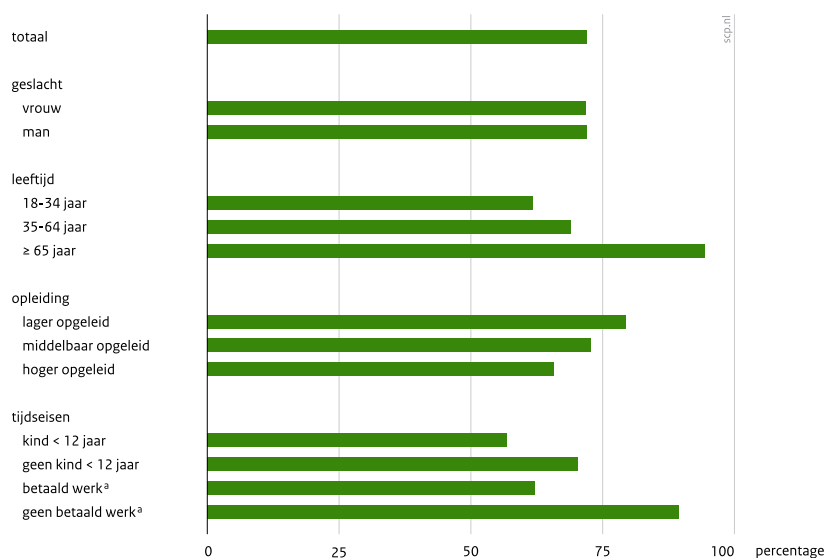
Voldoende vrije tijd?

[Het aandeel van de bevolking dat aangeeft voldoende vrije tijd te hebben, personen van 12 jaar en ouder, naar achtergrondkenmerken, 2011 en 2016 (in procenten)]

2016

2011

a Exclusief de groep schoolgaanden/studerenden.

Bron: SCP/CBS (TBO'11-'16)

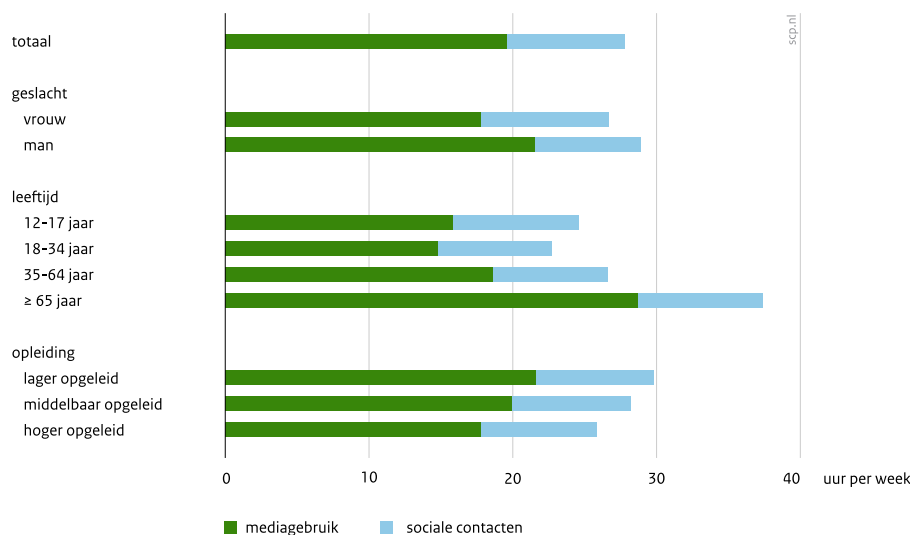
Twée derde van de vrije tijd gaat naar mediagebruik en sociale contacten

Van de 42,1 uur vrije tijd in een week in 2016 gaat ongeveer een derde naar het beoefenen van hobby's, maken van uitstapjes en uitrusten (14,3 uur). De overige tijd wordt besteed aan mediagebruik [Lezen, kijken, luisteren, gamen en overig internet- en computergebruik.] (19,6 uur) en sociale contacten [Op visite gaan of visite krijgen en praten met huisgenoten, maar ook het communiceren via media, zoals e-mail, chat of app.] (8,2 uur). De omvang van het mediagebruik is vrij stabiel; Nederlanders besteden hier in een week net onder de 20 uur aan. Alleen in 2011 lag de gemiddelde mediatijd hoger.² De meeste mediatijd vinden we bij ouderen, mannen en lageropgeleiden.

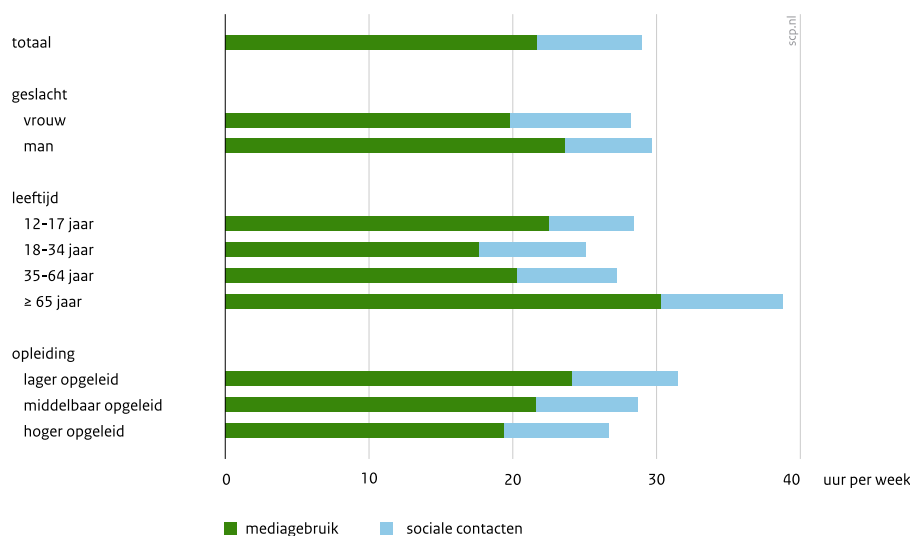
Mediagebruik en sociale contacten

[Totale hoeveelheid tijd aan mediagebruik en sociale contacten als hoofdactiviteit, personen van 12 jaar en ouder, naar achtergrondkenmerken, 2006-2016 (in uren per week)]

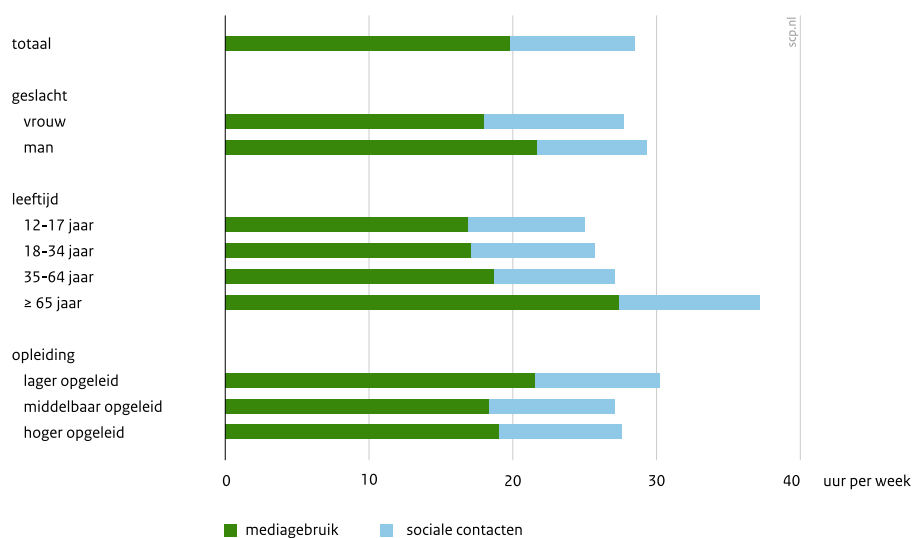
2016

2011

2006

Bron: SCP (TBO'06); SCP/CBS (TBO'11-'16)

Een nadere analyse van het mediagebruik (niet in de figuur) laat zien dat het grootste deel van de tijd besteed aan media naar televisiekijken gaat (13,6 uur in 2016); hier is de afgelopen 10 jaar weinig verandering in gekomen. Het lezen vertoont een dalende trend (zie [Wennekers et al. 2018](#) voor een uitgebreid onderzoek naar lezen). Overigens betreft het hier mediagebruik als hoofdactiviteit in de onderzoeksweek.³ Als we ook kijken naar het mediagebruik dat gelijktijdig met andere dagelijkse bezigheden plaatsvindt, vormt mediagebruik een nog groter onderdeel van de dagelijkse tijdsbesteding van mensen (zie Wennekers et al. 2016).

Meer zicht op het dagelijkse mediagebruik met Media:Tijd

Om het mediagebruik zo gedetailleerd mogelijk in kaart te brengen, is het SCP samen met verschillende mediaonderzoekorganisaties in 2013 gestart met een tijdsbestedingsonderzoek gericht op mediagebruik. In dit [Media:Tijd-onderzoek](#) geven respondenten in een dagboek specifieke en gedetailleerde informatie over hun mediagebruik, zoals de activiteiten die ze hebben verricht en de dragers (vaste en mobiele apparaten, of papier) die ze hiervoor gebruikt hebben (Wennekers et al. 2016). Ook geven respondenten het gelijktijdige gebruik van verschillende media aan, waarmee multitasking met media in verschillende combinaties onderzocht kan worden.

In de meting van 2015 besteedden Nederlanders gemiddeld 7 uur en 23 minuten per dag aan media. Daaronder vallen de traditionele massamedia (televisie, radio en gedrukte media) in alle mogelijke verschijningsvormen (online en offline, op papier en digitaal, via vaste en mobiele apparaten), evenals gaming, computer- en internetgebruik, en communiceren via media. Het grootste deel van deze mediatijd (ruim 3,5 uur) werden media gecombineerd met andere activiteiten, zoals televisiekijken tijdens het eten of fitnessen. Bijna 3 uur op een dag ging naar één enkele media-activiteit, zoals het spelen van een computerspel zonder dat daar iets anders naast werd gedaan. Bijna een uur bestond uit het combineren van meerdere media-activiteiten, zoals naar muziek luisteren tijdens het krant lezen. In de herfst van 2018 zal een nieuwe meting uitgevoerd worden.

Aan sociale contacten besteden Nederlanders in 2016 gemiddeld 8,2 uur. Dit ligt iets lager dan in 2006, maar hoger dan in 2011.⁴ Er doen zich minder verschillen voor naar bevolkingsgroepen. Wel valt op dat vrouwen hier meer tijd aan besteden dan mannen, en tieners en 65-plussers meer dan 18-64-jarigen.

Andere metingen van sociaal contact

In de hier besproken meting van sociaal contact gaat het voornamelijk om het praten met naasten (face-to-face of via media) en op visite gaan of bezoek ontvangen. Een deel van het sociale contact in de vrije tijd vindt echter plaats tijdens het uitvoeren van andere activiteiten, zoals uitstapjes, sport of culturele activiteiten. Door groeiende tijdsdruk en groeiende concurrentie van mogelijkheden in de vrije tijd, worden sociale contacten tegenwoordig mogelijk meer gecombineerd met andere activiteiten. In een TBO-rapport dat eind 2018 verschijnt, zal ingegaan worden op het sociale contact tijdens vrijetijdactiviteiten.

Andere metingen van sociaal contact – die kijken naar frequentie van contact met familie, burens en vrienden/kennissen – laten over het algemeen een stabiel beeld zien. Er zijn weinig veranderingen in de frequentie van deze contacten in de afgelopen 10 jaar (Roeters et al. 2017).

Hieronder gaan we verder in op sport- en cultuurdeelname. Dit zijn twee vormen van vrijetijdsbesteding die van maatschappelijk en individueel belang zijn en waar ook beleid op gevoerd wordt. Beide laten zich echter niet zo goed meten met tijdsbestedingsonderzoek, dat vooral activiteiten meet die mensen dagelijks of wekelijks doen. Vooral culturele activiteiten blijven hierin vaak onderbelicht: zelfs fervente operaliefhebbers zullen niet wekelijks een opera bezoeken. En ook mensen die regelmatig sporten kunnen dit wel eens een week overslaan.

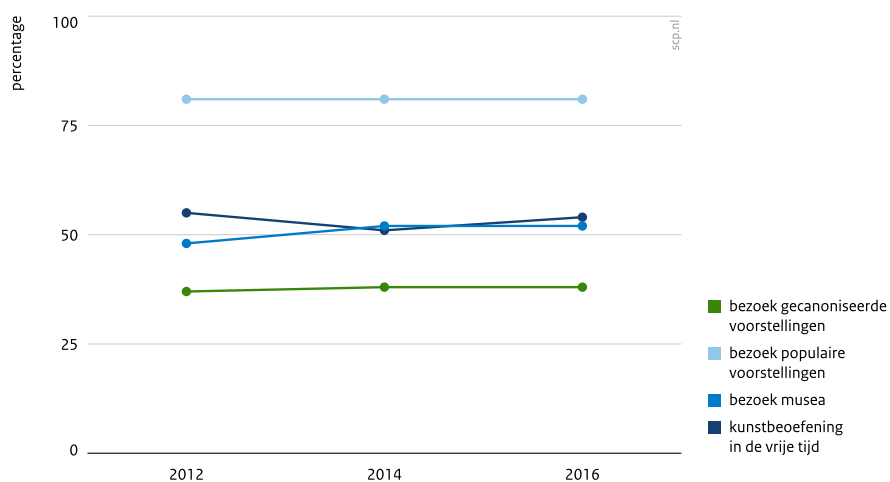
Cultuurdeelname

Cultuurdeelname omvat diverse culturele activiteiten of praktijken. Hier ligt de focus op enkele vormen van bezoek en beoefening. Bij 'bezoek' onderscheiden we gecanoniseerde voorstellingen [Klassieke muziek, toneel, dans.], populaire voorstellingen [Popmuziek, cabaret, film.] en musea. Bij 'beoefening' gaat het om het zelf beoefenen van enigerlei kunstvorm. In alle gevallen is hier de ondergrens gehanteerd dat men deze activiteit in de loop van 12 maanden minstens 1 keer verricht heeft. Hier zijn de gegevens gerapporteerd voor de bevolking van 12 jaar en ouder.⁵ Door de aggregatie van verschillende vormen van cultuurdeelname bieden deze cijfers geen zicht op specifieke activiteiten zoals het bezoek aan klassieke concerten of het beoefenen van beeldende kunst.

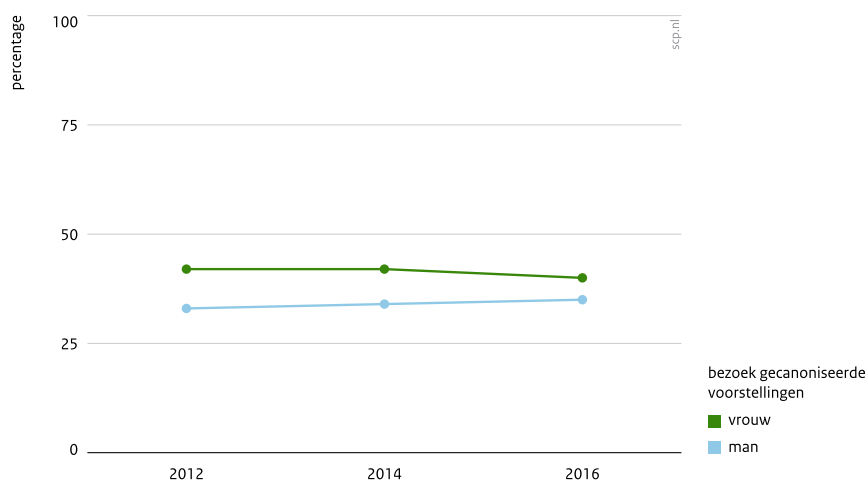
Deelname aan verschillende culturele activiteiten

[Cultuurdeelname, personen van 12 jaar en ouder, 2012-2016 (in procenten bezoekers per jaar)]

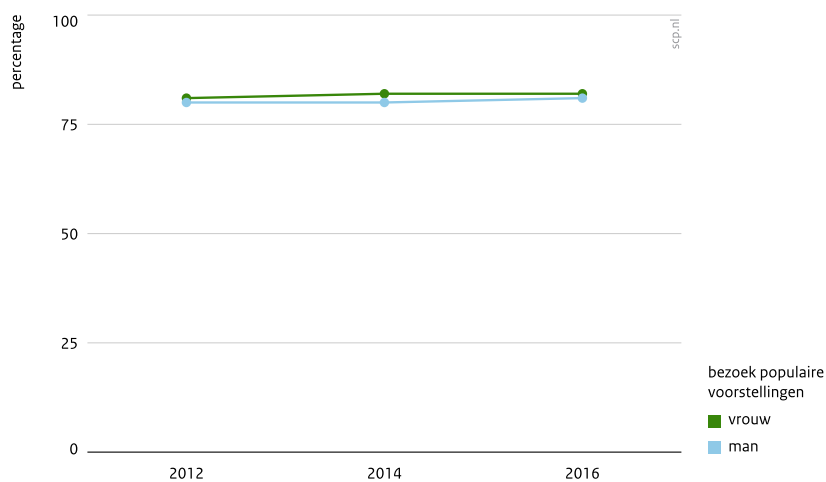
🎯 totaal

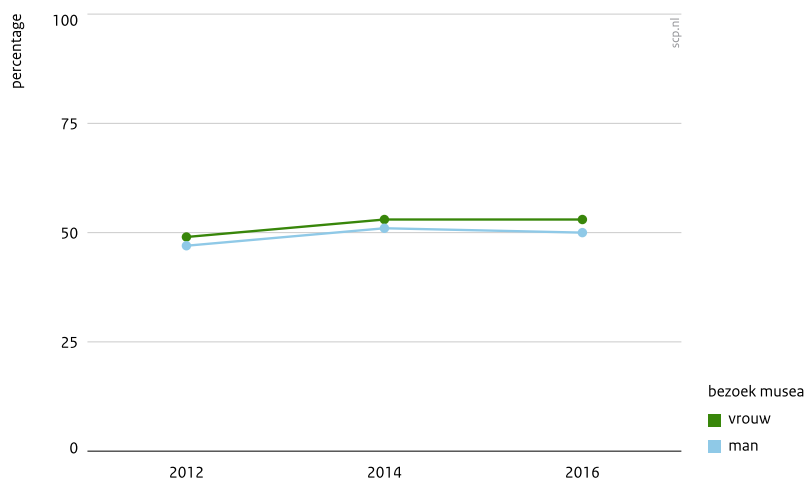
♀♂ naar geslacht

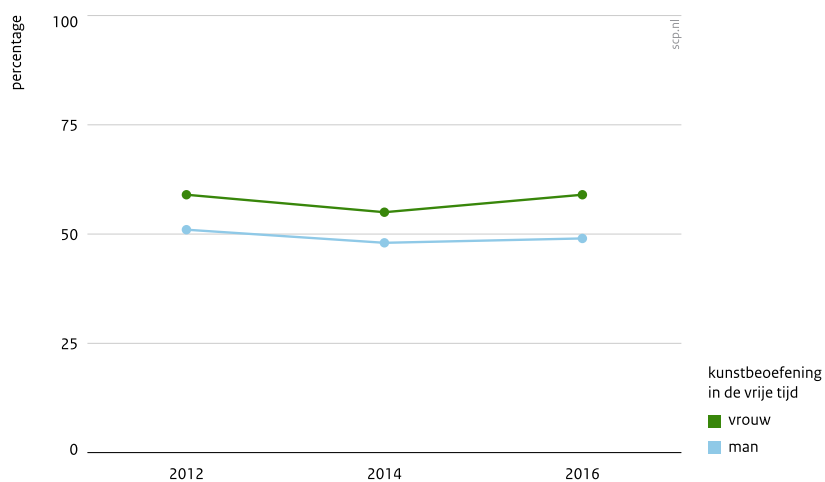
♀♂ naar geslacht

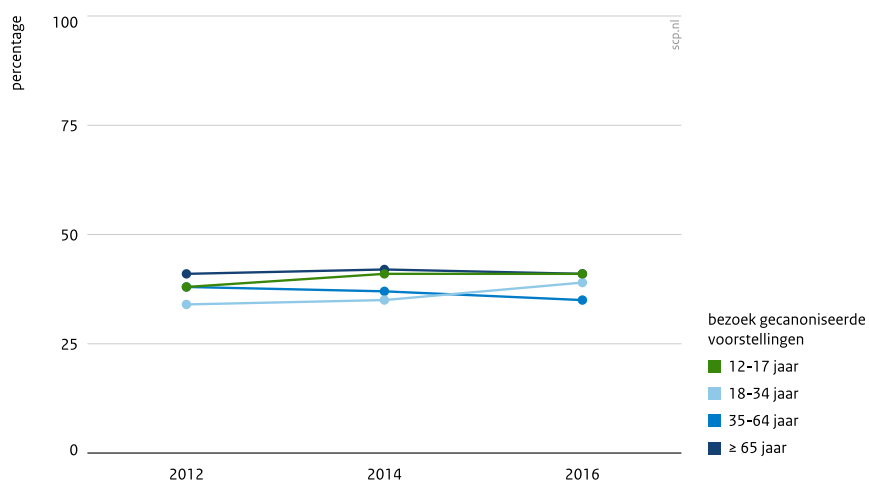
 naar geslacht

 naar geslacht

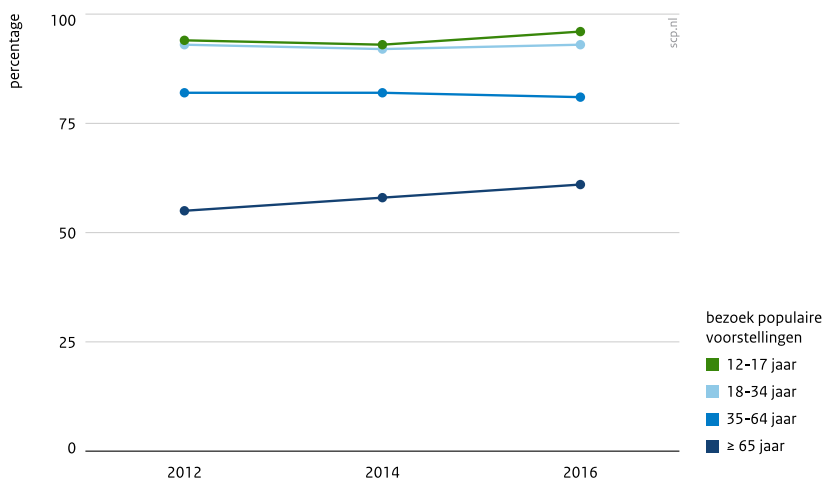

 naar leeftijd

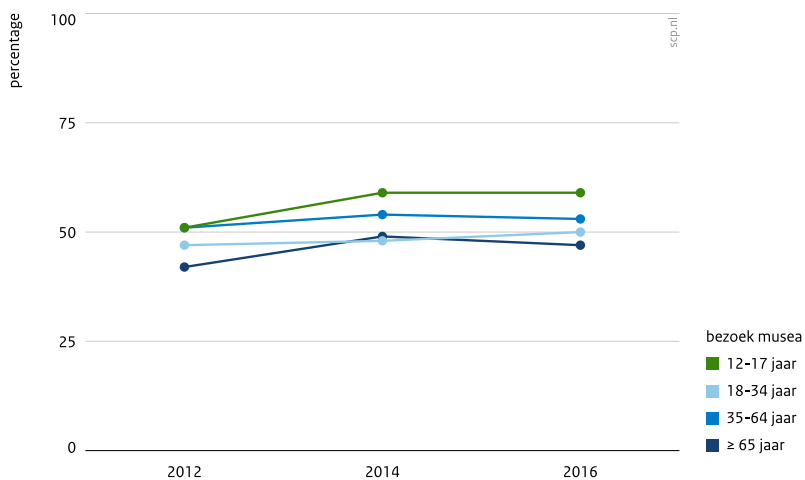

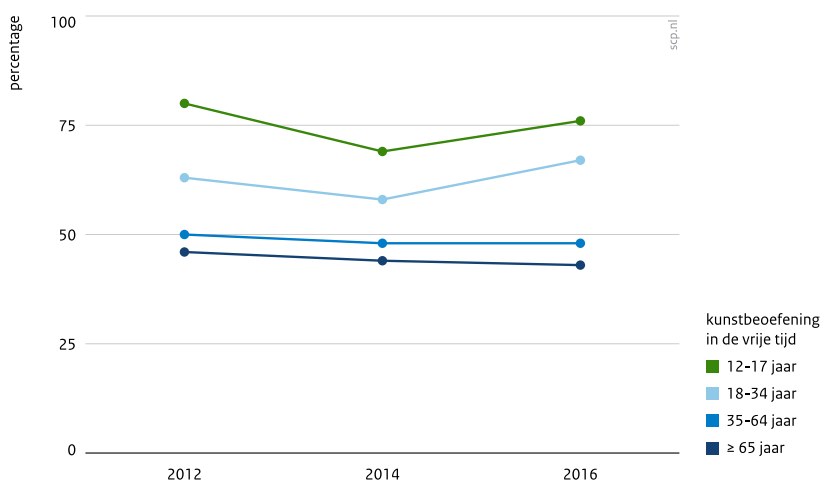
naar leeftijd

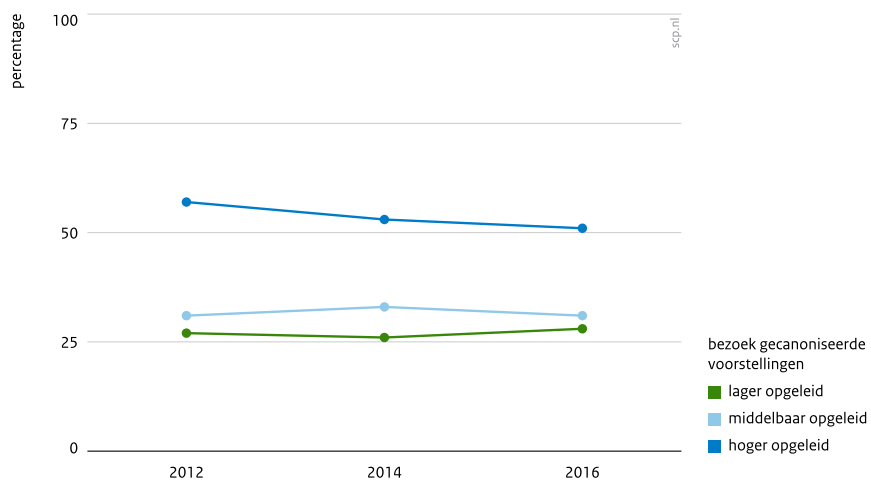
naar leeftijd

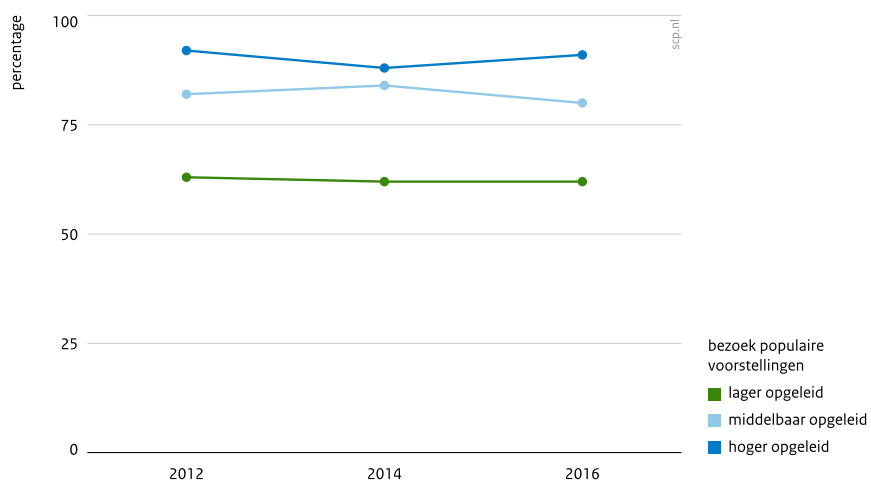
naar leeftijd

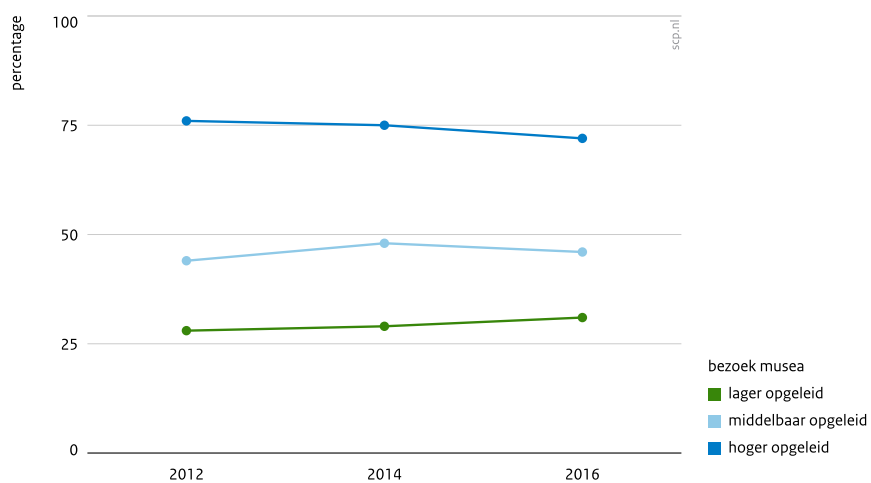
naar opleiding^a

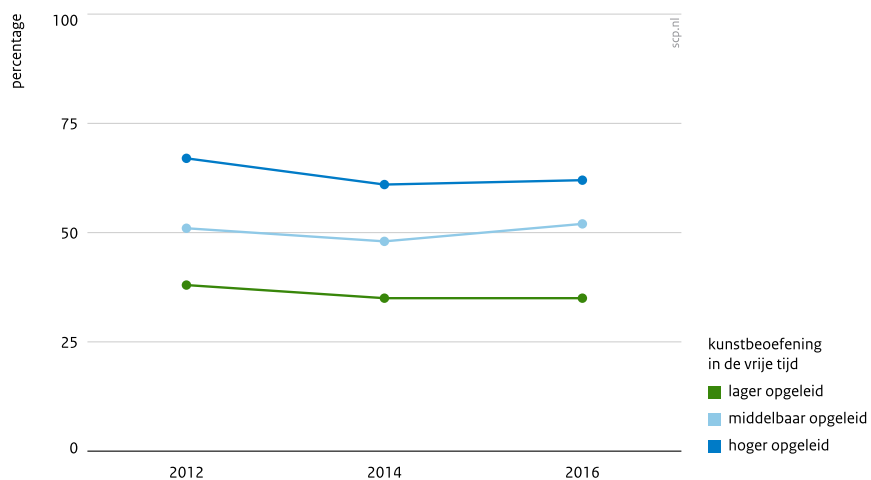
naar opleiding^a

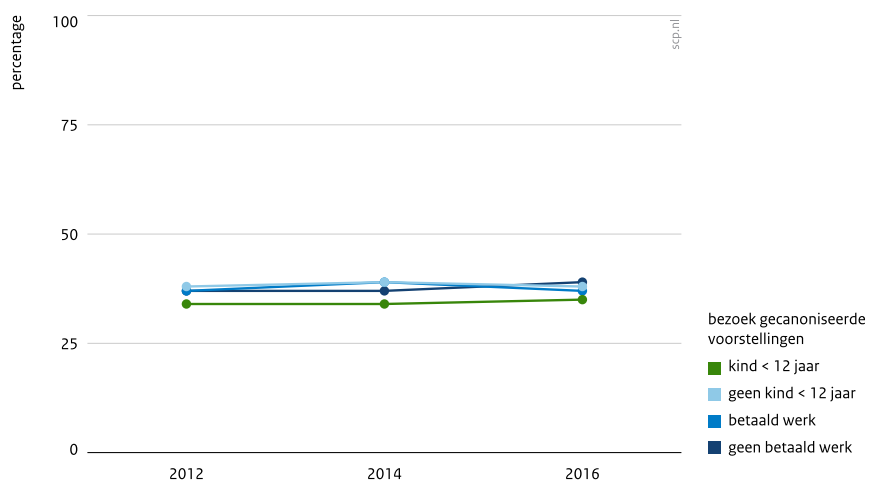
naar opleiding^a

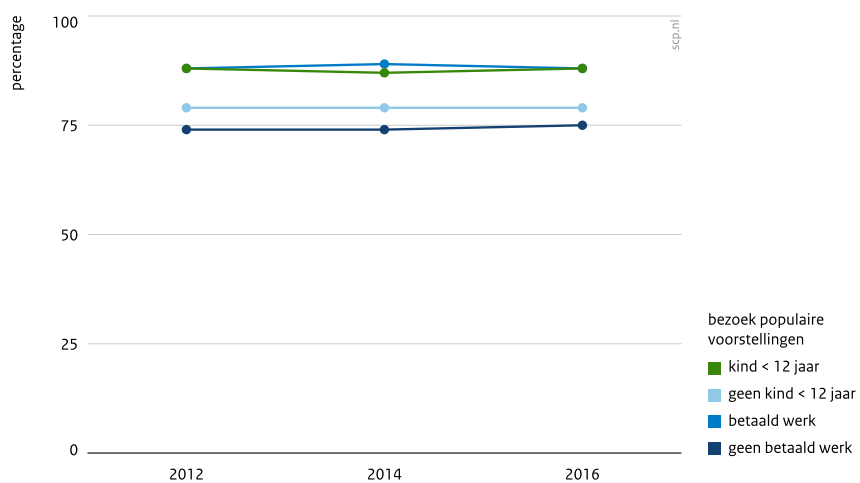
naar opleiding^a

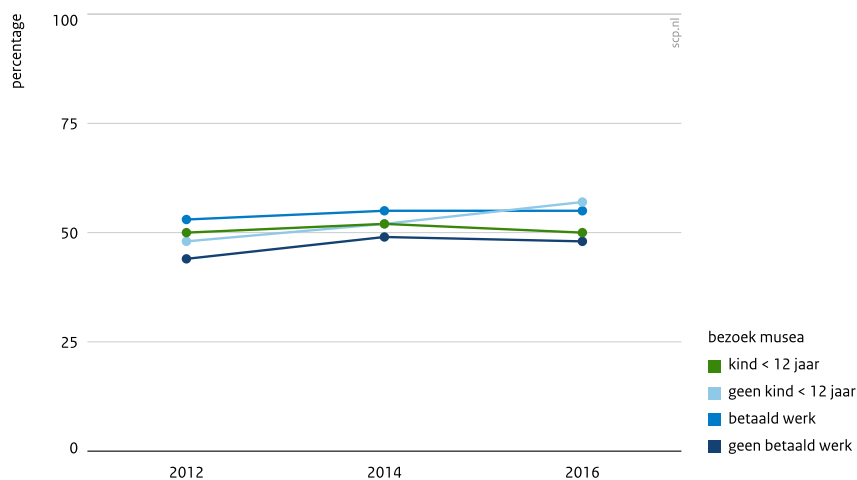
naar tijdseisen

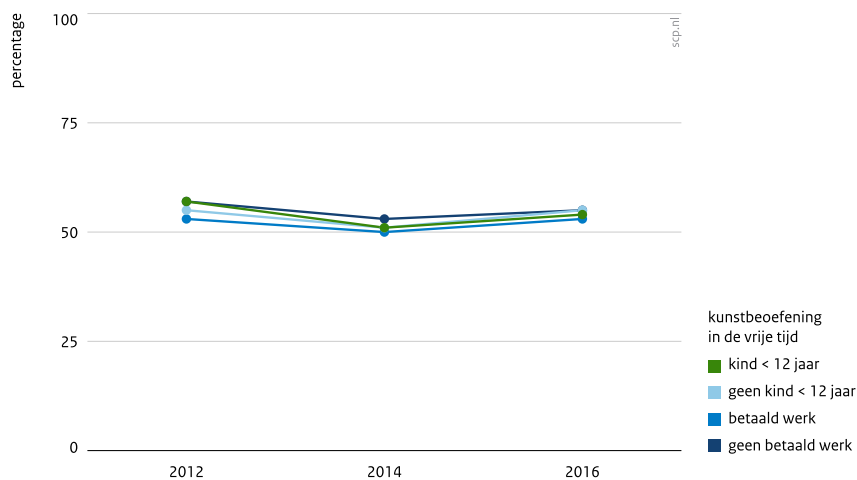
naar tijdseisen

 naar tijdseisen

 naar tijdseisen

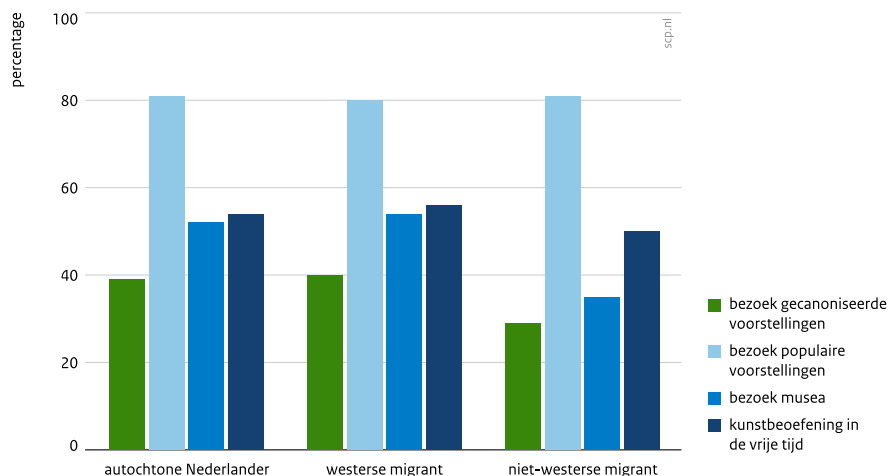

a Gegevens voor personen van 20 jaar en ouder.

Bron: SCP/CBS (VTO'12-'16)

Deelname aan verschillende culturele activiteiten, naar herkomst

[Cultuurdeelname, personen van 12 jaar en ouder, naar herkomst, gemiddeld over 2012-2016 (in procenten bezoekers per jaar)]

Bron: SCP/CBS (VTO'12-'16)

Op hoofdlijnen is het beeld (bijzonder) stabiel bij bezoek aan zowel gecanoniseerde als populaire voorstellingen. Wel is het bereik van populaire voorstellingen veel groter dan dat van gecanoniseerde voorstellingen. Museumbezoek gaf tussen 2012 en 2014 een stijging te zien, die in 2016 werd geconsolideerd. Amateurkunstbeoefening lag, na een dip in 2014, in 2016 weer nagenoeg op hetzelfde niveau als in 2012. Bij alle vormen van cultuurdeelname geldt dat het bereik hoger is naarmate mensen meer opleiding genoten hebben. Bezoek aan populaire voorstellingen en amateurkunstbeoefening liggen vooral hoog in de jongere leeftijdsgroepen. Mensen met de zorg voor jonge kinderen (tot 12 jaar) zijn cultureel even actief als mensen zonder die zorg (dus inclusief tieners en mensen op gevorderde leeftijd). Ook het hebben van betaald werk (afgezet tegen al degenen die dat niet hebben) blijkt geen belemmering voor cultuurdeelname.

Tevredenheid over het culturele aanbod in de buurt

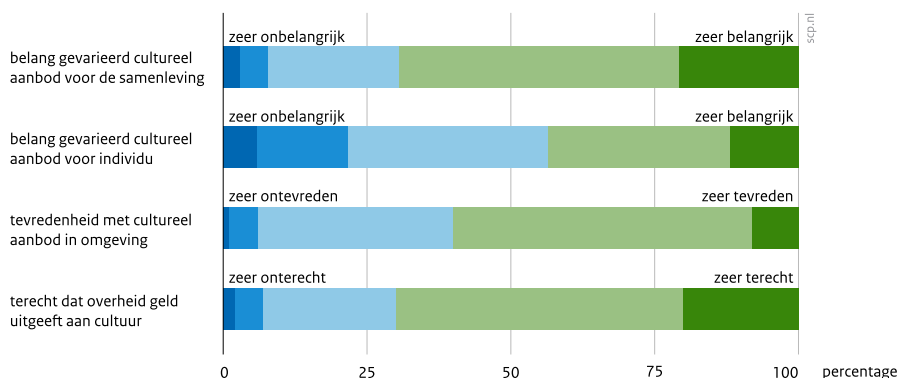
In 2014 en 2016 is de respondenten gevraagd welk belang zij aan cultuur hechten, voor zichzelf en voor de samenleving, of zij tevreden zijn met het culturele aanbod in de buurt en of zij het terecht vinden dat de overheid geld uitgeeft aan cultuur. De samengenummen uitkomsten van 2014 en 2016 laten het volgende zien.

- 70% van de bevolking acht een gevarieerd cultureel aanbod van belang voor de samenleving;
- 50% hecht er een persoonlijk belang aan;
- 60% is tevreden met het culturele aanbod in de buurt;
- 70% vindt het terecht dat de overheid geld uitgeeft aan cultuur.

Een kwart tot een derde van de bevolking is neutraal. Slechts geringe percentages vinden cultuur onbelangrijk (maatschappelijk onbelangrijk 8%, persoonlijk onbelangrijk 22%), zijn ontevreden met het culturele aanbod in de buurt (6%) of vinden het onterecht dat de overheid geld aan cultuur uitgeeft (7%).

Merendeel is tevreden met culturele aanbod in de buurt en omgeving

[Tevredenheid met culturele aanbod in de buurt en omgeving, gemiddeld over 2014 en 2016 (in procenten)]

Bron: SCP/CBS (VTO'14-'16)

Sportbeoefening

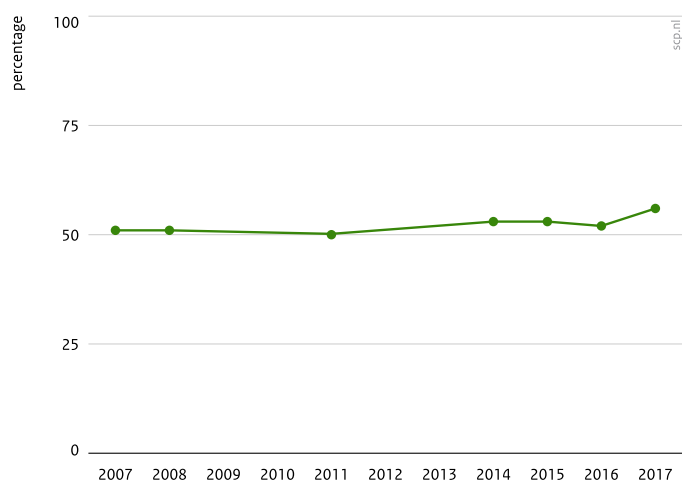
In 2017 sportte 56% van de Nederlanders wekelijks. Dit is hoger dan de jaren ervoor, waarin de sportdeelname nagenoeg stabiel bleek. Of de wekelijkse sportdeelname daadwerkelijk is gestegen of dat het gaat om een eenmalige uitschieter, moet de komende jaren blijken. Meer mannen dan vrouwen sporten wekelijks; deze man-vrouwverschillen in sportdeelname zijn echter verwaarloosbaar. Grotere verschillen zijn zichtbaar naar leeftijd, opleidingsniveau en herkomst. Zo neemt de sportbeoefening af naarmate mensen ouder worden, sporten lageropgeleiden minder dan middelbaar en hogeropgeleiden, en is het aandeel wekelijkse sporters hoger onder autochtone Nederlanders dan onder niet-westerse migranten. In [De sociale staat van Nederland 2017](#) concludeerden we dat de afgelopen 15 jaar de verschillen naar opleidingsniveau en herkomst zijn toegenomen (Roeters et al. 2017; zie ook Gooskens en Van den Dool 2017). Op basis van de cijfers uit 2017 lijkt deze ontwikkeling zich te stabiliseren, maar ook hier geldt dat cijfers over de komende jaren uit moeten wijzen of dat ook daadwerkelijk het geval is.

Wekelijkse sportdeelname

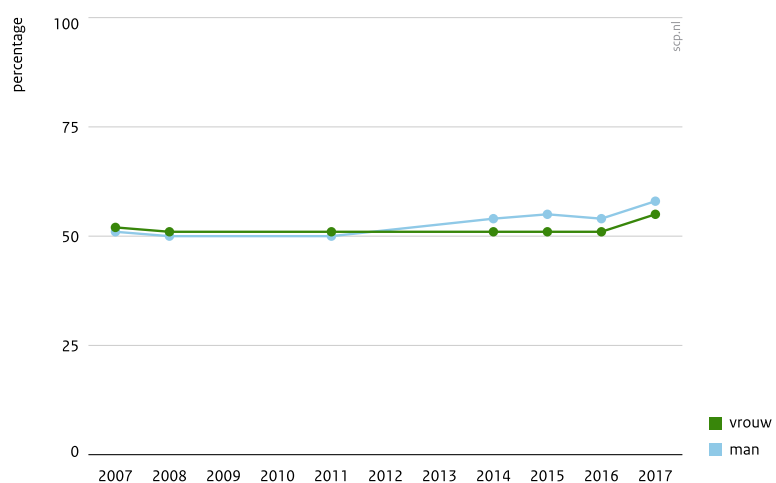
[Wekelijkse sportdeelname, personen van 12 jaar en ouder, 2007-2017^a (in procenten)]

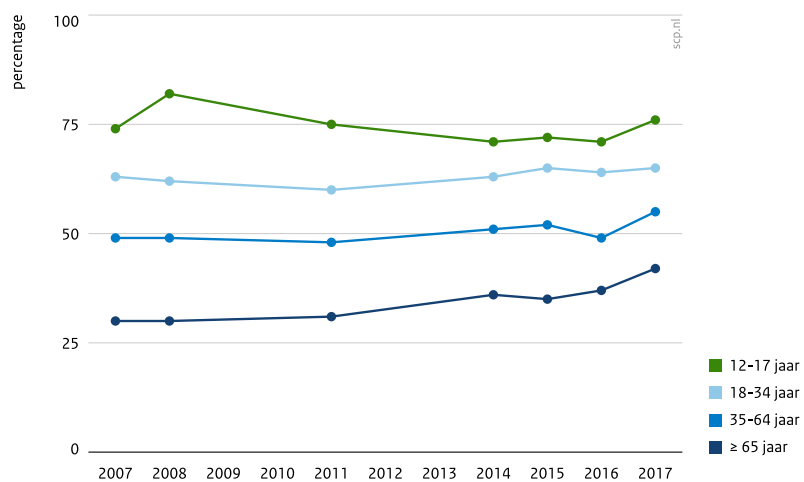
totaal

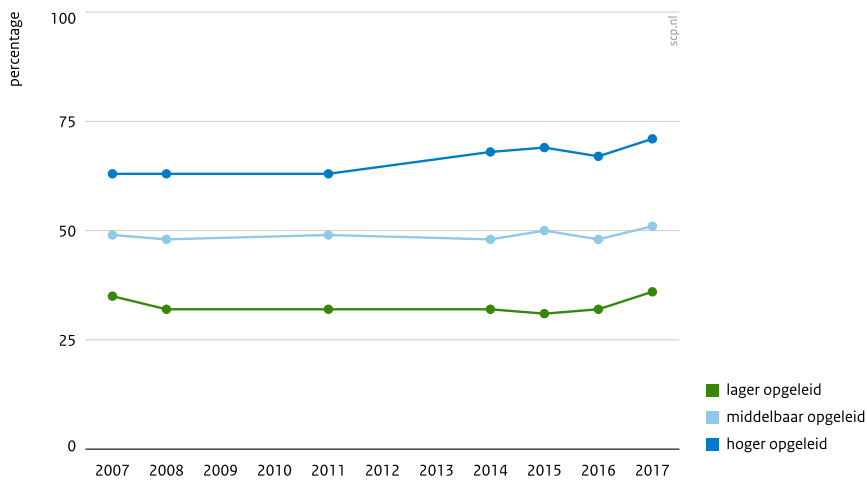

naar geslacht

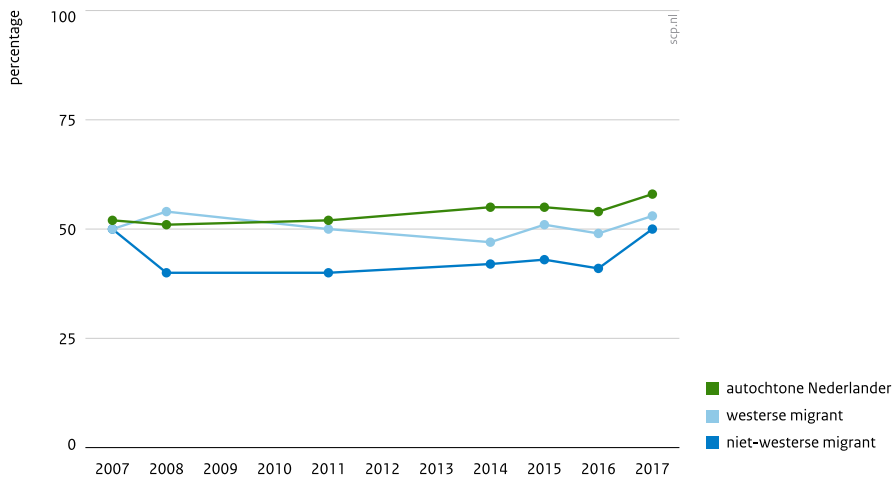

naar leeftijd

naar opleiding^b

naar herkomst

a Voor de jaren 2009, 2010, 2012 en 2013 zijn op dit moment geen gegevens beschikbaar.

b Gegevens voor personen van 25 jaar en ouder.

Bron: CBS (GE'07-'11); CBS i.s.m. RIVM (GE/LSM'14-'17)

Verskillende indicatoren voor sportbeoefening

Er zijn twee indicatoren waarmee ontwikkelingen in sportbeoefening worden gemonitord: wekelijkse sportdeelname (zie de figuur hiervoor) en sportdeelname 12 keer per jaar of vaker (ook wel de RSO [[Richtlijn sportdeelname onderzoek. Dit is een gestandaardiseerde vragenlijst om de frequentie, sporttak, sportvorm, organisatievorm en accommodatiebenutting van grote bevolkingsgroepen in kaart te brengen.](#)]-norm genoemd). De sportdeelname van Nederlanders in de leeftijd van 6 jaar en ouder is in de periode 2006-2014 overwegend stabiel gebleven (Hildebrandt et al. 2015). In 2016 sportte 7 op de 10 Nederlanders minstens 12 keer per jaar. Dit is gelijk aan 2014 en iets lager dan in 2012 (73%).

Literatuur

Bittman, M. en J. Wajcman (2000). The rush hour. The character of leisure time and gender equity. In: *Social Forces*, jg. 79, nr. 1, p. 165-189.

Gershuny, J. (2003). *Changing times. Work and leisure in postindustrial society*. Oxford: Oxford University Press.

Gooskens, W. en R. van den Dool (2017). *Sportdeelname en opleidingsniveau: factsheet 2017/8*. Utrecht: Mulier Instituut.

Hildebrandt, V.H., C.M. Bernaards en H. Hofstetter (2015). *Tendrapport Beweging en Gezondheid 2000/2014*. Leiden: TNO.

Passias, E.J., L. Sayer en J.R. Pepin (2017). Who experiences leisure deficits? Mothers' marital status and leisure time. In: *Journal of Marriage and Family*, jg. 79, nr. 4, p. 1001-1022.

Roeters, A. (2017). *Een week in kaart. Editie 1*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.

Roeters, A., A. Wennekers, A. van den Broek, I. Pulles en A. Tiessen-Raaphorst (2017). Vrije tijd. In: R. Bijl, J. Boelhouwer en A. Wennekers (red.), *De sociale staat van Nederland 2017* (p. 237-267 webversie). Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.

Sayer, L.C. (2005). Gender, time and inequality. Trends in women's and men's paid work, unpaid work and free time. In: *Social Forces*, jg. 84, nr. 1, p. 285-303.

Wennekers, A.M., J. de Haan en F. Huysmans (2016). *Media:Tijd in kaart*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.

Wennekers, A.M., F. Huysmans en J. de Haan (2018). *Lees:Tijd. Lezen in Nederland*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.

Deze kaart citeren

Wennekers, A., Roeters, A., den Broek, A. van, en Pulles, I. (2018). Vrije tijd. In: *De sociale staat van Nederland 2018*. Geraadpleegd op [...] via <https://digitaal.scp.nl/ssn2018/vrije-tijd>.

Publicatiedatum

11 september 2018

Noten

- 1 Kleine afwijkingen in uitkomsten komen onder andere door verschillen in de selectie van activiteiten.
- 2 Er ging toen vooral meer tijd naar het overig internet- en computergebruik. In de laatste jaren is het gebruik van de smartphone in populariteit toegenomen, maar in het TBO kan het communiceren via de smartphone niet altijd goed onderscheiden worden van het overige mobiele mediagebruik. Het gebruik van de smartphone is hier daarom bij sociale contacten ondergebracht, maar bevat mogelijk ook nog tijd besteed aan andere media-activiteiten, zoals het (online) kijken van filmpjes.

- 3 Dit is ook het geval bij sociale contacten en andere vrijetijdsactiviteiten op basis van het TBO.
- 4 Deze recente toename kan te maken hebben met de gestegen populariteit van smartphones, die hier onder gemedieerde communicatie vallen. Smartphones worden echter niet alleen voor communicatie gebruikt, maar ook voor overige (online) media-activiteiten.
- 5 In andere publicaties over dit thema is de ondergrens van 6 jaar gehanteerd.

Sociale veiligheid

Auteur: [Lonneke van Noije](#)

Nederlanders ervaren steeds minder onveiligheid in hun omgeving. Minder mensen geven aan dat ze slachtoffer van een misdrijf zijn geworden en minder mensen voelen zich wel eens onveilig. Wel zijn onveiligheid en de beleving daarvan erg ongelijk verdeeld over bevolkingsgroepen. Jongeren en hogeropgeleiden zeggen bijvoorbeeld het vaakst dat zij zich in het algemeen wel eens onveilig voelen¹ en zij rapporteren ook het vaakst slachtofferschap. Tegelijkertijd hebben deze zelfde groepen het minst vaak de indruk dat de criminaliteit in Nederland toeneemt of dat het een probleem is. Ook hebben zij het meest vertrouwen in politie en rechtspraak. Als het om criminaliteit gaat, lopen ervaringen en opinies dus opmerkelijk uiteen.

Ondervonden slachtofferschap van criminaliteit

De mate waarin burgers te maken krijgen met criminaliteit is inzichtelijk te maken met slachtofferenquêtes. Dit geeft geen beeld van alle criminaliteit die voorkomt in de samenleving,² maar wel van de rol die criminaliteit speelt in het dagelijks leven van burgers.³

Van de Nederlandse bevolking van 15 jaar en ouder gaf 15% in 2017 aan in de afgelopen 12 maanden ten minste 1 keer slachtoffer van criminaliteit te zijn geweest.⁴ In 2016 was dat nog 17%. Dit aandeel daalt al sinds 2005, eerst in rap tempo, daarna iets geleidelijker. Dit is vooral te danken aan de sterke afname van vermogenscriminaliteit, maar ook het aantal slachtoffers van vandalisme en geweld nam af.

- Cybercriminaliteit maakte in 2017, met 11%, de meeste slachtoffers.
- Met 10% werden relatief veel mensen slachtoffer van vermogenscriminaliteit.
- Daarnaast werd 5,5% slachtoffer van vandalisme.
- 2,1% werd geweldsslachtoffer.

Ook de politie registreert sinds een ruim decennium jaarlijks minder criminaliteit ([Van Noije 2017](#)) [↗](#).

Registreert de politie minder criminaliteit omdat burgers minder melden?

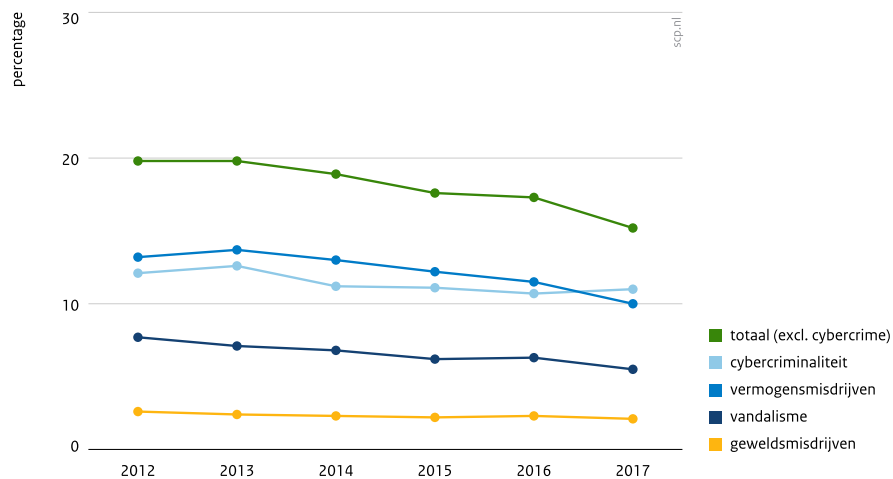
In het publieke debat wordt de afgenomen bereidheid van burgers om delicten bij de politie te melden vaak als verklaring genoemd voor de dalende politiecijfers. De meldingsgeneigdheid is in de laatste jaren inderdaad iets afgenomen. Burgers gaven in 2017 aan dat zij 34% van de ondervonden delicten hadden gemeld, hetzelfde als in 2016; maar in 2012 was dat nog 38%. Deze afname is echter te beperkt om de dalende geregistreerde criminaliteit afdoende te verklaren ([De Jong 2018](#)) [↗](#).

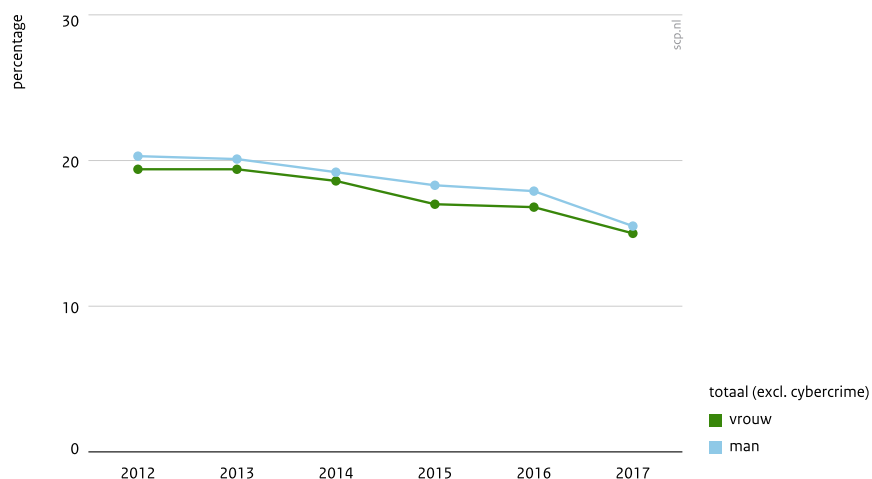
Slachtofferschap verder omlaag in 2017

[Ondervonden slachtofferschap in de voorgaande 12 maanden, personen van 15 jaar en ouder, naar delictsoort, 2012-2017 (in procenten)]

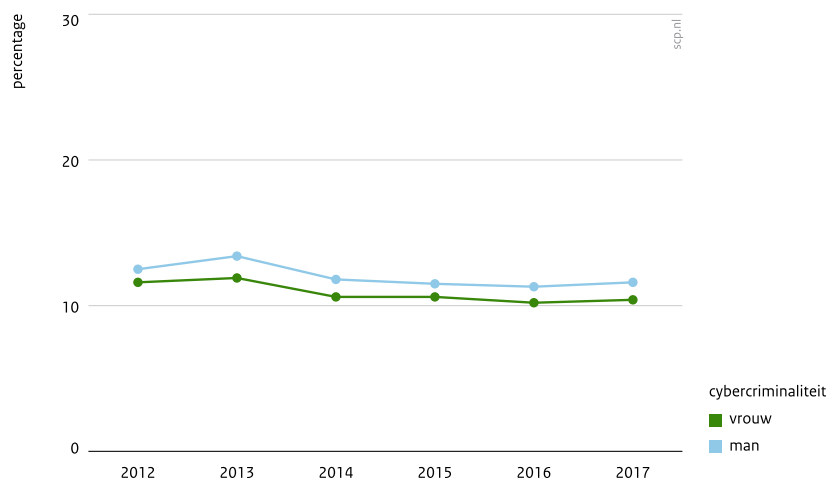
🎯 totaal

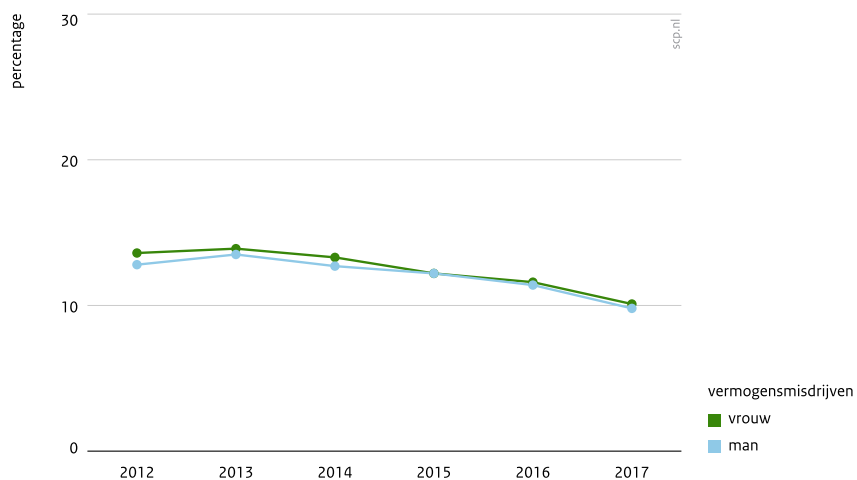
♀♂ naar geslacht

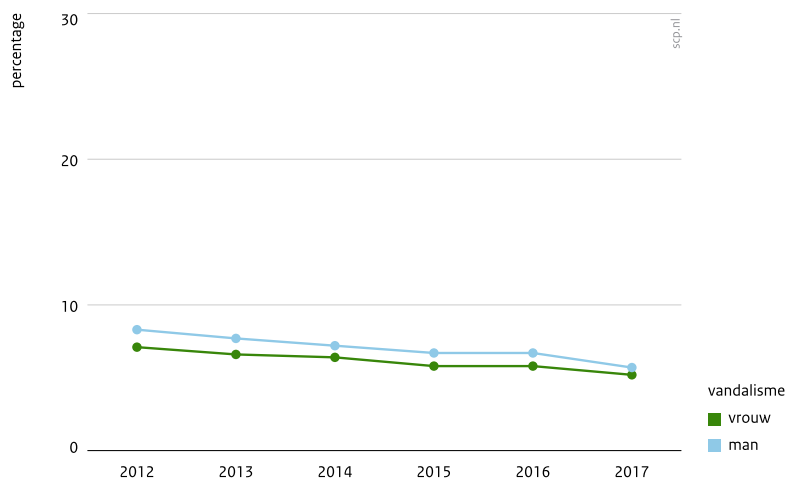
♀♂ naar geslacht

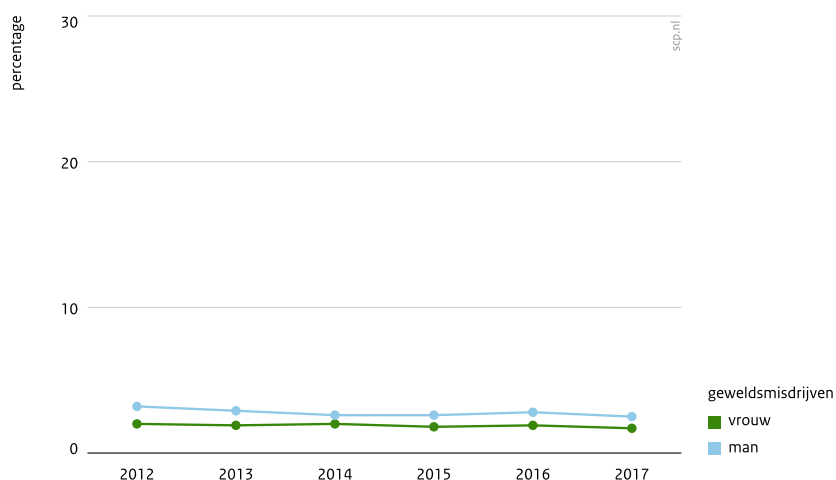
naar geslacht

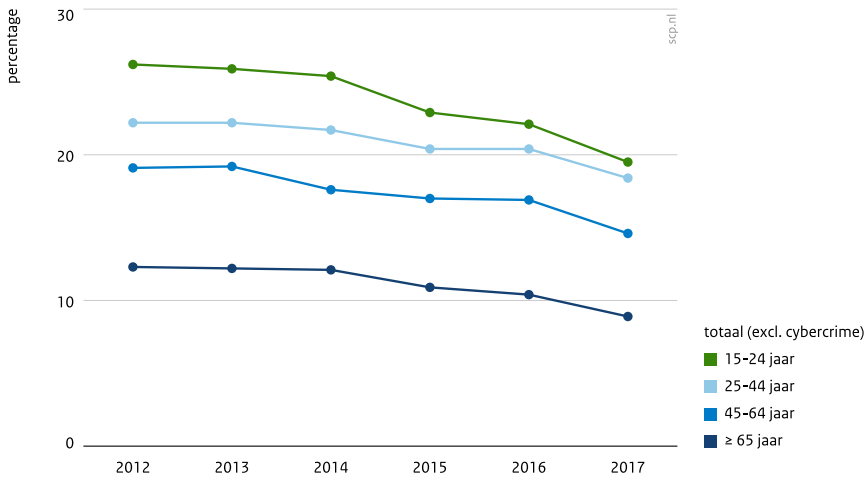
naar geslacht

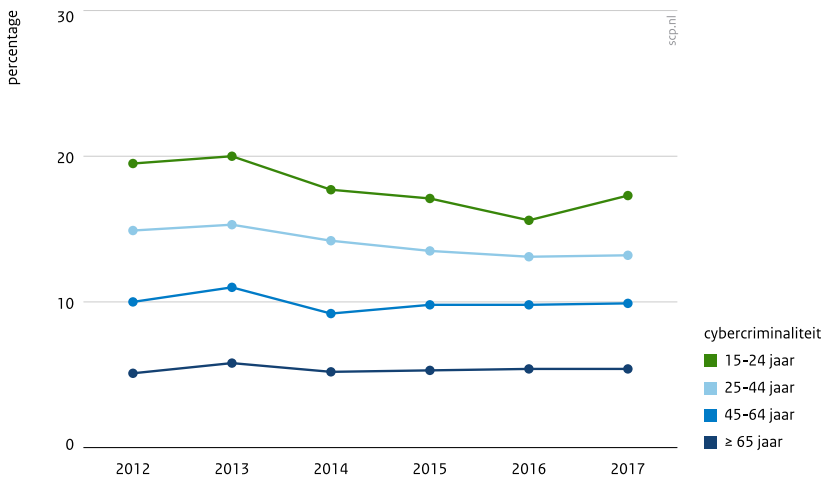
naar geslacht

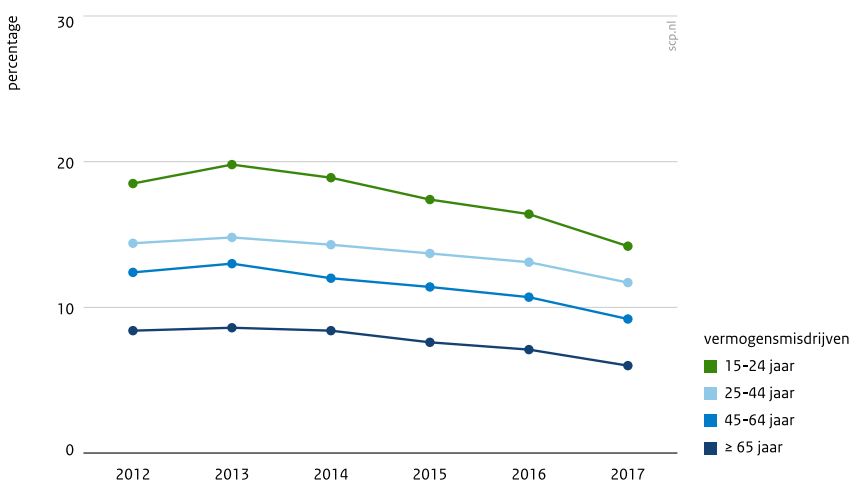
naar leeftijd

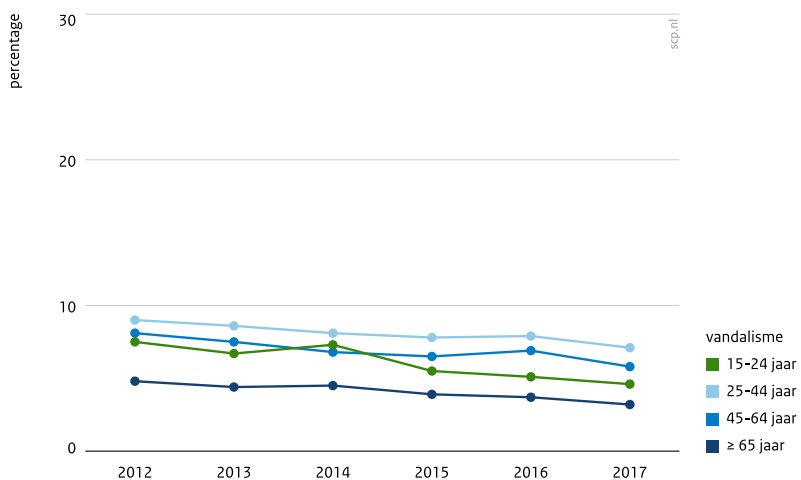
naar leeftijd

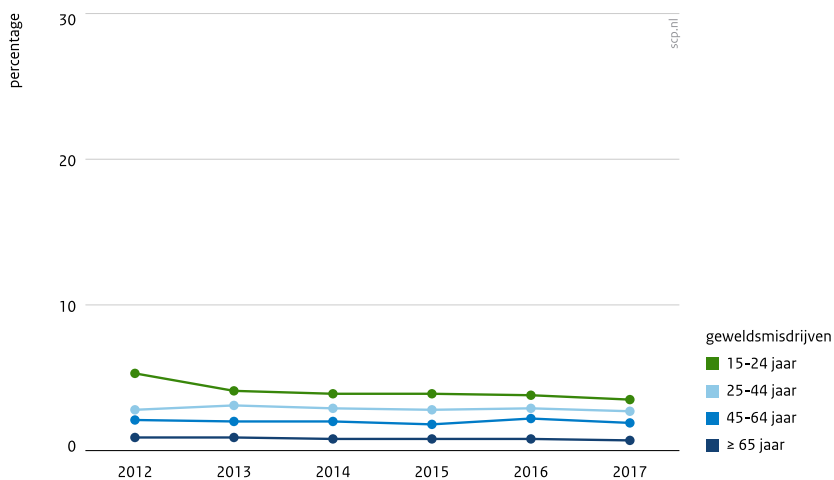
naar leeftijd

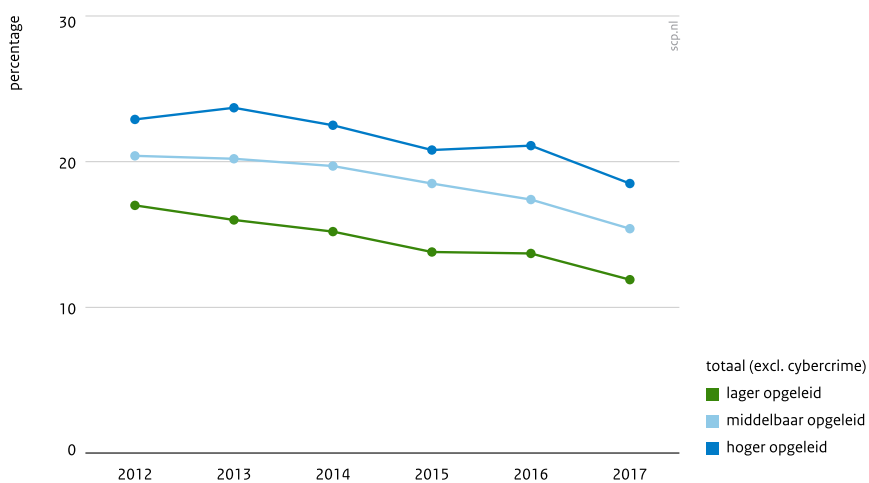
 naar leeftijd

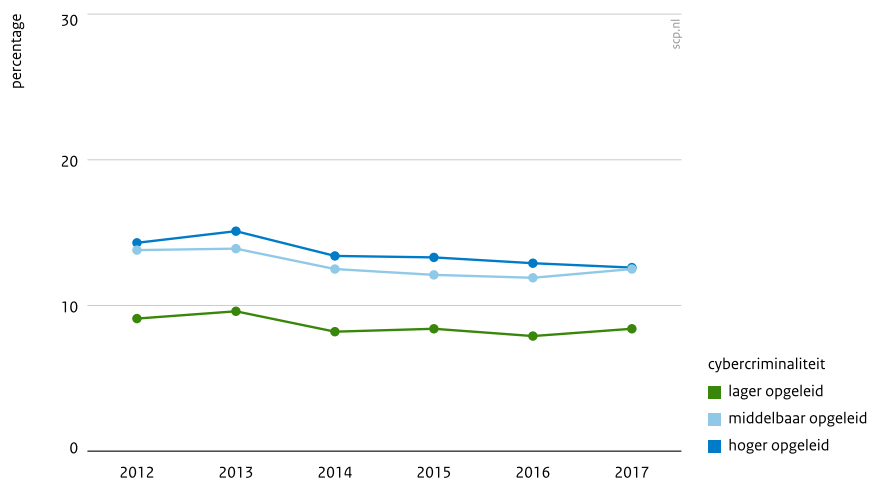
 naar leeftijd

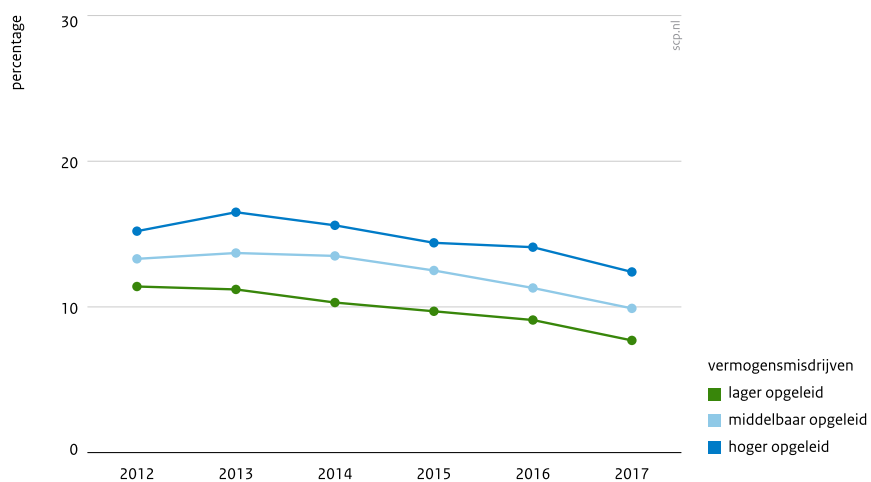
 naar opleiding

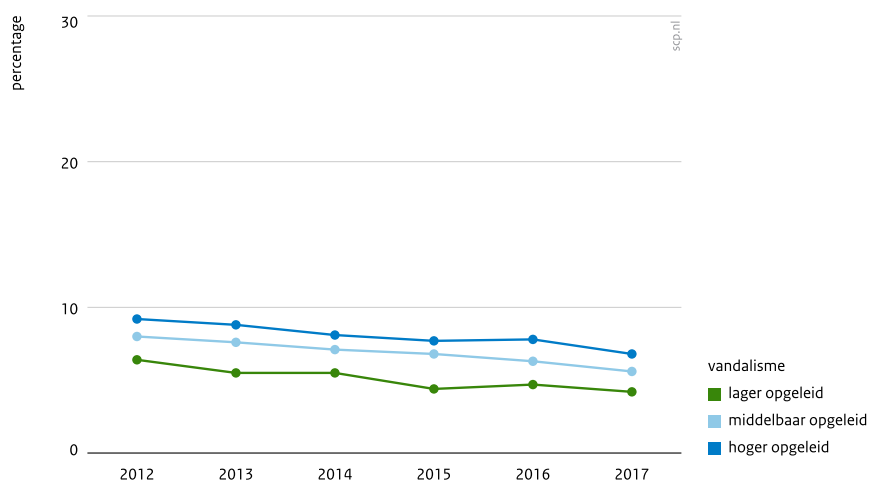
abc naar opleiding

abc naar opleiding

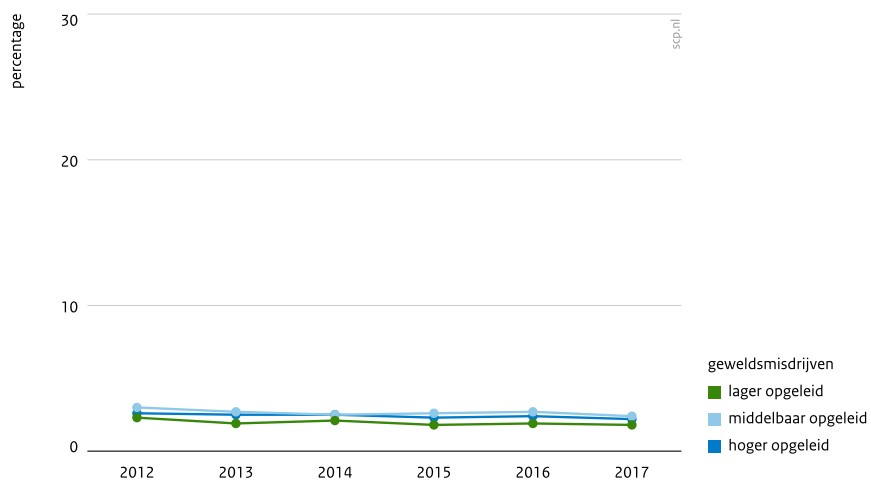

abc naar opleiding

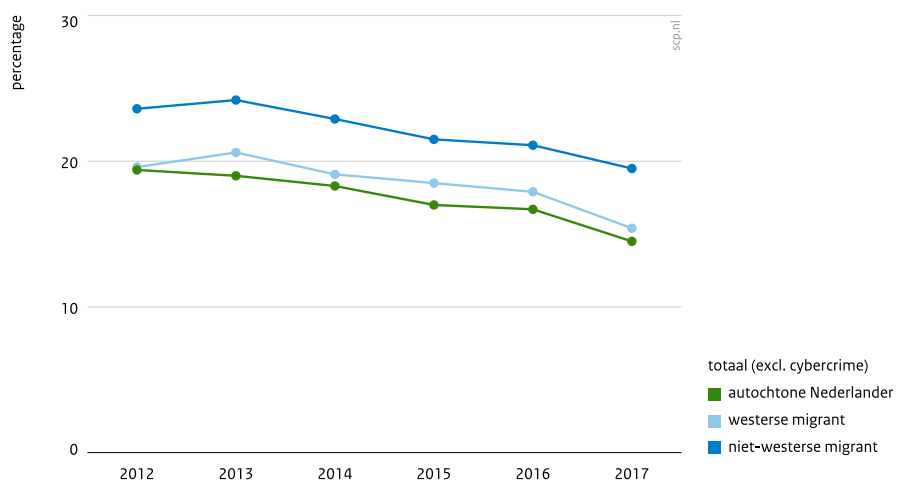

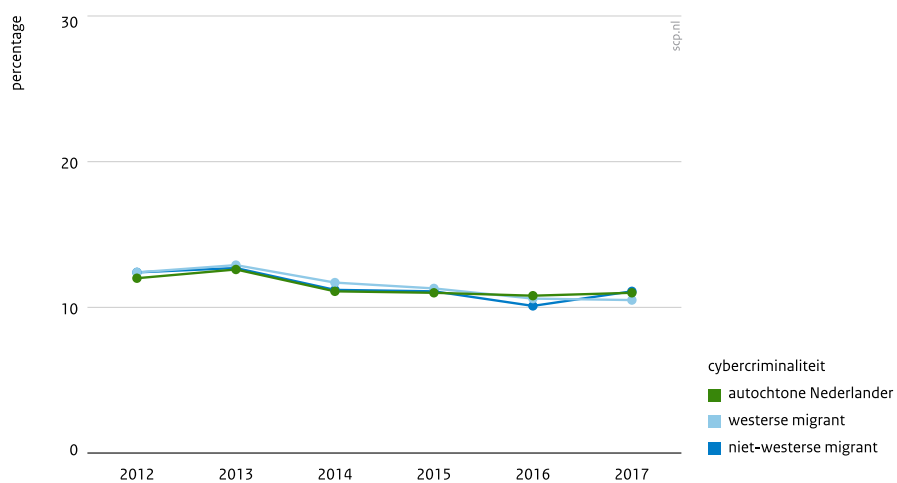
naar opleiding

naar herkomst

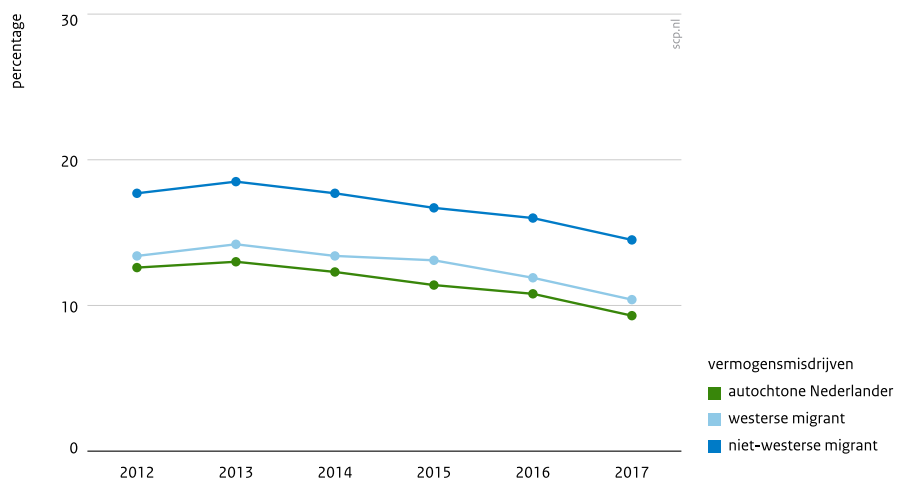

naar herkomst

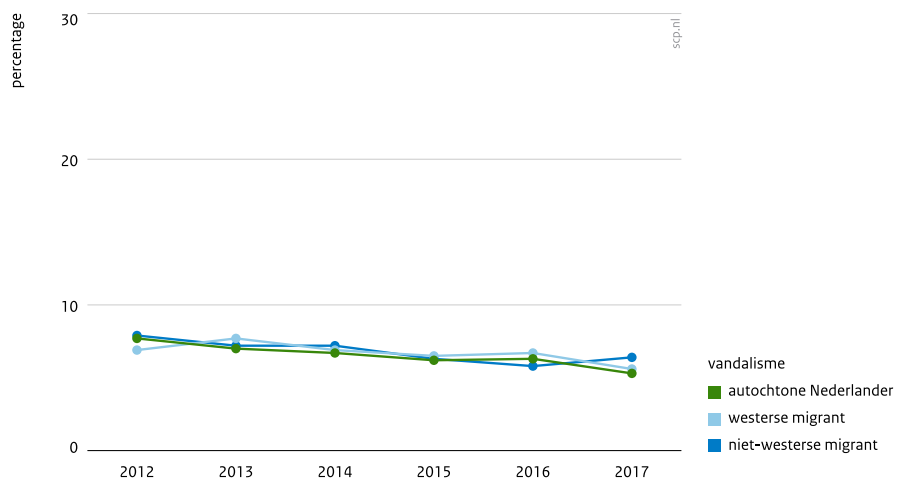

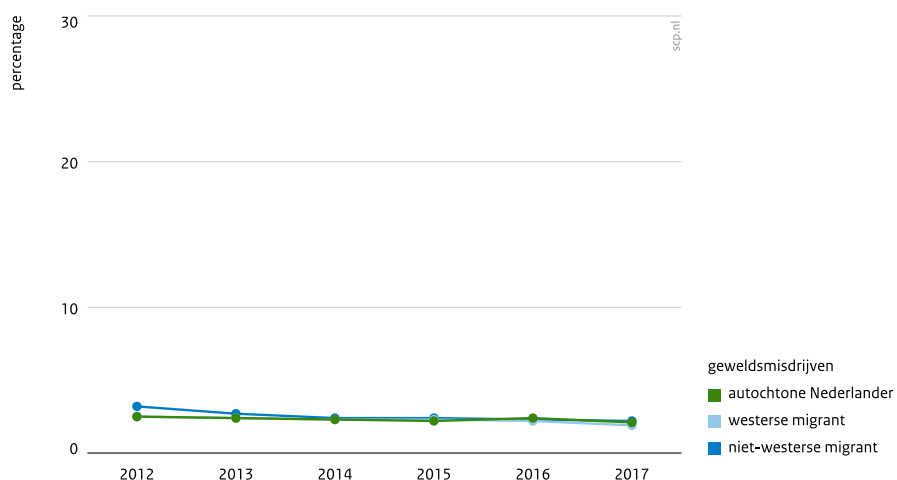
naar herkomst

naar herkomst

naar herkomst

Bron: CBS (VM'12-'17)

Wie zijn de slachtoffers?

Ondervonden slachtofferschap neemt sterk af wanneer mensen ouder worden. Zo werden 15-24-jarigen in 2017 5 keer zo vaak slachtoffer van geweld als 65-plussers, van cybercriminaliteit ruim 3 keer zo vaak en van vermogensdelicten ruim 2 keer zo vaak. Vergeleken met de 25-64-jarigen trof alleen vandalisme de allerjongste groep minder vaak, omdat zij vaak nog niet in het bezit zijn van een auto of huis waaraan vernielingen kunnen plaatsvinden.

Slachtofferschap neemt toe met het opleidingsniveau. Lageropgeleiden rapporteerden het minste geweld, de minste vermogensmisdrijven, het minste vandalisme en de minste cybercriminaliteit. De hoogstopgeleiden rapporteerden de meeste vermogensmisdrijven en het meeste vandalisme. Ook niet-westerse migranten en hun kinderen rapporteerden vaker slachtofferschap van vermogensdelicten en vandalisme. Het kleinste, maar toch significante verschil vinden we tussen mannen en vrouwen: mannen werden in 2017 vaker slachtoffer van geweld en cybercriminaliteit. Verklaringen voor verschillen in slachtofferschap tussen groepen worden in de literatuur vooral gezocht in leefstijlen en gewoonten die samenhangen met bevolkingskenmerken als leeftijd, opleiding en stedelijkheid.

Mogelijke verklaringen voor verschillen in slachtofferschap

Jongeren begeven zich vaker in risicovolle uitgaansgebieden; in de stad is er meer criminaliteit (Wittebrood 2006). Onderzoek laat zien dat het hogere slachtofferschap van niet-westerse migranten grotendeels verdwijnt wanneer gecorrigeerd wordt voor de hoge aandelen jonge mannen en stedelingen in deze bevolkingsgroep (Wittebrood et al. 2005).

Er is geen eenduidige verklaring voor het hoge gerapporteerde slachtofferschap onder hogeropgeleiden. Enerzijds maakt hun betere materiële positie hen tot aantrekkelijke doelwitten voor vandalisme en vermogensmisdrijven; anderzijds wonen ze overwegend in betere wijken, waar de risico's lager zijn. Daarnaast wordt aangenomen dat hogeropgeleiden een lagere tolerantiegrens hebben, waardoor ze incidenten eerder als slachtofferschap benoemen en ermee naar buiten treden (Laub 1997).

Veiligheidsbeleving

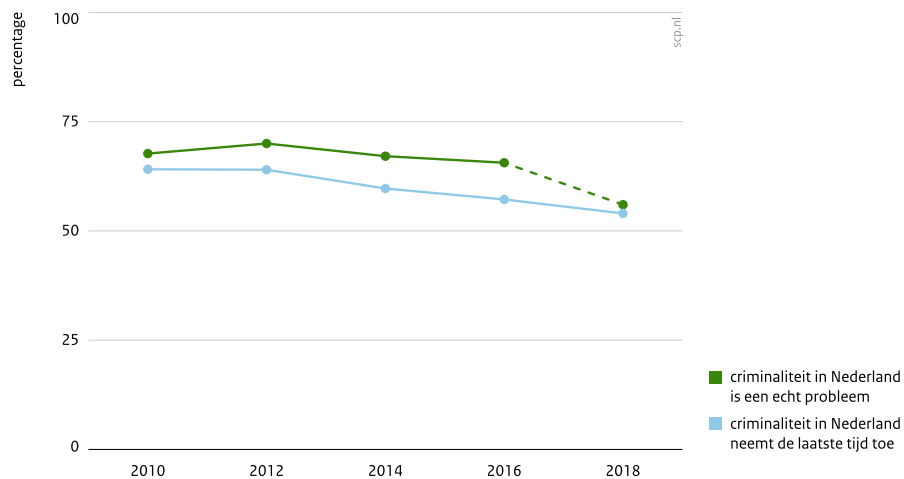
Perceptie van veiligheid

Mensen zeggen minder vaak slachtoffer te zijn geweest van criminaliteit, maar hebben ze ook het idee dat er minder criminaliteit is? Al sinds het begin van de metingen van het onderzoek [Culturele veranderingen in Nederland](#) zegt een meerderheid dat de criminaliteit toeneemt, al is deze meerderheid wel sterk gekrompen, van consistent boven 80% in de jaren 90 tot 54% in 2018.

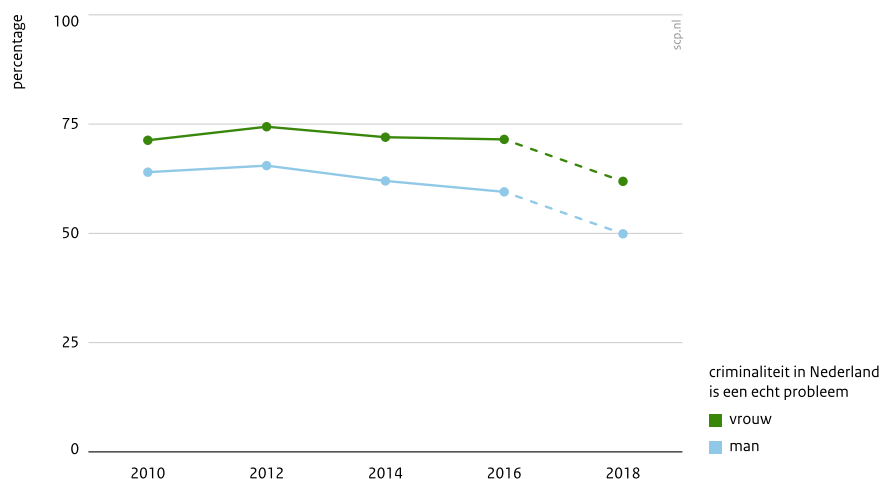
Volgens krimpende meerderheid neemt de criminaliteit toe

[Perceptie van criminaliteit in de samenleving^a, personen van 16 jaar en ouder, 2010-2018 (in procenten)]

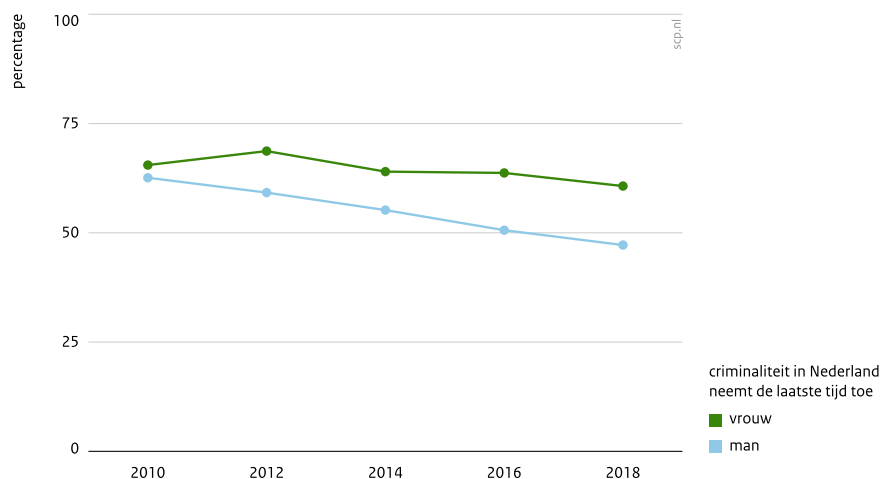
🎯 totaal

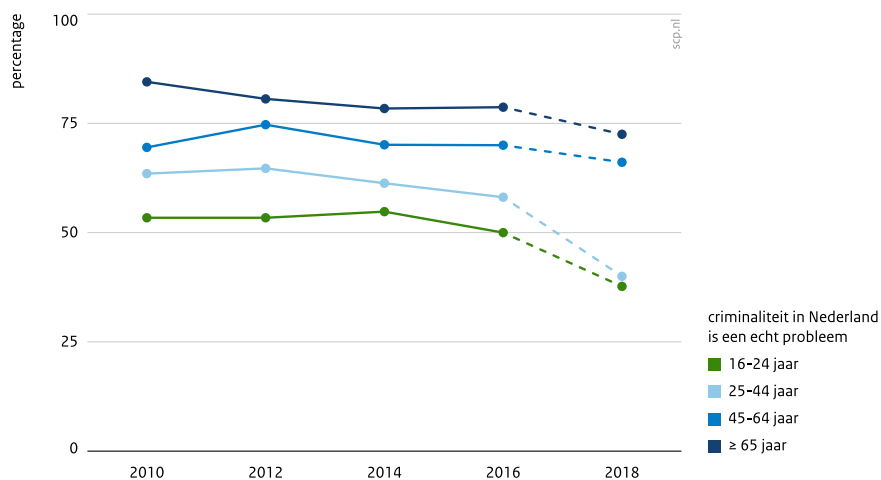
♀♂ naar geslacht

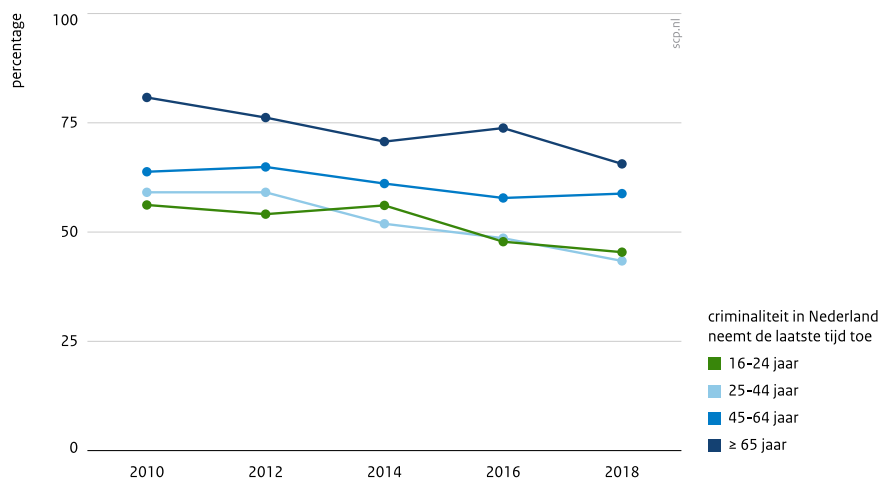
♀♂ naar geslacht

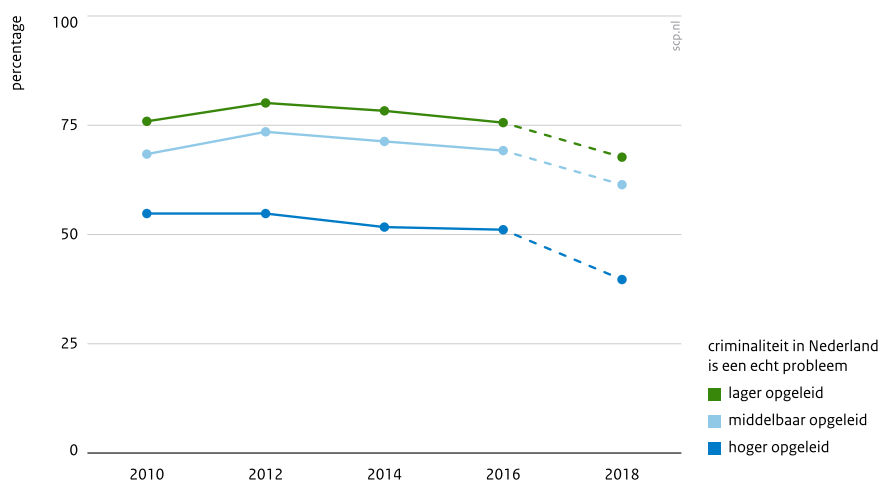
 naar leeftijd

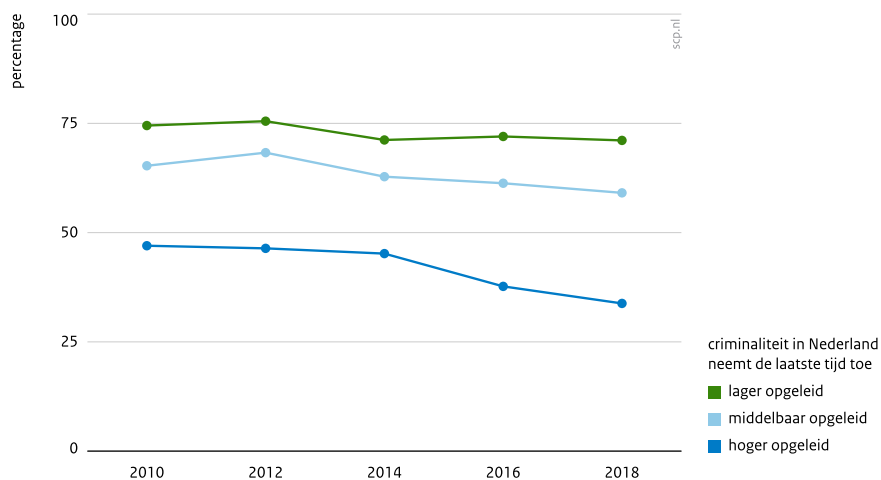
 naar leeftijd

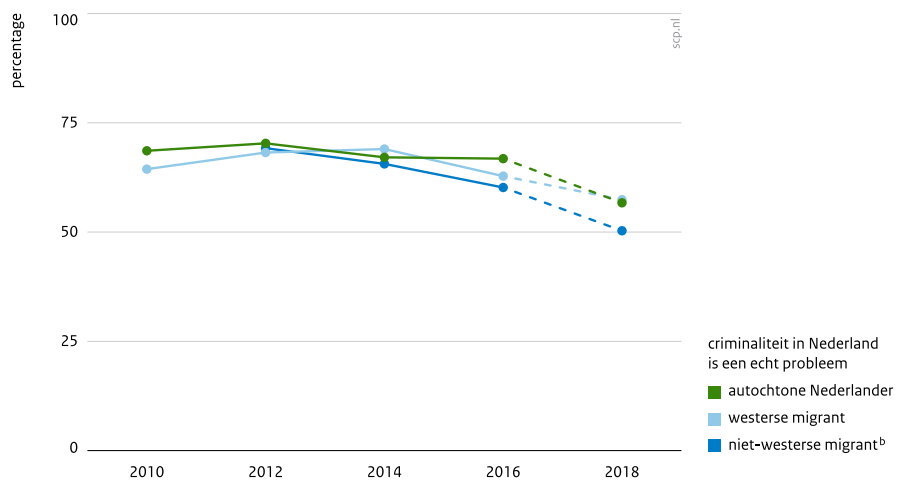
 naar opleiding

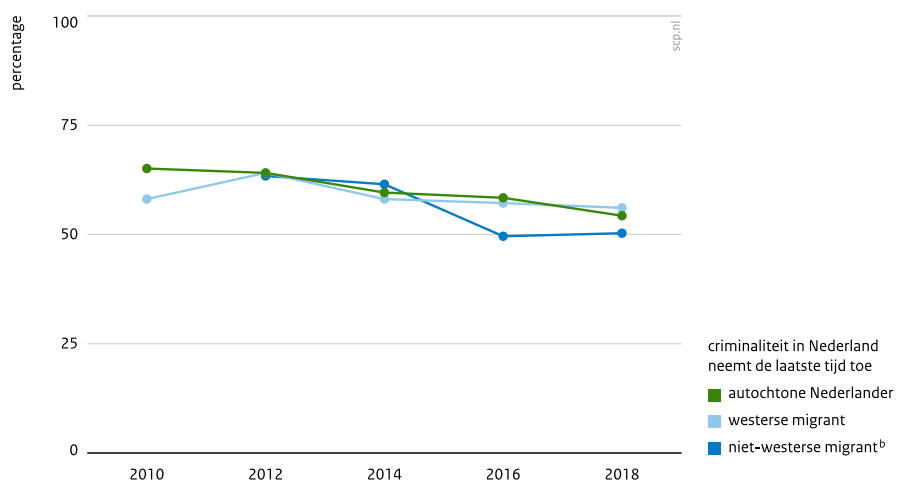
naar opleiding

naar herkomst

naar herkomst

a Bij 'criminaliteit is een echt probleem' is de vraagstelling in 2018 gewijzigd, waardoor deze gegevens niet direct vergeleken kunnen worden met de eerdere jaren. De vraagstelling was 'Vindt u dat de criminaliteit in Nederland een echt probleem aan het worden is, of vindt u dat het er normaal gesproken bij hoort?'

(antwoordopties: 'echt probleem' of 'hoort erbij') en deze is in 2018 gewijzigd in: 'In hoeverre vindt u de criminaliteit in Nederland een probleem?' (antwoordopties 'geen probleem', 'klein probleem', 'geen klein, maar ook geen groot probleem', 'groot probleem', 'heel groot probleem').

b In 2010 zijn er te weinig observaties voor niet-westerse migranten om betrouwbare informatie te presenteren

Bron: SCP (CV'10-'18)

Daarnaast is in 2018 56% van mening dat de criminaliteit een (heel) groot probleem is. Ondanks een methodebreuk in 2018⁵ is ook deze meerderheid al sinds de jaren 90 aan het slinken. Steeds minder Nederlanders, maar nog altijd een meerderheid, hebben dus het beeld dat het slecht gesteld is met de criminaliteit in Nederland. Vrouwen en ouderen vinden vaker dat de criminaliteit recent is toegenomen en dat die een echt probleem is. Hogeropgeleiden vinden dit consequent minder vaak dan middelbaar en lageropgeleiden.

Gevoelens van veiligheid

Minstens zo belangrijk voor het dagelijks leven van burgers als de *feitelijke* veiligheid, is de mate waarin ze zich onveilig *voelen*. In de vorige kabinetsperiode streefde het toenmalige ministerie van Veiligheid en Justitie ernaar om het aandeel mensen dat zich wel eens onveilig voelt, in 2017 met 10% te verlagen ten opzichte van 2012 (37%). In 2017 zei 34% zich wel eens onveilig te voelen, een gerealiseerde daling van bijna 8%. Zo'n 1,6% voelt zich vaak onveilig.

De veiligheidsgevoelens in de buurt laten een vlakkere ontwikkeling zien. In 2016 en 2017 voelde 16% zich daar wel eens onveilig, maar daarvoor schommelde dit aandeel jarenlang rond de 18%. 1,5% voelde zich er vaak onveilig.

Gevoel van onveiligheid betekent niet altijd angst voor slachtofferschap

In een recente studie naar verschillende dimensies van veiligheidsbeleving is gebleken dat algemene gevoelens van onveiligheid voor mensen ook niet gelijk staan aan de angst dat men slachtoffer kan worden van criminaliteit; de beide typen gevoelens laten zich ook door verschillende achtergrondkenmerken verklaren ([Van Noije en Iedema 2017](#)) . Mensen die zich wel eens onveilig zeggen te voelen kunnen door allerlei signalen worden beïnvloed, bijvoorbeeld door straatvuil, sociale omgangsvormen, (on)zeker toekomstperspectief en nieuwsberichtgeving over immigratie of economie (Elchardus et al. 2008; Pleysier 2010; Skogan en Maxfield 1981).

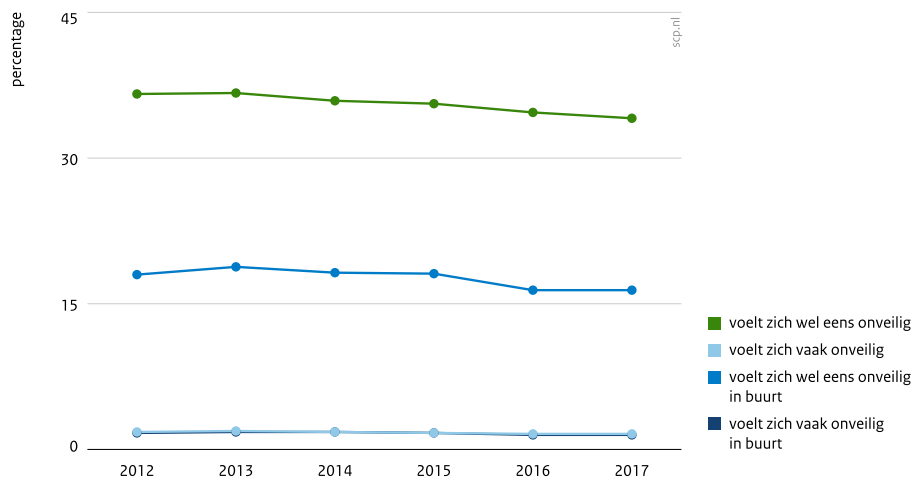

Minder mensen voelen zich wel eens onveilig in 2017

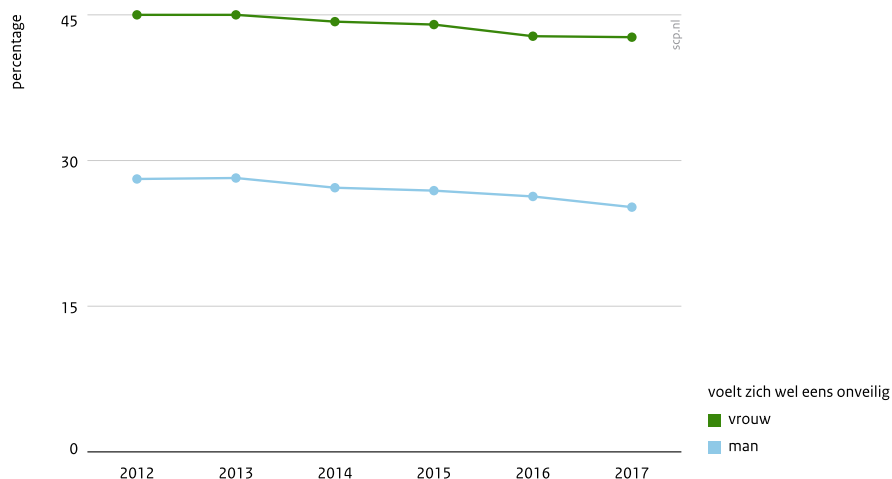
[Gevoelens van onveiligheid, algemeen en in de buurt, personen van 15 jaar en ouder, 2012-2017 (in procenten)]

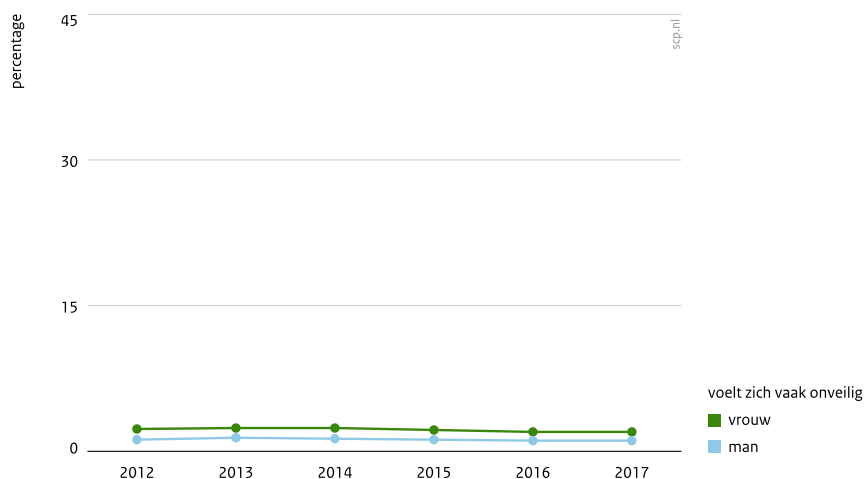
totaal

naar geslacht

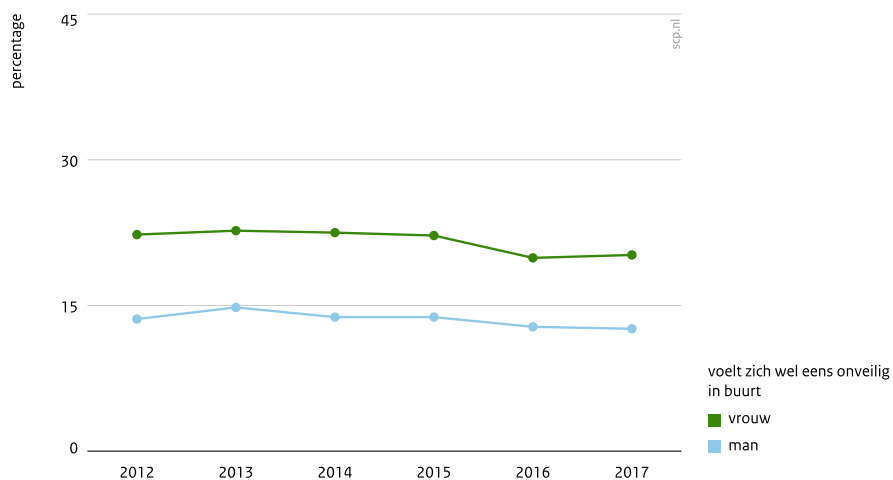

naar geslacht

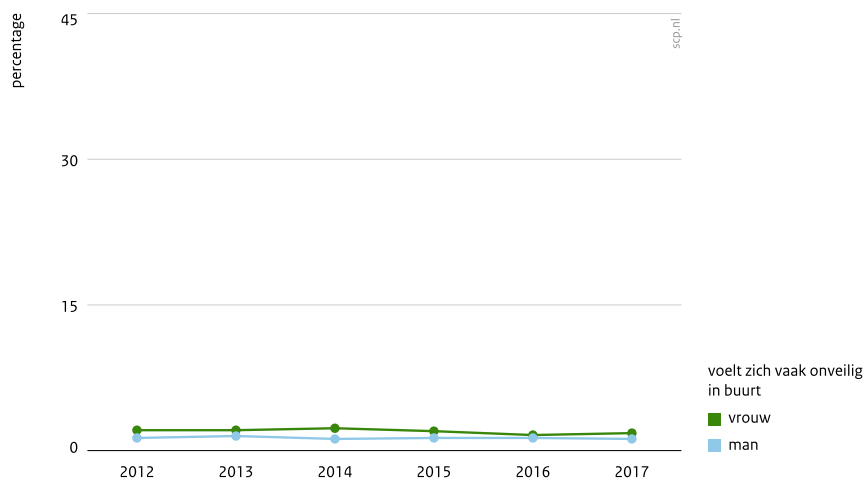

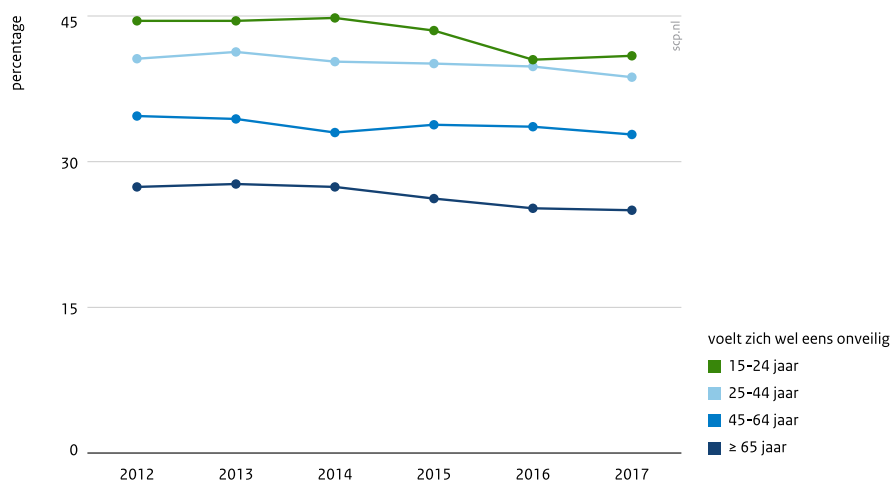
naar geslacht

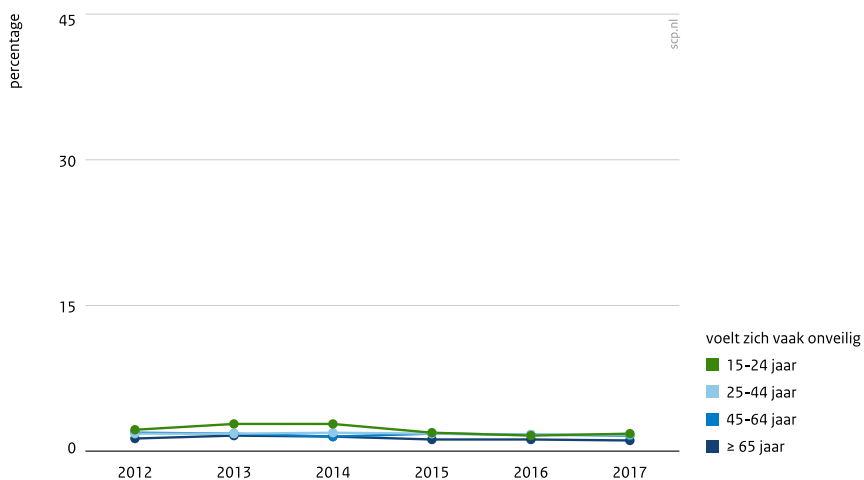
naar geslacht

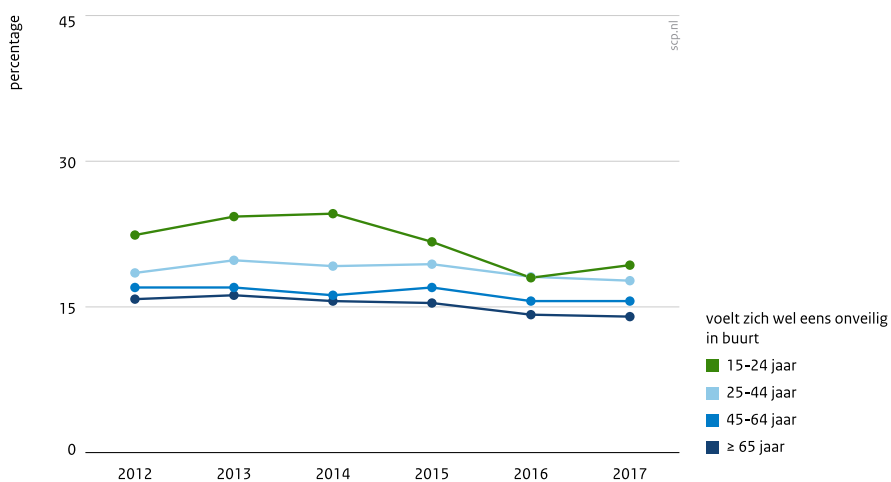
naar leeftijd

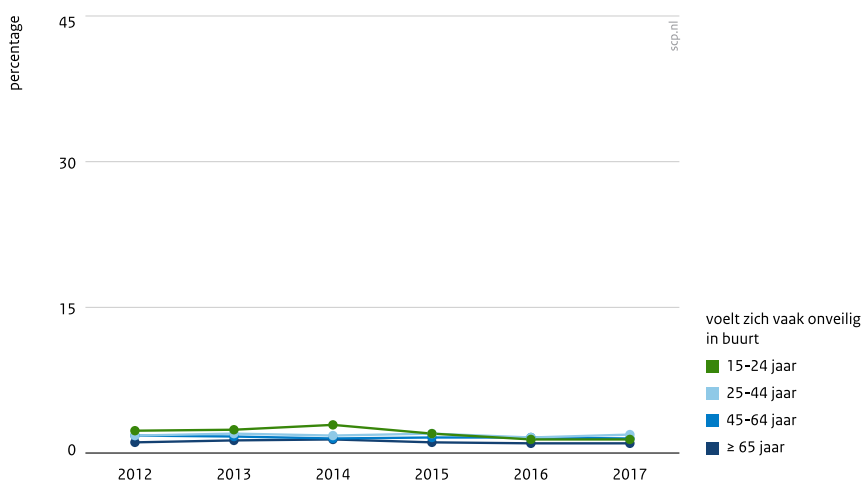
naar leeftijd

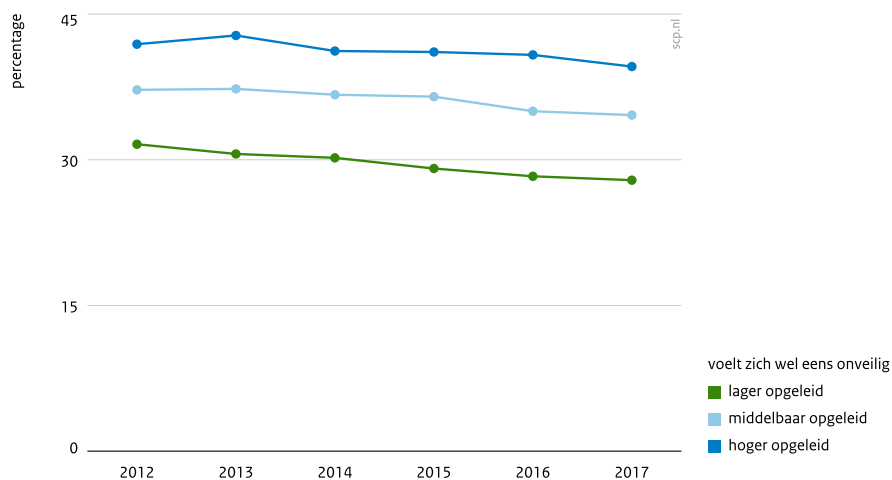
naar leeftijd

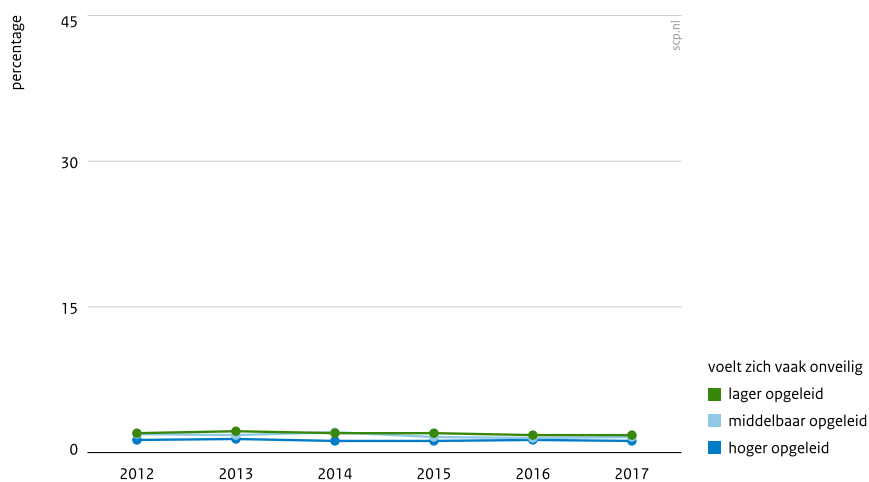
naar leeftijd

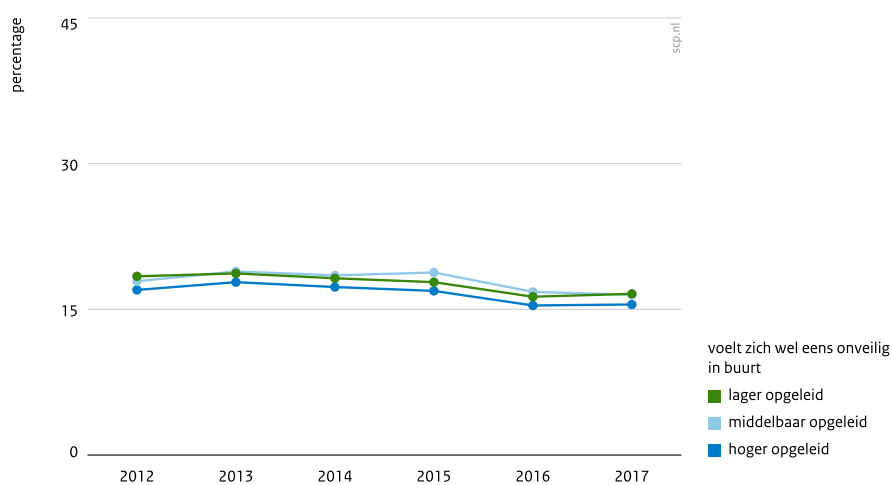
naar opleiding

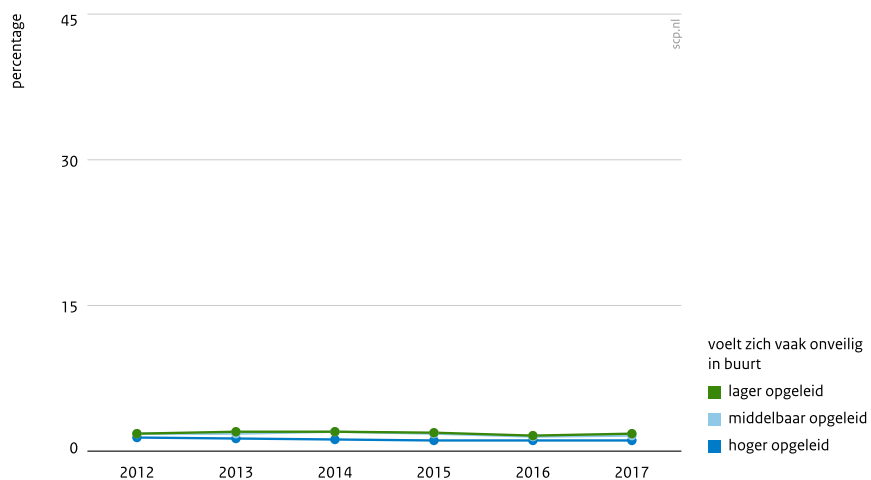
naar opleiding

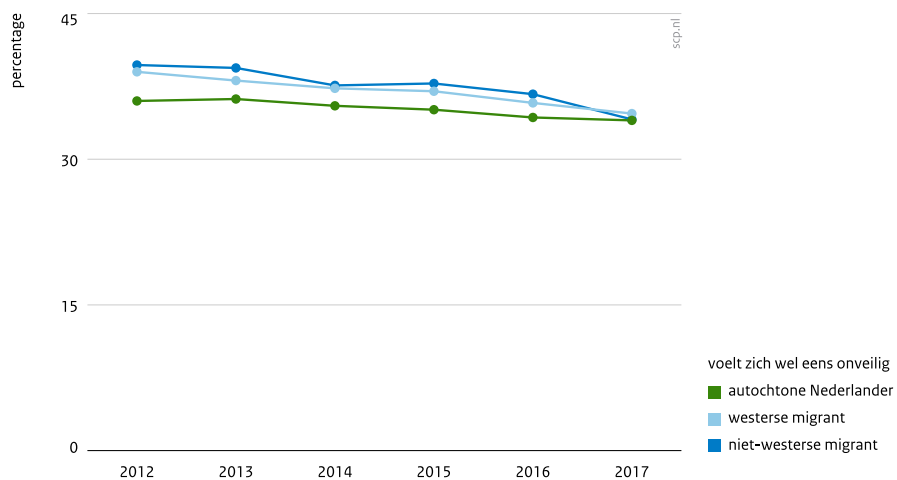
naar opleiding

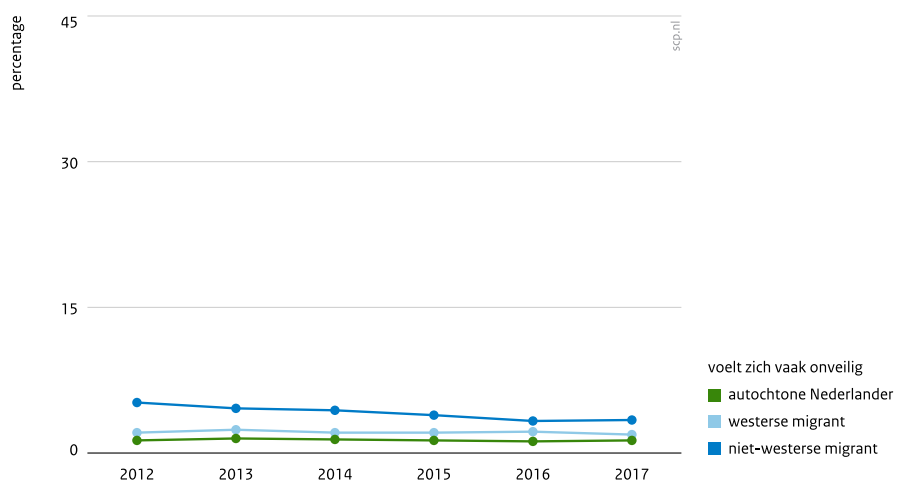
naar opleiding

naar herkomst

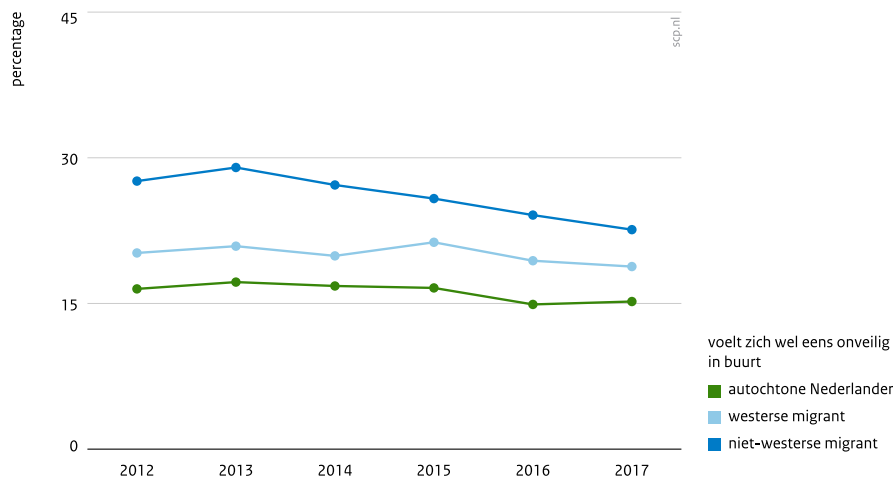

naar herkomst

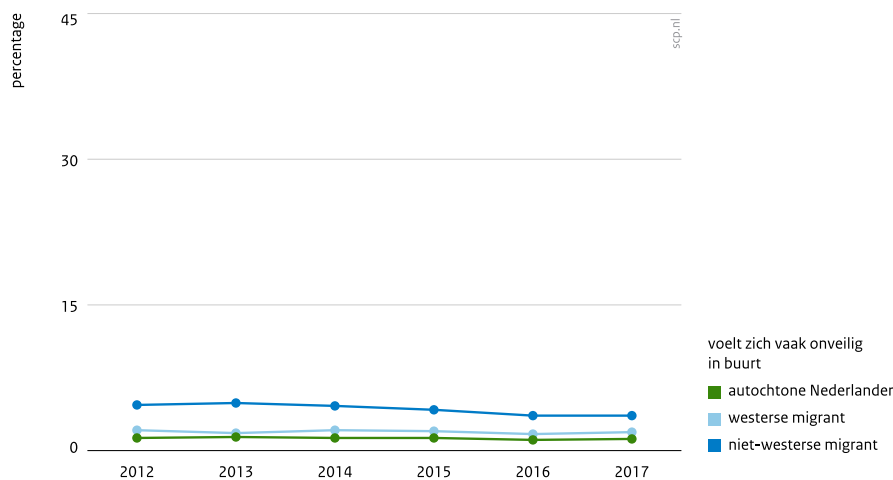

naar herkomst

naar herkomst

Bron: CBS (VM'12-'17)

Wie voelen zich onveilig?

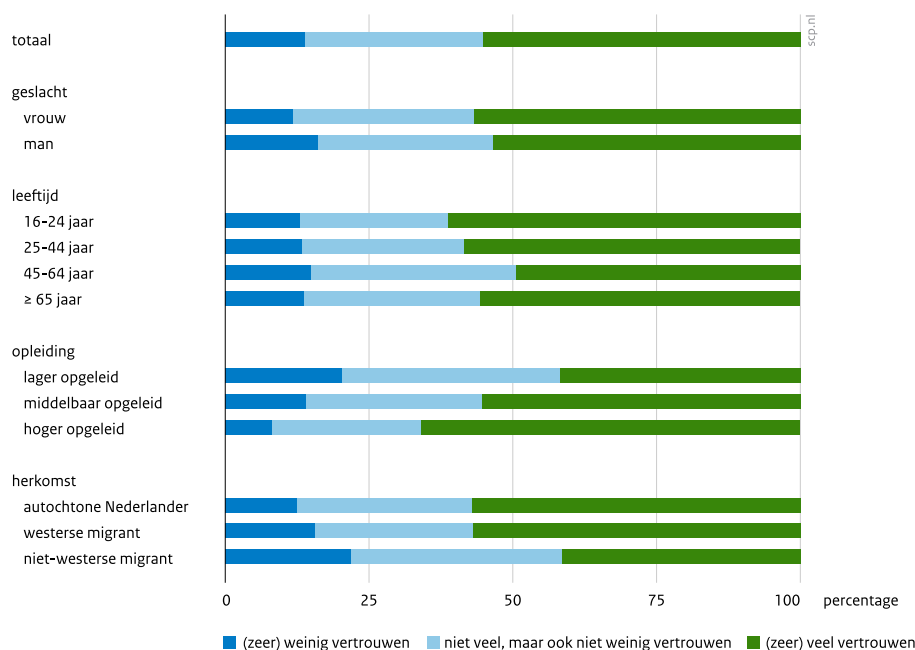
Er is jaar in jaar uit een sterke samenhang tussen gevoelens van onveiligheid en bepaalde bevolkingsgroepen. Vrouwen voelen zich veel vaker onveilig dan mannen. Daarnaast nemen de gevoelens van onveiligheid sterk af met de leeftijd: meer jongeren dan ouderen voelen zich wel eens onveilig. Tevens nemen deze gevoelens toe met het opleidingsniveau. Er is geen eenduidige samenhang tussen herkomst en onveiligheidsgevoelens. In de eigen woonbuurt zijn het weer vrouwen en jongeren die zich het vaakst onveilig voelen. Ook niet-westerse migranten voelen zich er vaker onveilig. Terwijl hogeropgeleiden zich in het algemeen vaker onveilig voelen, voelen zij zich in de eigen woonbuurt juist het minst vaak onveilig.

Vertrouwen in rechter en politie

Gevoelens van onveiligheid kunnen voor een deel te maken hebben met de mate waarin mensen zich beschermd voelen door de rechtshandhaving. In 2018 heeft 55% (zeer) veel vertrouwen in de politie.

Vertrouwen in de politie

[Mate van vertrouwen in de politie, personen van 16 jaar en ouder, naar achtergrondkenmerken, 2018 (in procenten)]

Bron: SCP (CV'18)

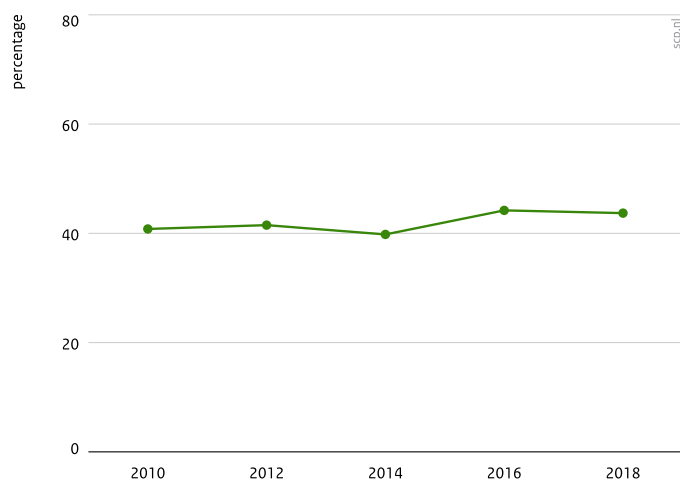
Net zoals in 2016, heeft in 2018 44% (zeer) veel vertrouwen in de rechtspraak; dat is sinds 2010 niet zo hoog geweest.

Vertrouwen in de rechtspraak

[(Zeer) veel vertrouwen in de rechtspraak, personen van 16 jaar en ouder, 2010-2018 (in procenten)]

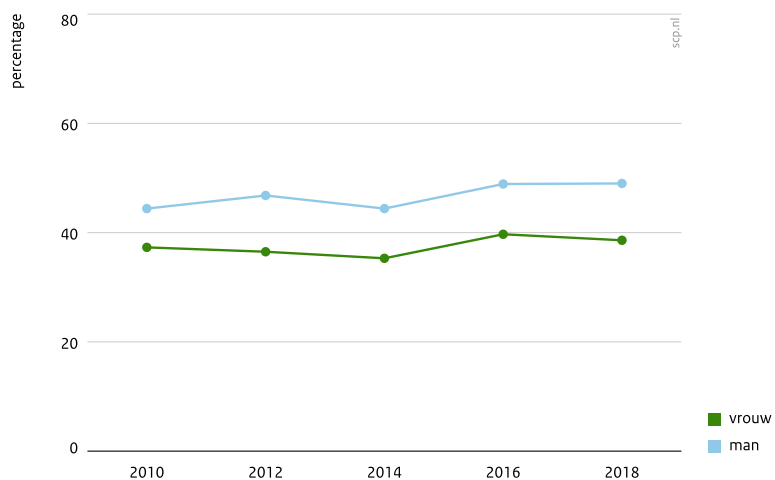

totaal

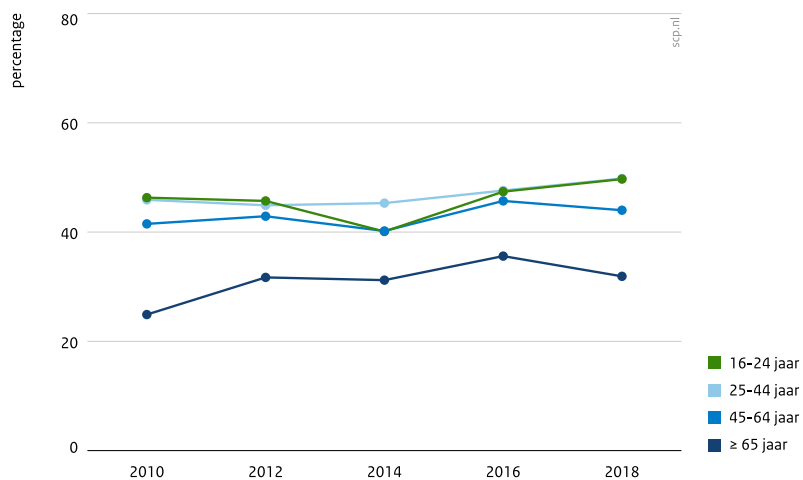

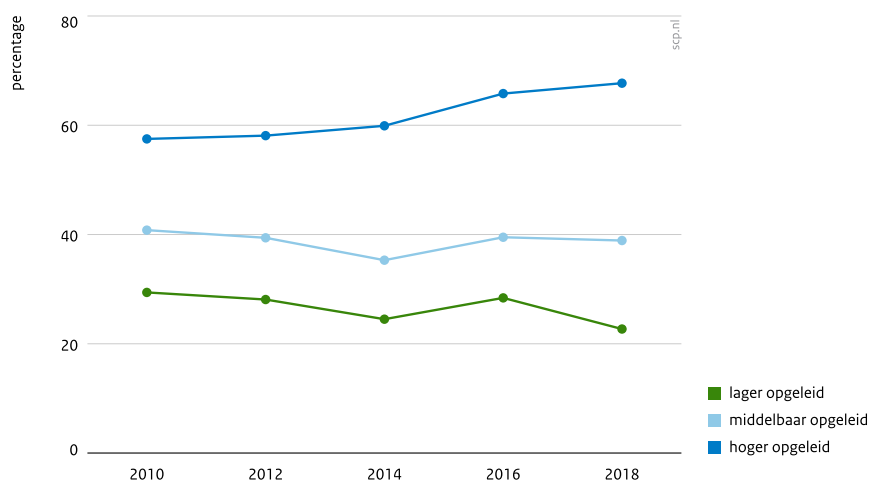
naar geslacht

naar leeftijd

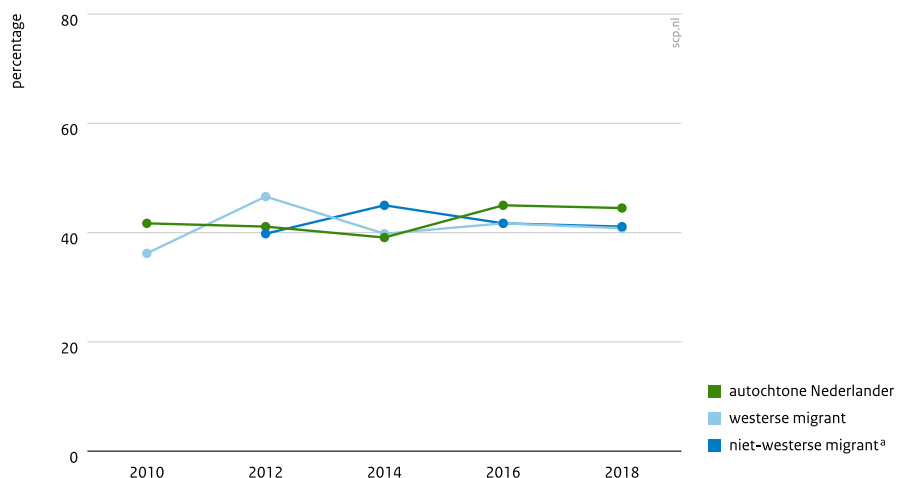

naar opleiding

naar herkomst

a In 2010 zijn er te weinig observaties voor niet-westerse migranten om betrouwbare informatie te presenteren.

Bron: SCP (CV'10-'18)

Het vertrouwen van Nederlanders in politie en rechters is hoog ten opzichte van andere publieke en private instituties (Den Ridder et al. 2018). Ook vergeleken met andere Europese landen genieten de politie en het rechtssysteem in Nederland bovengemiddeld vertrouwen van burgers (EC-onderzoek European social survey). In deze cijfers lijkt er vooralsnog geen sprake te zijn van afbrokkelend gezag van rechters, waarvoor wel gevreesd en gewaarschuwd wordt, onder andere door toenemende uitlatingen vanuit de politiek (Van Noije en Putters 2017; Raad van State 2017).

Vertrouwen verschilt sterk tussen opleidingsniveaus

Niet iedereen heeft evenveel vertrouwen in politie en rechtspraak. De verschillen zijn veruit het grootst tussen opleidingsniveaus. Van de hogeropgeleiden had 66% in 2018 (zeer) veel vertrouwen in de politie, tegen 41% van de lageropgeleiden. Deze verschillen zijn nog extremer ten aanzien van de rechtspraak: 68% tegen 23%. Meer mannen dan vrouwen hebben (zeer) veel vertrouwen in de rechtspraak, maar de politie kan juist op meer vertrouwen van vrouwen rekenen. Met het stijgen van de leeftijd neemt het vertrouwen in de rechtspraak af en het wantrouwen toe: vooral onder 65-plussers is het vertrouwen laag. Tot slot hebben niet-westerse migranten minder vaak (zeer) veel vertrouwen in de politie. Er is geen duidelijk verband tussen vertrouwen in de rechtsspraak en herkomst.

Opinie over strafmaat

Dat mensen vertrouwen hebben in het rechtssysteem wil niet zeggen dat zij automatisch gerechtelijke beslissingen steunen. Dat blijkt bijvoorbeeld uit het algemene oordeel over de strafmaat in Nederland. Het verschil tussen de strafzwaarte die rechters opleggen en de strafmaat die burgers gepast vinden, wordt wel de punitiviteitskloof genoemd (Keijser en Elffers 2007). Een meerderheid van ongeveer 71% vindt in 2016 dat de rechter te licht straft. Wel neemt deze meerderheid al jaren af, vooral sinds 2004, toen het 81% was. Net als bij het vertrouwen in de politie en rechtspraak zijn ook hier de verschillen naar opleidingsniveau heel groot. Van de lageropgeleiden vindt 81% in 2016 dat er te licht wordt gestraft; onder de middelbaar opgeleiden

is dat 77%, maar onder de hogeropgeleiden is dit, met 56%, veel lager, hoewel nog steeds een meerderheid. Er tekent zich dus vooral tussen de hogeropgeleiden en de rest een kloof af.

Literatuur

Elchardus, M., S. de Groof en W. Smits (2008). Rational fear or represented malaise. A crucial test of two paradigms explaining fear of crime. In: *Sociological Perspectives*, jg. 51, nr. 3, p. 453-471.

Jong, J. de (2018). *Het mysterie van de verdwenen criminaliteit (statistische trends)*. Den Haag: Centraal Bureau voor de Statistiek.

Keijser, J.W. en H. Elffers (2007). Onbegrip voor het strafoordeel bedreigt het draagvlak voor het rechtssysteem niet. In: M. Malsch en N. Manen (red.), *De begrijpelijkheid van de rechtspraak* (p. 115-128). Den Haag: Boom Juridische Uitgevers.

Laub, J.H. (1997). Patterns of criminal victimization in the United States. In: R.C. Davis, A.J. Lurigio en W.G. Skogan (red.), *Victims of crime* (2e editie) (p. 9-26). Thousand Oaks: Sage.

Noije, L. van (2017). Sociale veiligheid. In: R. Bijl, J. Boelhouwer en A. Wennekers (red.), *De sociale staat van Nederland 2017* (p. 268-305). Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.

Noije, L. van en J. Iedema (2017). *Achtervolgd door angst. Een kwantitatieve vergelijking van angst voor slachtofferschap met een algemeen gevoel van onveiligheid*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.

Noije, L. van en K. Putters (2017). Vertrouwen in de rechtspraak, nu en in de toekomst? In: *Rechtstreeks*, jg. 2017, nr. 2, p. 39-57.

Pleysier, S. (2010). *'Angst voor criminaliteit' onderzocht. De brede schemerzone tussen alledaagse realiteit en irrationeel fantoom* (proefschrift). Den Haag: Boom Lemma Uitgevers.

Raad van State (2017). *Jaarverslag 2016*. Den Haag: Raad van State.

Ridder, J. den, E. Boonstoppel en P. Dekker (2018). *Burgerperspectieven 2018*|2. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.

Skogan, W.G. en M.G. Maxfield (1981). *Coping with crime. Individual and neighbourhood reactions*. London: Sage Publications.

TK (2014/2015). *Veiligheidsagenda 2015-2018*. Tweede Kamer, vergaderjaar 2014/2015, 28 684, nr. 412.

Wittebrood, K. (2006). *Slachtoffers van criminaliteit. Feiten en achtergronden*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.

Wittebrood, K., J. Latten en H. Nicolaas (2005). Wonen, leefbaarheid en veiligheid in concentratiewijken. In: *Jaarrapport integratie 2005* (p. 132-147). Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau / Wetenschappelijk Onderzoek- en Documentatiecentrum / Centraal Bureau voor de Statistiek.

Deze kaart citeren

Noije, L. van (2018). Sociale veiligheid. In: *De sociale staat van Nederland 2018*. Geraadpleegd op [...] via <https://digitaal.scp.nl/ssn2018/sociale-veiligheid>.

Publicatiedatum

11 september 2018

Noten

- 1 Hogeropgeleiden voelen zich wel minder vaak onveilig in de eigen buurt; jongeren voelen zich ook in hun buurt het vaakst onveilig.
- 2 Georganiseerde drugs- of wapenhandel maakt bijvoorbeeld niet altijd onmiddellijke burgerslachtoffers.
- 3 Aan de aanpak van criminaliteit met de grootste impact voor burgers (straatrovers, woninginbraken, overvallen, uitgaansgeweld, homofoob geweld, huiselijk geweld en kindermishandeling) wordt hoge prioriteit toegekend in de Veiligheidsagenda 2015-2018 van het ministerie van Justitie en Veiligheid (TK 2014/2015). Hiermee hoopt men de gemoedsrust van burgers het meest te vergroten.
- 4 Exclusief cybercriminaliteit.
- 5 Vóór 2018 was de vraagstelling: 'Vindt u dat de criminaliteit in Nederland een echt probleem aan het worden is, of vindt u dat het er normaal gesproken bij hoort?' (antwoordopties: 'echt probleem' of 'hoort erbij'). Deze is in 2018 gewijzigd in: 'In hoeverre vindt u de criminaliteit in Nederland een probleem?' (antwoordopties 'geen probleem', 'klein probleem', 'geen klein, maar ook geen groot probleem', 'groot probleem', 'heel groot probleem'). Hierdoor kan 2018 niet met eerdere jaren worden vergeleken.

Wonen

Auteurs: [Jeanet Kullberg](#) en [Michiel Ras](#)

In de loop van de jaren negentig is de tevredenheid met de woning op een hoog niveau gekomen, na jaren van hoogconjunctuur, nieuwbouw en wijkvernieuwing en -verbetering. De tevredenheid is pas met de recente economische crisis wat verminderd, en is in 2015 (het laatst beschikbare meetjaar) nog niet helemaal terug op het oude peil.

De schaarste aan woningen verschilt steeds meer tussen verschillende regio's; (rand)stedelijke regio's komen in dit opzicht tegenover krimpregio's te staan. Daarentegen is de waardering van de woonomgeving minder ongelijk aan het worden: het ervaren voordeel van landelijke gemeenten waar het rustig en ruim wonen is, neemt af. Vooral in achterstandswijken werd de achterstand teruggebracht. De sociale huursector is steeds meer het domein van mensen met een laag inkomen geworden; mensen met een wat hoger inkomen zoeken een woning in de particuliere sector. Jonge mensen (tot 35 jaar) betalen aanzienlijk meer voor een woning dan oudere. Dit heeft te maken met aangescherpte financieringsvoorwaarden voor koopwoningen, (abrupte) huurverhogingen en de toevlucht van jongeren tot (relatief dure) particuliere huurwoningen.

Huur of koop?

Bijna 60% van de Nederlandse huishoudens woont in een koophuis; in 2006 lag dit aandeel nog op 53%. Vooral de hogere en middeninkomens hebben een koophuis; zij hebben de meeste mogelijkheden om een hypotheek af te sluiten. Meer dan de helft van alle Nederlandse huishoudens heeft een koophuis waarop een lening rust. Dat is meer dan in andere Europese landen, behoudens Zweden. Ongeveer een derde van de Nederlandse huishoudens woont in een corporatiewoning [[Een huurwoning die wordt verhuurd door een van de 350 woningcorporaties die Nederland per 2015 telt. Volgens de Woningwet \(1901; laatste herziening 2015\) bouwen en beheren woningcorporaties huurwoningen en investeren zij louter in het belang van de volkshuisvesting. Ze doen dat in samenspraak met gemeenten en huurdersorganisaties.](#)]. Dit aantal nam het afgelopen decennium af, doordat de woningcorporaties meer woningen verkochten of sloopten dan er bijgebouwd werden.

Ongeveer 10% van de woningen zijn particuliere huurwoningen.¹ Dit aandeel is klein vergeleken met de corporatiewoningen, maar dat komt doordat particuliere verhuur in Nederland al decennialang veel concurrentie heeft van zowel koopwoningen als sociale huurwoningen. Woningeigenaren kunnen hun hypotheekrente voor de belasting aftrekken, en de huren van sociale huurwoningen zijn lager dan de marktprijs en geven in een aantal gevallen recht op huurtoeslag. De laatste jaren neemt het particuliere aanbod niettemin toe. Dit kwam doordat de vraag toenam door de opgelopen wachttijden voor sociale huurwoningen. Ook kan of wil niet iedereen een woning kopen. Daarnaast maakt ook de lage rentestand commercieel verhuren aantrekkelijk.

Corporatiewoningen worden vooral bewoond door lagere en middeninkomens. Van de corporatiewoningen is het merendeel een sociale huurwoning [[Huurwoningen met een maximale huurprijs van 710,68 euro per maand \(prijsspeil 2018\), die bedoeld zijn voor mensen met een laag of middeninkomen. De sociale huurwoningen worden doorgaans verhuurd door woningcorporaties](#)

en woningbouwverenigingen.] en daarvoor gelden in principe maximale inkomensgrenzen bij instroom. Terwijl het aantal corporatiewoningen afnam, nam het relatieve aantal huurders met een laag inkomen toe. Dat was vooral tussen 2012 en 2015 het geval.

Strengere toewijzingsregels sociale huurwoningen

Sinds 2012 gelden strengere toewijzingsregels voor sociale huurwoningen. De Europese Commissie heeft hierom gevraagd. Van de vrijkomende woningen tot 710,68 euro (prijsspeil 2018) mag maximaal 10% worden toegewezen aan huishoudens met een inkomen boven de 40.349 euro en nog eens maximaal 10% aan huishoudens met een inkomen tussen 36.798 en 40.349 euro. Hogere middeninkomens komen zodoende veel minder dan voorheen in aanmerking voor een sociale huurwoning. Deze Europese opdracht heeft ermee te maken dat de grote sociale huursector als staatssteun wordt gezien, die particuliere investeerders ten onrechte op het tweede plan zet.

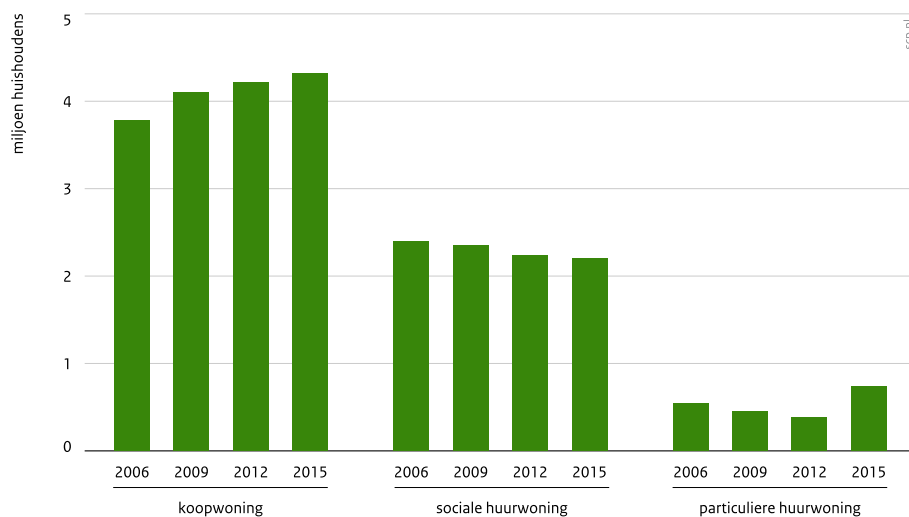
Naast de strengere toewijzing sinds 2012 nam in de jaren 2014-2016 ook het aantal statushouders toe dat een corporatiewoning kreeg toegewezen. Tot juli 2017 hadden statushouders een voorrangstatus, maar dat is verlaten, om meer ruimte te geven aan 'gewone' woningzoekenden, onder wie starters op de woningmarkt.

Toename eigenwoningbezit en particuliere huurwoningen; bij corporatiewoningen scherpe toename lage inkomens

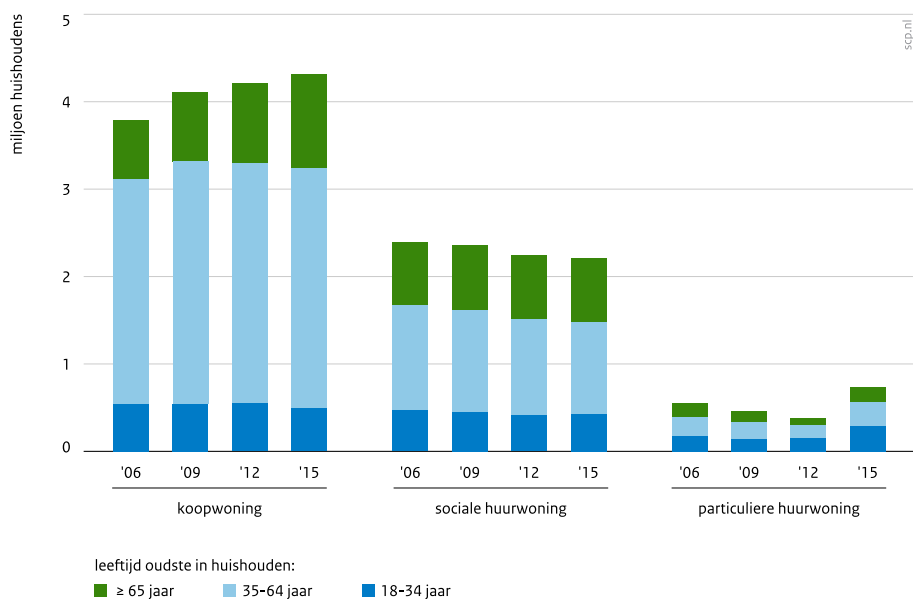
[Huishoudens in koopwoningen, corporatiehuurwoningen en particuliere huurwoningen, 2006-2015 (in absolute aantallen)]

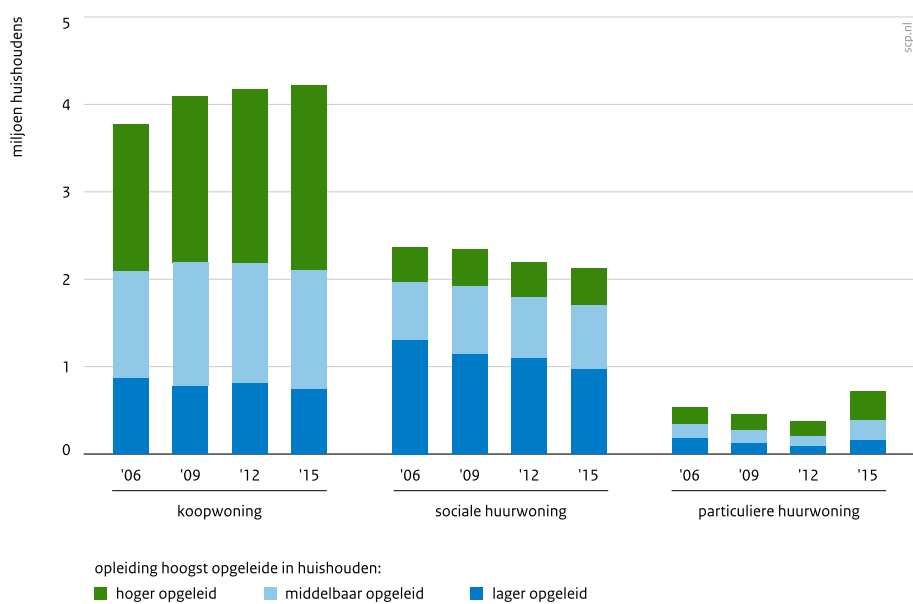
totaal

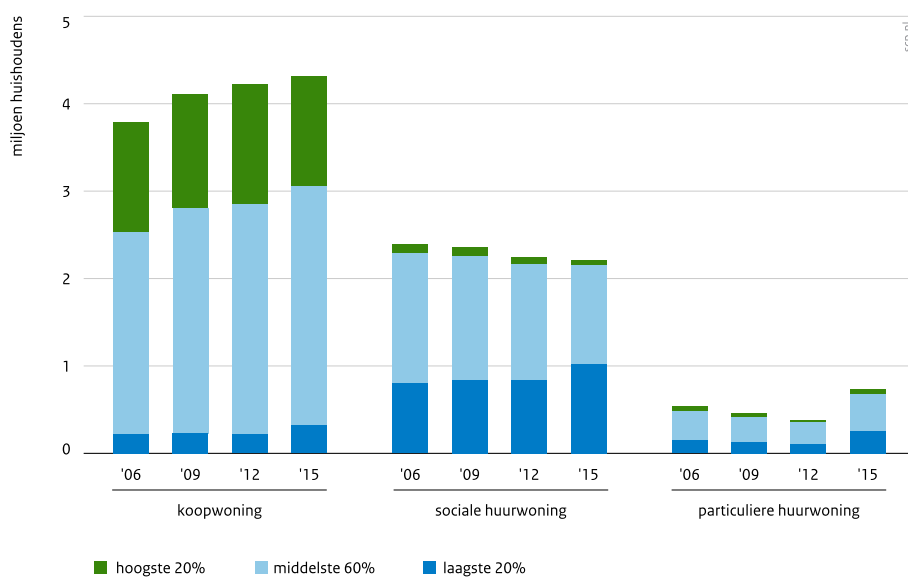

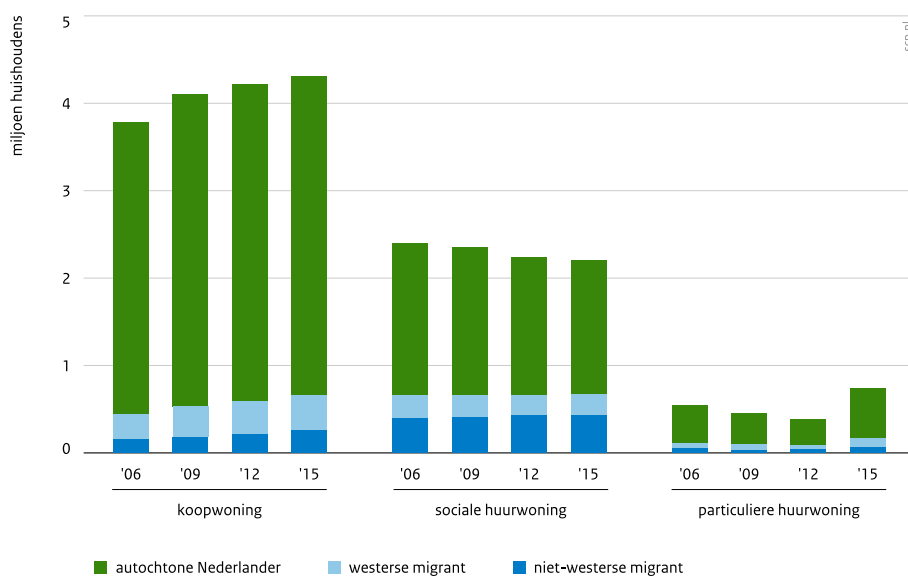

 naar leeftijd

 naar opleiding

 naar inkomensklasse

 naar herkomst

Bron: VROM/BZK (WoON'06-'15)

Onder de woningeigenaren stijgt het aandeel ouderen, doordat jongere cohorten die steeds meer woningeigenaren bevatten, ouder worden. Ook het aandeel hoger opgeleide woningeigenaren nam toe, tot ongeveer de helft van alle eigenaren. Corporatiehuurders met een hoog inkomen zijn schaars, maar de aantallen met een hoge opleiding liggen hoger; onder hen zijn bijvoorbeeld studenten. In alle sectoren nam het aandeel bewoners met een migratieachtergrond (inclusief tweede generatie) toe.

Objectieve kwaliteit van de woningen

De kwaliteit van woningen is over een periode van decennia vrij gestaag gestegen, door nieuwbouw en woningverbetering en door sloop van de slechtste woningen. Die veranderingen voltrekken zich geleidelijk. In de crisisjaren is van dat alles minder sprake geweest, zodat de kwaliteit toen nauwelijks veranderde. De kwaliteit is in de figuur hierna gemeten aan de hand van zogeheten woondiensten [Voor de kwaliteit van woningen is uitgegaan van diverse kenmerken, zoals de oppervlakte van de woning, het type woning (vrijstaand, flat, enzovoort), bouwjaar en onderhoudstoestand. Er is gecorrigeerd voor prijsverschillen per regio. Voor een nadere toelichting zie Ras et al. (2006).], een schatting van de kwaliteit op basis van objectieve kenmerken zoals de woninggrootte, het bouwjaar, de onderhoudsconditie en de kwaliteit van de woonbuurt. Het maakt voor deze kwaliteitsmaat niet uit of de woning in een krimpgebied of een zeer gewilde gemeente staat.

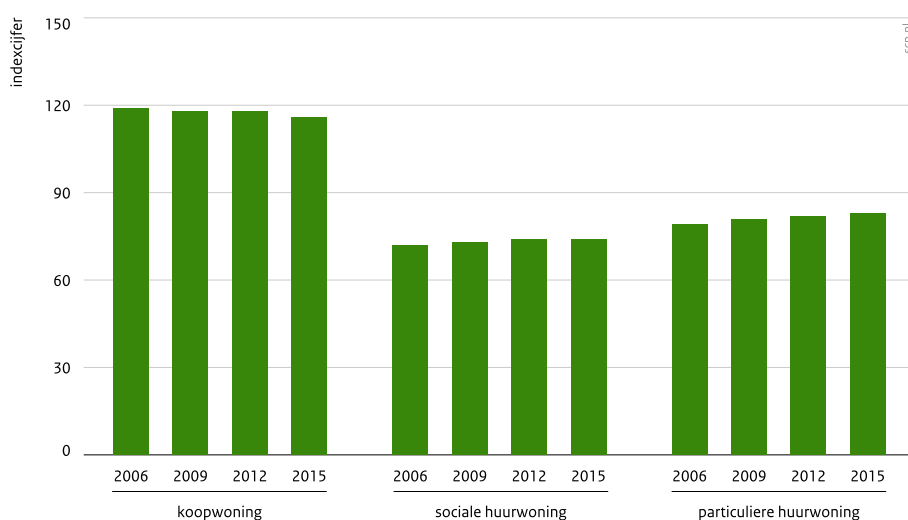
Koophuizen hebben over het algemeen een flink hogere kwaliteit dan huurhuizen. Corporatiewoningen scoren gemiddeld wat lager dan particuliere huurwoningen. Sinds 2006 nam de gemiddelde kwaliteit van de koophuizen wat af en die van huurwoningen juist wat toe. Dit kan te maken hebben met sloop van de slechtste huurhuizen, met nieuwbouw en met de verkoop van sociale huurwoningen aan particulieren. De woningkwaliteit verschilt behalve per woonsector vooral met de leeftijd en het inkomen van de bewoners. Jonge mensen hebben vaak nog een wooncarrière voor de boeg, waarbij de woning aan kwaliteit gaat winnen. En een hoger inkomen geeft ruimte voor een hogere kwaliteit.

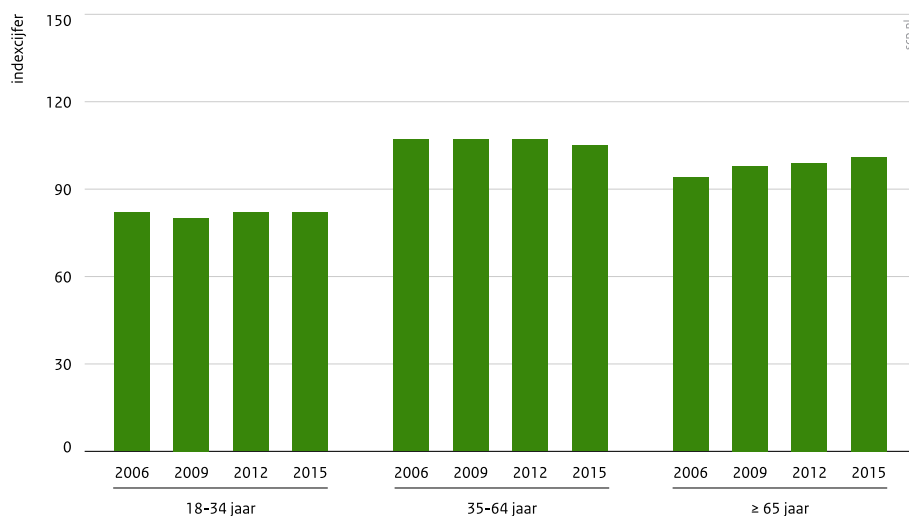

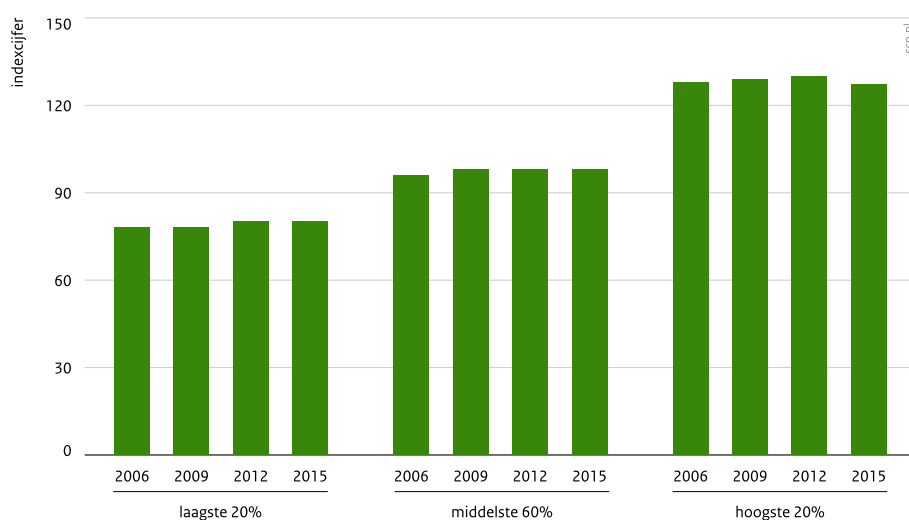
Eigen woningen hoogste kwaliteit, corporatiehuurwoningen laagste

[Kwaliteit van de woning naar woningeigendom, leeftijd van de oudste bewoner en het huishoudensinkomen, 2006-2015 (in indexcijfers; gemiddelde alle huishoudens = 100)]

naar eigendom

 naar leeftijd

 naar inkomensklasse

Bron: VROM/BZK (WoON'06-'15)

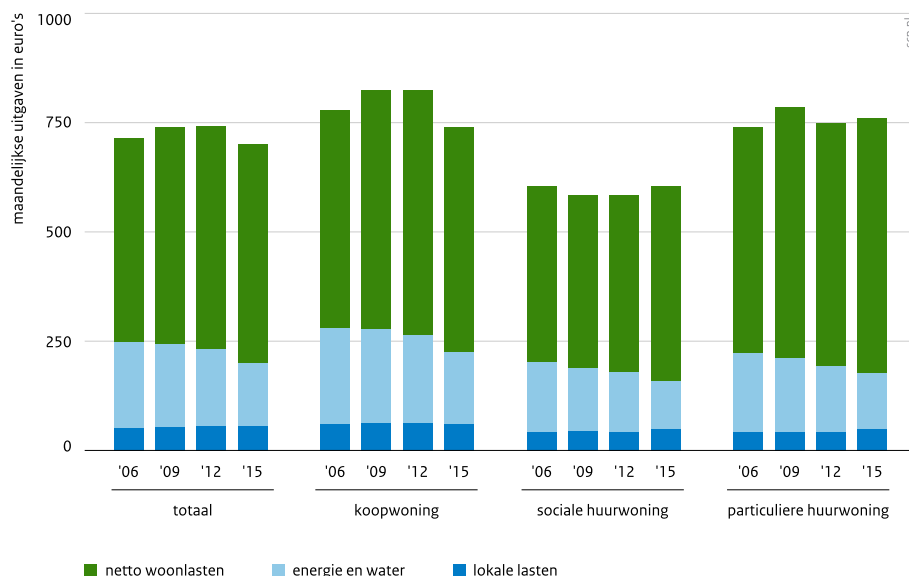
Wat betalen we maandelijks voor onze woning?

De maandelijkse uitgaven aan wonen zijn opgebouwd uit netto-uitgaven (de huur of hypotheekuitgaven), energie-uitgaven, watergebruik en lokale lasten zoals gemeentelijke heffingen. De nettowoonuitgaven [Uitgaven aan huur of hypotheek. De uitgaven zijn inclusief belastingen, toeslagen, subsidies en belastingeffecten, exclusief onderhoud, afschrijving en waardeontwikkeling en inclusief aflossingen.] zijn in de periode 2006-2015, gecorrigeerd voor inflatie, gestegen. De woonuitgaven van eigenaren stegen tot 2012, om daarna weer te dalen; die van vooral corporatiehuurders stegen juist vooral na 2012. In 2013 en 2014 waren er forse huurverhogingen vergeleken met de jaren ervoor en erna. Deze konden voor iets hogere inkomens oplopen tot 6,5% per jaar. Bij bewonerswisseling kan de huur in één keer worden opgetrokken en dat gebeurde in die jaren gemiddeld met ruim 15%. Het prijsverschil tussen corporatiehuurwoningen en particuliere huurwoningen is groter dan het objectieve kwaliteitsverschil.

Totale woonuitgaven stijgen tot 2012, daarna dalen zij

[Woonuitgaven van woningeigenaren en huurders samen, naar maandelijkse netto hypotheek- of huuruitgaven, energie en water en lokale lasten, 2006-2015 (in euro's)]

Bron: VROM/BZK (WoON'06-'15)

Naast de nettowoonlasten zijn er lasten van lagere overheden (gemeentelijke en waterschapslasten). Deze waren ongeveer 10 keer kleiner en bewegen zich ruwweg in dezelfde richting. De uitgaven aan energie en water daalden juist langzaam over de tijd. Het gasverbruik neemt over de tijd af door betere isolatie en betere cv-installaties. In 2012 lagen de uitgaven 10% lager dan in 2006. In het gebruikte onderzoek² liggen ze in 2015 nog flink lager, maar dit is geflatteerd. De energieuitgaven in dat jaar zijn gebaseerd op het verbruik in 2014, een jaar waarin weinig gestookt hoefde te worden door een hoge gemiddelde buitentemperatuur. Bij alle onderscheiden eigendomsverhoudingen dalen de energieuitgaven en vormen zij in wisselende mate een tegenwicht voor de stijgende nettowoonuitgaven.

Sinds 2006 zijn de totale woonuitgaven gestegen voor verschillende leeftijds- en inkomensgroepen. Een hoger inkomen gaat weliswaar samen met hogere uitgaven, maar woonuitgaven zijn eerder problematisch onder mensen met een laag inkomen, voor wie de resterende bestedingsruimte beperkt is. De laagste woonuitgaven hebben – gemiddeld genomen – de ouderen. De woningeigenaren onder hen hebben vaker hun hypotheek (deels) afbetaald, en de huurders, die al lang in dezelfde woning zitten, hebben geringere huurstijgingen meegemaakt.

Hoe tevreden zijn we?

In Nederland ligt de tevredenheid met de woning hoog; in totaal is bijna 90% tevreden of zeer tevreden. Vooral woningeigenaren zijn tevreden met hun woning. De kwaliteit ervan is gemiddeld genomen ook het hoogst. Daarbij komt dat koophuizen, nog los van de kwaliteit, een andere gevoelswaarde hebben dan huurwoningen; er kan naar hartenlust aan geklust worden en mensen die een woning kopen, doen dat meestal voor langere tijd. Het kwaliteitsverschil tussen huur- en koophuizen is echter groter dan het verschil in tevredenheid; mensen met een huurhuis zijn, gegeven de kwaliteit van hun woning, dus meer tevreden dan woningeigenaren. Ook huurders in de particuliere sector zijn relatief tevreden, terwijl ze naar verhouding het meest betalen voor

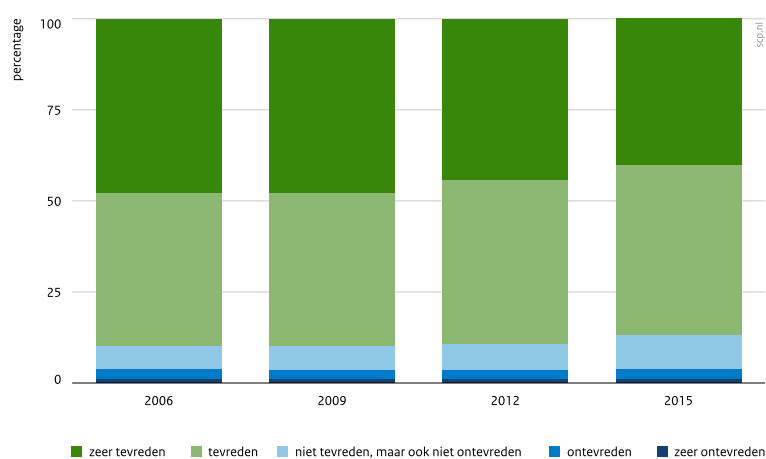
hun woonkwaliteit. Dit kan er mee te maken hebben dat ze een eigen referentiegroep hebben, bijvoorbeeld huurders die ook op de vrije markt zoeken en misschien nog meer betalen of moeite hebben een huis te vinden.

Bewoners zijn ook tevredener naarmate hun inkomen, leeftijd en, in mindere mate, hun opleiding hoger zijn. Mensen van niet-westerse afkomst zijn gemiddeld genomen minder tevreden, hoewel deze relatief lage score in een langere reeks van jaren wel aanzienlijk is verbeterd. Over de hele linie nam de tevredenheid met de woning in de periode 2006-2015 iets af, zowel onder woningeigenaren als onder huurders. De afgenomen tevredenheid gedurende de crisisjaren heeft te maken met onvoldoende mogelijkheden om door verhuizing woonwensen te vervullen, bij gebrek aan nieuwbouw of aan inkomenszekerheid (Blijie et al. 2016). Inmiddels is de woningmarkt weer aangetrokken.

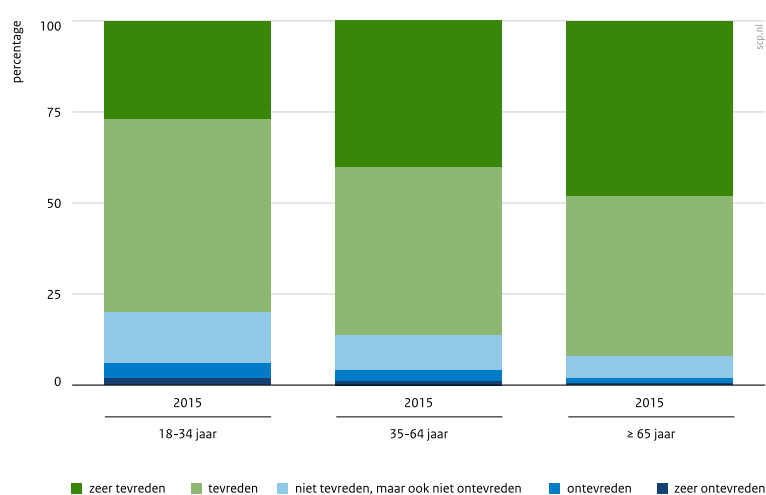
Woningeigenaren meest tevreden met de woning, niet-westerse migranten het minst

[Mate van tevredenheid met de woning, 2006-2015 (in procenten)]

🎯 totaal

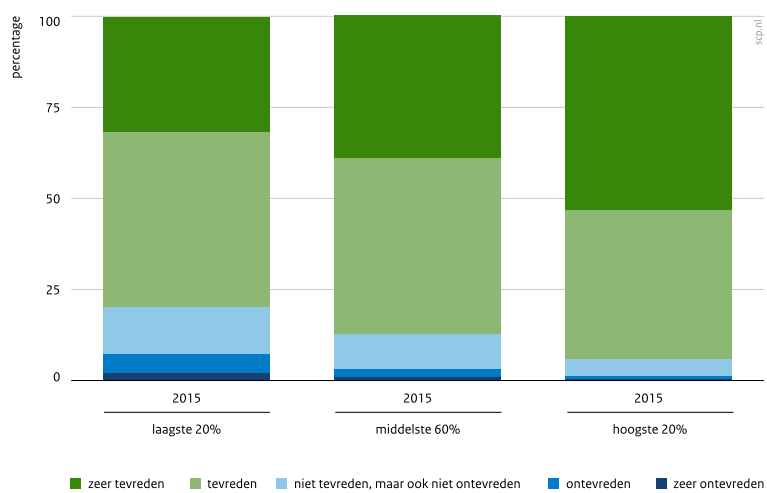
📅 naar leeftijd

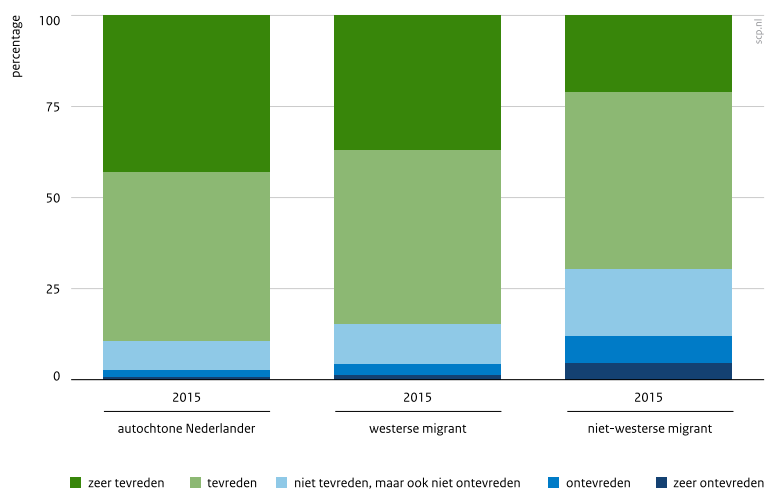
naar opleiding

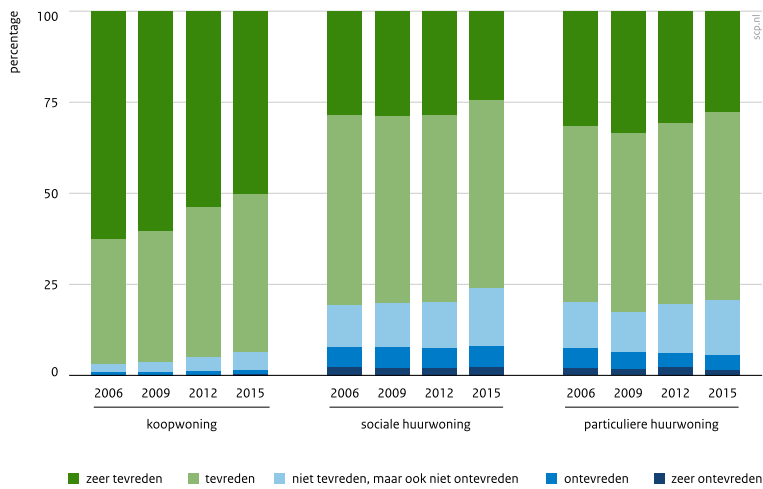

naar inkomensklasse

naar herkomst

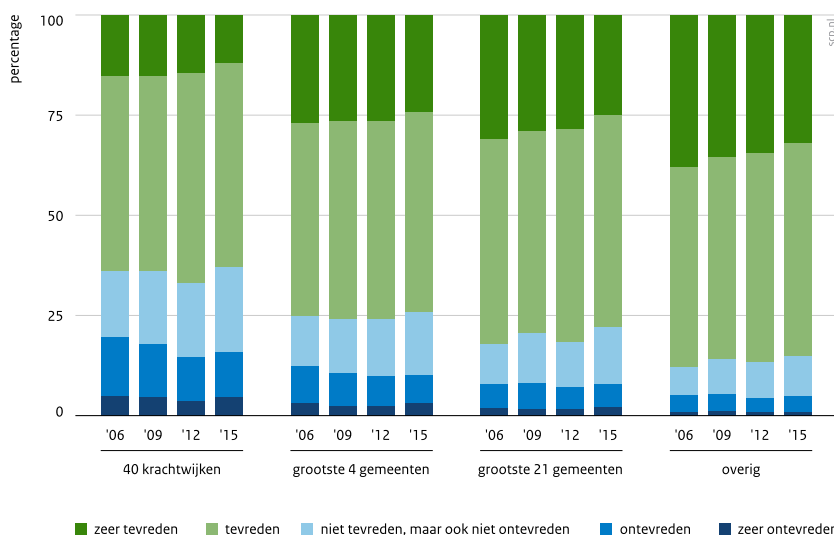
 naar eigendom

Bron: VROM/BZK (WoON'06-'15)

De tevredenheid met de woonomgeving ligt in de meest stedelijke gemeenten lager dan in de rest van Nederland, maar het contrast neemt geleidelijk af: de stad zit in de lift. Daarentegen is in krimpgemeenten de leefbaarheid in het algemeen hoog, maar tanende. In de zogenaamde krachtwijken [De 40 probleemwijken die toenmalig minister Vogelaar van Wonen, Wijken en Integratie aanwees om met intensieve inspanningen te worden veranderd in 'prachtwijken', later 'krachtwijken' genoemd, vanwege de (gewenste) actieve betrokkenheid van wijkbewoners bij de verbeteringen.] is de tevredenheid het laagst, maar in de periode tot 2012, het jaar waarin het krachtwijkenbeleid werd afgebouwd, steeg de tevredenheid juist daar het meest. Kijken we naar de tevredenheid met de woonomgeving van woningeigenaren, sociale en particuliere huurders, dan bleven de waarderingsverschillen tussen 2006 en 2015 vergelijkbaar. Woningeigenaren zijn het meest tevreden, corporatiehuurders het minst.

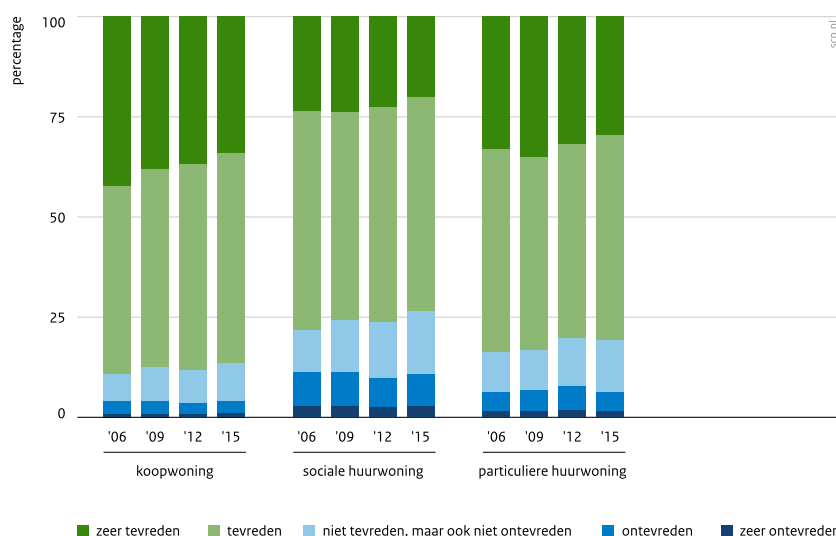
Tevredenheid met de woonomgeving daalde de laatste jaren

[Tevredenheid met de kwaliteit van de woonomgeving, naar type woongemeente en woningsector, 2006-2015 (in procenten)]

 naar type wijk

naar eigendom

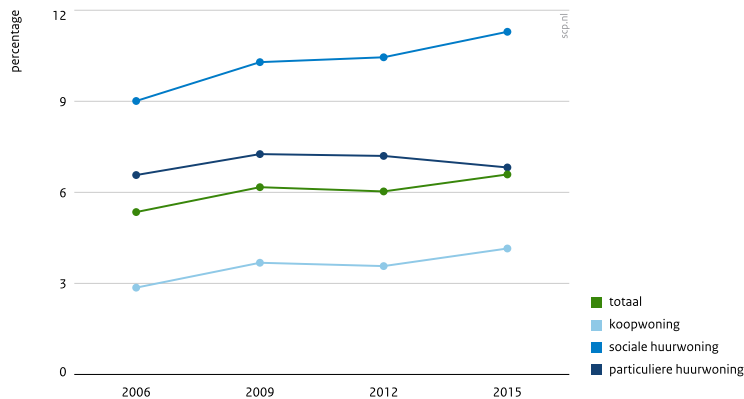
Bron: VROM/BZK (WoON'06-'15)

Verschillen in waardering woonomgeving particuliere en sociale huursector

Het verschil in tevredenheid met de woonomgeving tussen huurders in de sociale en particuliere huursector nam de laatste jaren toe. De waardering voor de woonomgeving verschilt ook meer dan de waardering voor de woningen, die in de particuliere sector duurder zijn, gemeten naar eenheid woningkwaliteit. Dat de omgeving van sociale huurwoningen minder wordt gewaardeerd, houdt mogelijk verband met een sterkere selectie van huurders in de particuliere sector. Particuliere verhuurders kunnen selectief zijn als het gaat om de kredietwaardigheid van de huurder, maar ook bij persoonlijke problematiek van de huurder of gevreesde weerstanden onder andere huurders. Zo deed *De Groene Amsterdammer* onderzoek naar discriminatie op de particuliere huurmarkt bij het selecteren van huurders. Van de 50 benaderde makelaars hadden er 46 geen bezwaar om op verzoek van de verhurende partij geen mensen met een migratieachtergrond in de woning te laten (Elibol en Tielbeke 2018). Indicatief voor selectieve particuliere verhuur is ook dat de overlast van directe burens in de sociale huursector vrij hoog is en toenam, terwijl die in de particuliere sector juist iets afnam.

Overlast medebewoners vooral gestegen in sociale huurwoningen

[Aandeel bewoners dat zegt vaak overlast te hebben van directe burens, naar woningsector, 2006-2015 (in procenten)]

Bron: VROM/BZK (WoON'06-'15)

Literatuur

Blijie, B., K. Gopal, R. Steijvers en W. Faessen (2016). *Wonen in beweging. De resultaten van het WoonOnderzoek Nederland 2015*. Den Haag: ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties / Centraal Bureau voor de Statistiek.

Elibol, R. en J. Tielbeke (2018) 'Rachid is ook gewoon een nette jongen'. Onderzoek Discriminatie op de woningmarkt. In: *De Groene Amsterdammer*, nr. 13, 28 maart 2018.

Ras, M., E. Eggink, E. van Gameren en I. Ooms (2006). *Uitgerekend wonen. Een model voor de vraag van huishoudens naar wonen en de gevolgen van beleidswijzigingen*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.

Deze kaart citeren

Kullberg, J., en Ras, M. (2018). Wonen. In: *De sociale staat van Nederland 2018*. Geraadpleegd op [...] via <https://digitaal.scp.nl/ssn2018/wonen>.

Publicatiedatum

11 september 2018

Noten

- 1 Particuliere verhuurders zijn institutionele beleggers (pensioenfondsen, verzekerings- en beleggingsmaatschappijen) en particuliere personen die woningen op commerciële basis verhuren of laten verhuren.
- 2 Het Woononderzoek Nederland (WoON) is het grootste landelijk onderzoek in Nederland op het gebied van wonen en woonomgeving. Het doel van dit onderzoek is het verzamelen van statistische informatie over de huidige, vorige en gewenste huisvestingssituatie (woning en woonomgeving) van huishoudens en personen, inclusief de woonuitgaven.

Gezondheid

Auteurs: [Sjoerd Kooiker](#) en [Anna Maria Marangos](#)

Vrouwen hebben nog steeds een hogere levensverwachting dan mannen, maar tussen 2007 en 2017 is de levensverwachting van mannen meer toegenomen dan die van vrouwen.

Berekening van de levensverwachting

De levensverwachting wordt door het CBS berekend op basis van de sterftcijfers voor verschillende leeftijden over een bepaalde periode (meestal een jaar) (zie: Stoeldraijer en Harmsen, 2017). De levensverwachting geeft aan hoe veel levensjaren iemand te verwachten heeft bij de geboorte (of vanaf een andere leeftijd, bijvoorbeeld 65 jaar), aangenomen dat de kans om te overlijden constant blijft op het niveau van dat gemeten jaar. Dat is waarschijnlijk niet zo, maar dat is wel een goed uitgangspunt om een uniform en vergelijkbaar cijfer te krijgen.

In 2017 ervaart bijna 80% van de Nederlandse bevolking de eigen gezondheid als goed of zeer goed; 12% heeft één of meer lichamelijke beperkingen en 11% rapporteert een laag psychisch welbevinden. Bij ervaren gezondheid en het hebben van een of meer lichamelijke beperkingen zijn er relatief grote verschillen naar leeftijd, opleiding en inkomen. Een laag psychisch welbevinden komt vooral voor onder mensen met een laag inkomen.

Levensverwachting

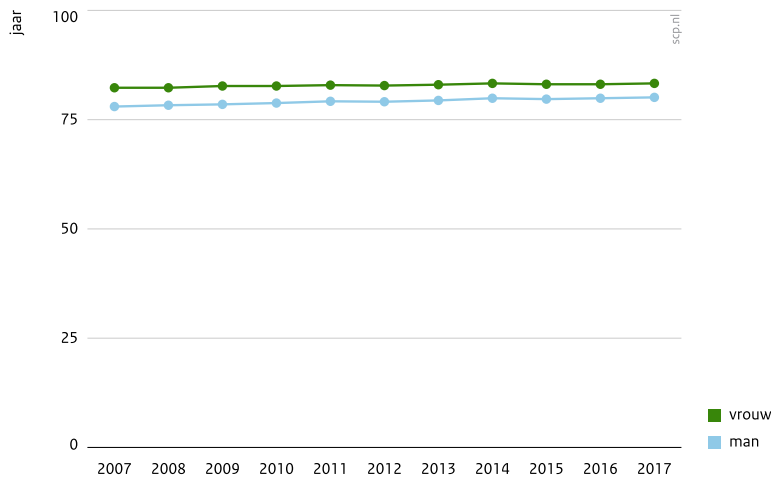
Het beeld van de verbeteringen in de gezondheid tussen 2007 en 2017 wisselt tussen mannen en vrouwen. Mannen hadden in 2017 een significant hogere levensverwachting zonder lichamelijke beperkingen dan in 2007. Voor vrouwen was dat niet het geval. Gerekend vanaf 65-jarige leeftijd nam de levensverwachting in als goed ervaren gezondheid voor vrouwen significant toe en de levensverwachting zonder lichamelijke beperkingen nam voor mannen toe. Bij de levensverwachting in goed psychisch welbevinden trad onder mannen een verbetering op. Gerekend vanaf 65 jaar was er tussen 2007 en 2017 een toename in de resterende levensverwachting in goed psychisch welbevinden voor zowel mannen als vrouwen.

De figuur geeft, voor de periode 2007-2017, de ontwikkeling weer van de levensverwachting bij de geboorte, uitgesplitst naar mannen en vrouwen. Vrouwen hebben een hogere levensverwachting dan mannen, maar de levensverwachting van mannen is meer toegenomen (met ruim 2 jaar) dan die van vrouwen (toename van iets meer dan 1 jaar).

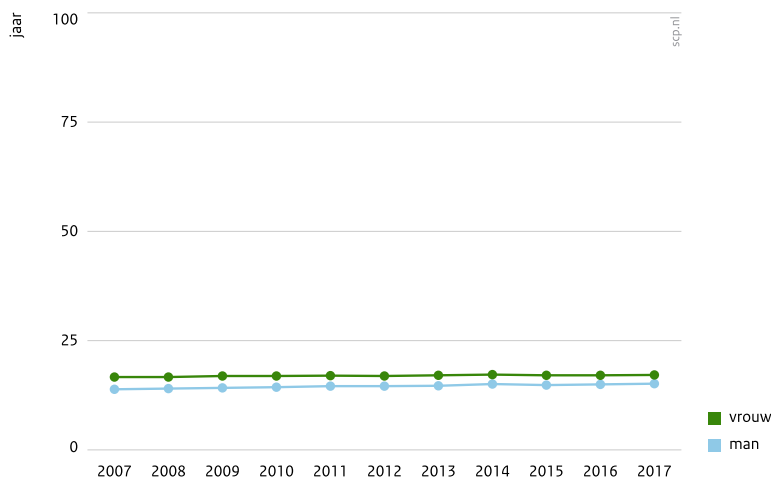
De levensverwachting van mannen is meer toegenomen dan die van vrouwen

[Ontwikkeling van de levensverwachting vanaf de geboorte of vanaf 65 jaar, naar geslacht, 2007-2017 (in jaren)]

vanaf de geboorte

vanaf 65 jaar

Bron: CBS (StatLine)

Ook voor de (resterende) levensverwachting vanaf 65 jaar hebben vrouwen meer jaren te verwachten dan mannen. Hier laat ook de trendmatige toename in de periode 2007-2017 voor mannen een sterkere stijging zien dan voor vrouwen (voor mannen 1,6 jaar en voor vrouwen 0,6 jaar). De verschillen tussen mannen en vrouwen worden kleiner, van drie-en-een-half jaar in 2007 naar twee-en-een-half jaar in 2017.

Gezondheidsbeleving

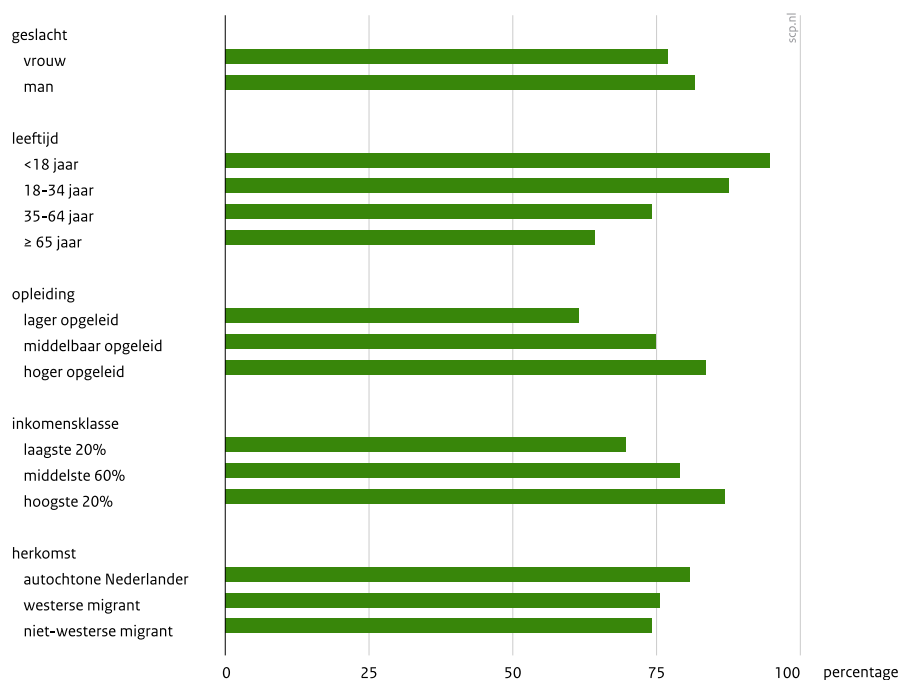
Om na te gaan hoe er in de Nederlandse bevolking over de eigen gezondheid gedacht wordt, vraagt het CBS periodiek aan een steekproef uit de bevolking (ongeveer 10.000 mensen) hoe gezond men zich voelt. Een ruime meerderheid van de ondervraagden (79,3%) geeft aan dat zij de eigen gezondheid als 'goed' of 'zeer goed' beoordelen.

De figuur laat zien dat er relatief grote verschillen zijn naar leeftijd, opleiding en inkomen. Mensen onder de 18 jaar rapporteren het vaakst een goede of zeer goede gezondheid (94,6%) en lageropgeleiden het minst vaak (61,5%).

Onder jongeren komt een als goed ervaren gezondheid het meeste voor, onder lageropgeleiden het minst

[Personen met een goede of zeer goede ervaren gezondheid, naar achtergrondkenmerken, 2017 (in procenten)^a]

a (n = 6785-9826), op basis van kruistabellen (χ^2) die voor alle genoemde kenmerken significant zijn.

Bron: CBS maatwerktabel uit de Gezondheidsenquête 2017

Levensverwachting en ervaren gezondheid gecombineerd

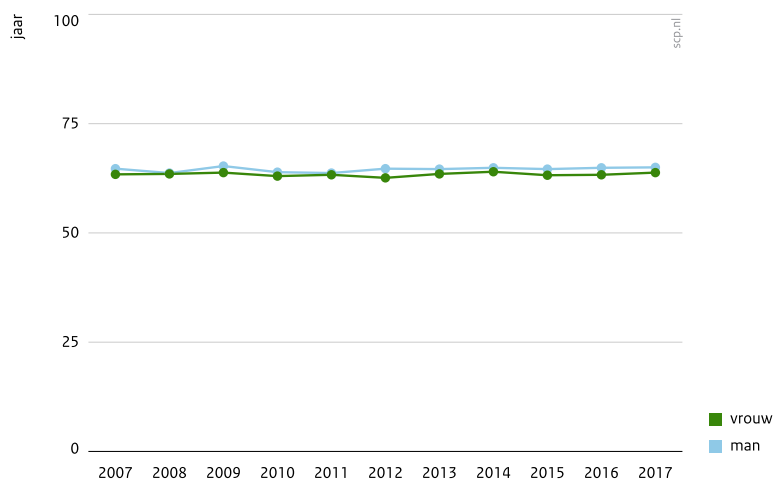
De levensverwachting kent als gezondheidsmaat alleen het onderscheid tussen leven en dood. Dat is natuurlijk een zeer beperkte manier om naar gezondheid te kijken. Er is in de loop der tijd steeds meer behoefte ontstaan aan gezondheidsmaten die ook de kwaliteit van leven in een getal uitdrukken. Een van deze maten is de 'levensverwachting in als goed ervaren gezondheid', die aangeeft hoeveel jaren iemand in goede gezondheid mag verwachten te leven. Om deze maat te berekenen worden de enquêtegegevens over de ervaren gezondheid gecombineerd met de levensverwachting.²

De figuur geeft weer hoe de levensverwachting in de als goed ervaren gezondheid zich heeft ontwikkeld van 2007 tot 2017. Het aantal gezonde jaren dat iemand mag verwachten, bedroeg in 2007 64,7 voor mannen en 63,4 voor vrouwen. In 2017 hadden mannen 65 gezonde jaren te verwachten en vrouwen 63,8 jaar. Deze verschillen tussen 2007 en 2017 zijn niet statistisch significant. Ook de verschillen tussen mannen en vrouwen zijn niet statistisch significant.³

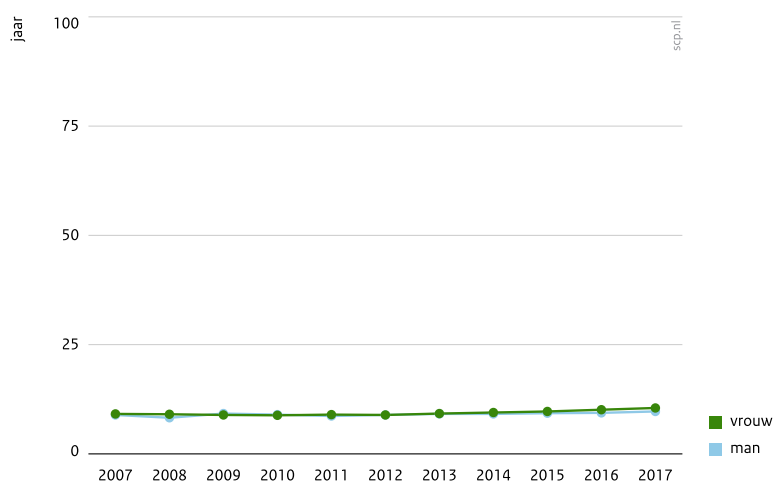
Ontwikkeling van de levensverwachting in als goed ervaren gezondheid

[Ontwikkeling van de levensverwachting in als goed ervaren gezondheid vanaf de geboorte of vanaf 65 jaar, naar geslacht, 2007-2017 (in jaren)]

vanaf de geboorte

vanaf 65 jaar

Bron: CBS (StatLine)

Op 65-jarige leeftijd mogen zowel mannen als vrouwen nog ruim 12 gezonde jaren verwachten. Voor mannen was de gezonde levensverwachting 11,2 jaar in 2007 en 12,2 jaar in 2017 (geen significante toename). Voor vrouwen nam de gezonde levensverwachting toe van 11,5 jaar in 2007 tot 13,2 jaar in 2017.⁴

Lichamelijke beperkingen

Hoe mensen hun gezondheid ervaren, is een subjectieve algemene vraag. Meer specifiek is de vraag of mensen één of meer lichamelijke beperkingen hebben. Om dit te meten wordt vaak de OESO-indicator gebruikt. Deze is gebaseerd op vaardigheden die mensen normaal beheersen, zo nodig met hulpmiddelen zoals een bril of hoorapparaat.

De OESO-indicator voor het meten van lichamelijke beperkingen

De OESO [Organisatie voor Economische Samenwerking en Ontwikkeling]-indicator is gebaseerd op de volgende zeven vragen over vaardigheden die mensen normaal kunnen verrichten, zo nodig met hulpmiddelen zoals een bril of hoorapparaat. Het gaat niet om tijdelijke problemen:

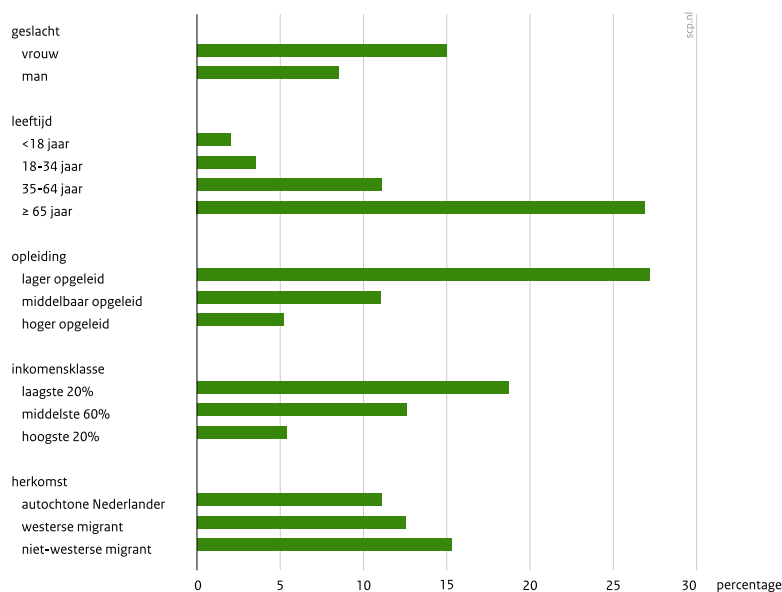
1. een gesprek volgen in een groep van drie of meer personen (zo nodig met hoorapparaat);
2. met één andere persoon een gesprek voeren (zo nodig met hoorapparaat);
3. kleine letters in de krant lezen (zo nodig met bril of contactlenzen);
4. op een afstand van 4 meter het gezicht van iemand herkennen (zo nodig met bril of contactlenzen);
5. een voorwerp van 5 kilo, bijvoorbeeld een volle boodschappentas, 10 meter dragen;
6. rechtop staand kunnen bukken en iets van de grond oppakken;
7. 400 meter aan een stuk lopen zonder stil te staan (zo nodig met stok).

Antwoordcategorieën op deze vragen zijn: zonder moeite, met enige moeite, met grote moeite, kan niet. Deze vragen worden gesteld aan personen van 12 jaar of ouder.

Gemeten volgens de OESO-indicator heeft 12% van de bevolking een of meer beperkingen in lichamelijk functioneren. In sommige bevolkingsgroepen komen een of meer lichamelijke beperkingen relatief vaak voor, en in andere weinig. In de figuur is te zien dat de verschillen naar leeftijd, opleiding en inkomen het grootst zijn. Onder 65-plussers en lageropgeleiden komen één of meer lichamelijke beperkingen het meeste voor. Het minst komen zij voor bij mensen onder de 35 jaar, hogeropgeleiden en degenen met een hoog inkomen.

Lichamelijke beperkingen het vaakst bij 65-plussers en lageropgeleiden

[Personen met één of meer lichamelijke beperkingen, naar achtergrondkenmerken, 2017 (in procenten)^a]

a (n = 6811-8556), op basis van kruistabellen (χ^2) die voor alle genoemde kenmerken significant zijn.

Bron: CBS maatwerktabel uit de Gezondheidsenquête 2017

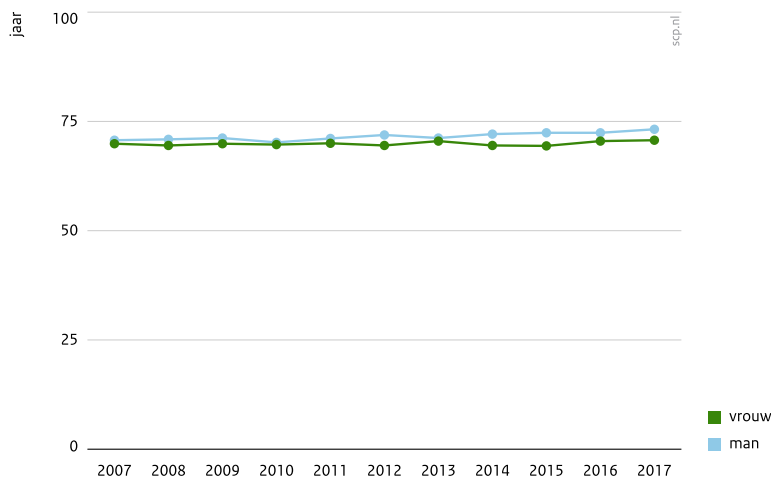
Levensverwachting zonder matige of ernstige beperkingen

Op dezelfde wijze als voor de ervaren gezondheid kan ook een maat worden berekend met de gegevens over lichamelijke beperkingen. Deze maat geeft aan hoeveel jaren men mag verwachten te leven *zonder* matige of ernstige lichamelijke beperkingen. In 2017 mochten mannen 73,2 jaren zonder matige of ernstige lichamelijke beperkingen verwachten, en vrouwen 70,7 jaar.⁵ Onder de mannen was er een duidelijke gezondheidsverbetering tussen 2007 en 2017 van 70,7 naar 73,2 jaren zonder matige of ernstige lichamelijke beperkingen.⁶ Voor vrouwen was er geen duidelijke gezondheidsverbetering.

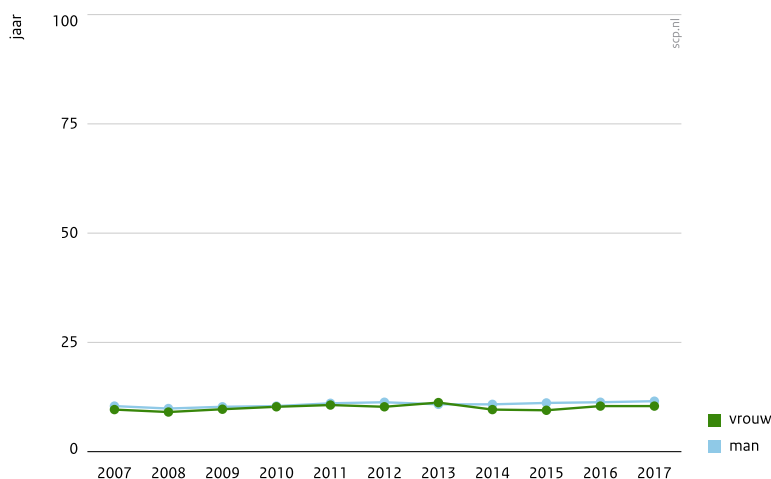
Ontwikkeling van de levensverwachting zonder matige of ernstige lichamelijke beperkingen

[Ontwikkeling van de levensverwachting zonder matige of ernstige lichamelijke beperkingen, vanaf de geboorte of vanaf 65 jaar, naar geslacht, 2007-2017 (in jaren)]

vanaf de geboorte

vanaf 65 jaar

Bron: CBS (StatLine)

Mannen konden in 2017 op 65-jarige leeftijd iets meer jaren zonder lichamelijke beperkingen verwachten dan vrouwen, namelijk 14,5 jaar tegenover 13,1.⁷ Voor mannen is een toename te zien tussen 2007 en 2017, namelijk van 13,1 jaar naar 14,5 jaar.⁸

Psychisch welbevinden

De ervaren gezondheid en het hebben van beperkingen zegt vooral iets over het lichamelijk welbevinden van mensen. Gezondheid kent uiteraard ook een psychisch aspect, waar je op verschillende manieren naar kunt kijken. Je kunt bijvoorbeeld kijken naar diagnoses van psychiatrische aandoeningen en een minimale duur van deze aandoeningen. Maar je kunt ook kijken naar wat mensen zelf zeggen over hoe ze zich voelden in de afgelopen weken. In deze kaart richten we ons op dit aspect: het zelfgerapporteerde psychisch welbevinden.

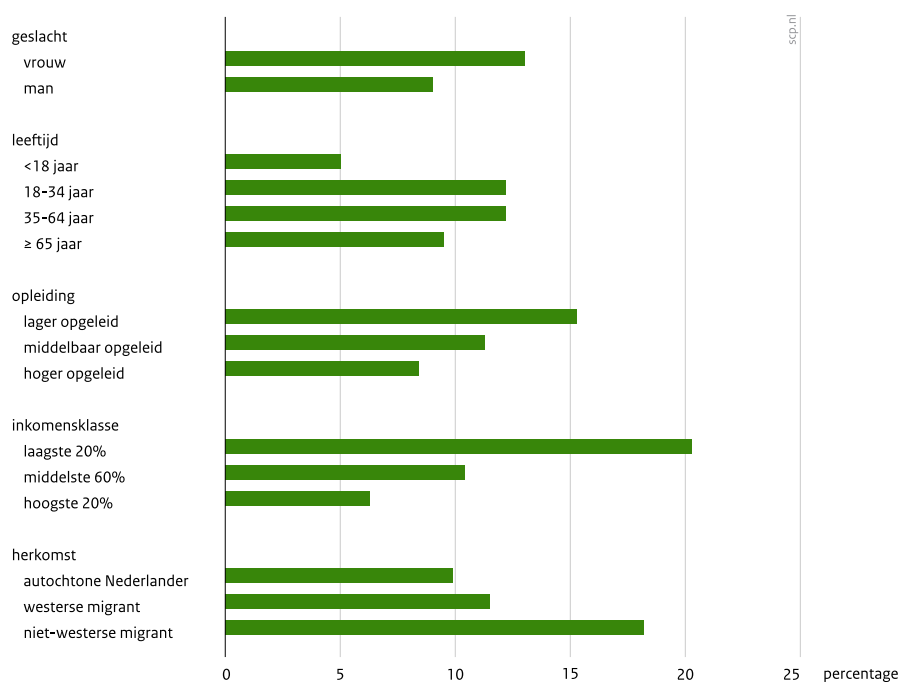
Het meten van psychisch welbevinden

Om het psychisch welbevinden in kaart te brengen, gebruiken we gegevens van het CBS over de psychische (on)gezondheid. Het CBS berekent deze met behulp van de Mental Health Inventory 5 (MHI-5). De vijf MHI-vragen hebben betrekking op hoe men zich voelde (zenuwachtig, in de put, kalm, rustig, neerslachtig, somber of gelukkig) in de afgelopen vier weken (Driessen 2011). Omdat deze vragen eigenlijk meer zeggen over psychisch welbevinden dan over psychische gezondheid, houden we hier de term ‘psychisch welbevinden’ aan.

In de bevolking van 12 jaar en ouder rapporteerde 11% in 2017 een laag psychisch welbevinden over de afgelopen 4 weken. In de figuur valt op dat 65-plussers zich in een gunstiger positie bevinden dan 18-65-jarigen. Onder mensen met een laag inkomen komt een laag psychisch welbevinden het meeste voor.

65-plussers relatief goed psychisch welbevinden

[Personen met een laag psychisch welbevinden, naar achtergrondkenmerken, 2017 (in procenten)^a]

a (n = 6785-8532), op basis van kruistabellen (χ^2) die voor alle genoemde kenmerken significant zijn.

Bron: CBS maatwerktable uit de Gezondheidsenquête 2017

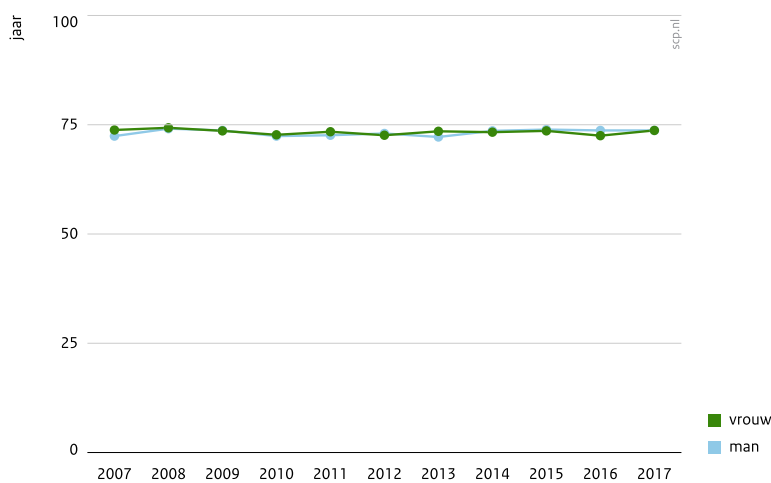
Levensverwachting in goed psychisch welbevinden

Op dezelfde wijze als voor de ervaren gezondheid, kan met de gegevens over het psychisch welbevinden een maat worden berekend die aangeeft hoeveel jaren men (bij de geboorte) mag verwachten te leven in goed psychisch welbevinden. Er zijn hierbij slechts geringe verschillen tussen mannen en vrouwen: beide kunnen ongeveer 74 jaar in goed psychisch welbevinden verwachten.⁹ De levensverwachting in goed psychisch welbevinden is voor mannen toegenomen tussen 2007-2017, namelijk van 72,4 naar 73,7 jaar.¹⁰

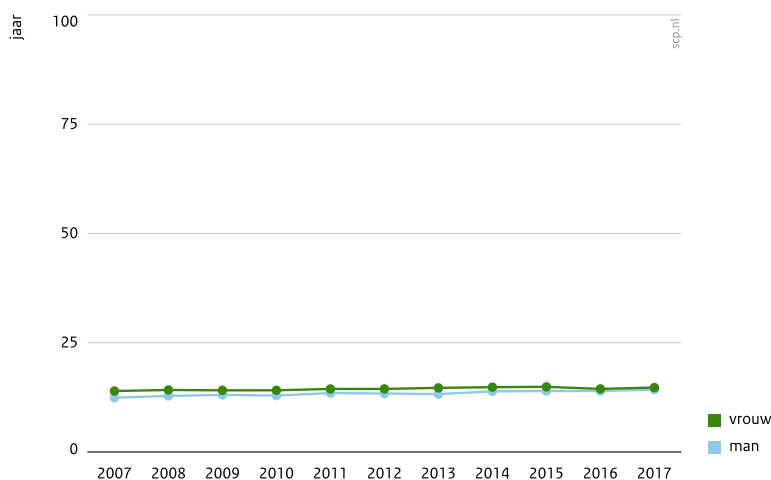
Ontwikkeling van de levensverwachting in goed psychisch welbevinden

[Ontwikkeling van de levensverwachting in goed psychisch welbevinden vanaf de geboorte of vanaf 65 jaar, naar geslacht, 2007-2017 (in jaren)]

vanaf de geboorte

vanaf 65 jaar

Bron: CBS StatLine

Voor zowel mannen als vrouwen is de levensverwachting vanaf 65 jaar in goed psychisch welbevinden significant gestegen tussen 2007 en 2017, en wel van 15,6 jaar naar 17,9 jaar bij de mannen en van 17,5 naar 18,5 jaar bij de vrouwen.¹¹ De verschillen tussen mannen en vrouwen voor deze maat vanaf 65 jaar die er in 2007 waren,¹² zijn er in 2017 ook.¹³

Leefstijl

Voor de levensverwachting, sterftcijfers en de (volks)gezondheid in het algemeen is het van belang om te kijken naar hoe mensen hun leven inrichten: hun leefstijl. Het gaat dan met name om genotmiddelen als roken en alcohol, en om lichaamsbeweging en voeding. Een ongezonde leefstijl gaat vaak samen met een kortere levensduur en een hogere ziektelast.

De kosten van een ongezonde leefstijl

Het RIVM heeft berekend dat ruim 9% van de totale ziektelast is toe te schrijven aan *roken*. In 2015 overleden 20.000 mensen als gevolg van aandoeningen gerelateerd aan roken (zie volksgezondheidszorg.info)

Voor het gebruik van *alcohol*, en voor sporten en bewegen zijn door het RIVM kosten-batenanalyses verricht. Als alle kosten en baten van alcohol in geld worden uitgedrukt, dan waren in 2013 de kosten van alcoholgebruik ongeveer 2,3 tot 2,9 miljard euro (De Wit et al. 2016).

Overgewicht kan een van de gevolgen zijn van weinig lichaamsbeweging en een ongezond voedingspatroon. Het hangt samen met een grotere kans op ziekten. Het RIVM stelt dat meer dan 2 van de 5 nieuwe gevallen van diabetes mellitus type 2 te wijten zijn aan overgewicht. Daarnaast is overgewicht verantwoordelijk voor ruim 10% van zowel nieuwe gevallen van acuut myocard infarct als van chronisch hartfalen (zie volksgezondheidszorg.info)

Dit aan gezondheid gerelateerde gedrag (roken, alcoholconsumptie, lichaamsbeweging en overgewicht) is uitgebreid aan de orde gesteld in *De sociale staat van Nederland 2015*, waarbij 2013 meestal als laatste meetjaar is opgevoerd (Kooiker en Croezen 2015). In de periode 2014-2017 zijn er wat deze leefstijl betreft weinig veranderingen opgetreden.

Het aandeel in de bevolking met overgewicht ligt iets onder de 50% en is nauwelijks veranderd tussen 2014 en 2017 (zie *De Staat van Volksgezondheid en Zorg*, www.staatvenz.nl) . Dat geldt eveneens voor het percentage in de bevolking dat aan de beweegrichtlijn voldoet. Dat is voor mensen van 12 jaar en ouder ongeveer 46% (zie volksgezondheidszorg.info) .

Ook voor het gebruik van alcohol verandert het beeld niet sterk. Het percentage overmatige drinkers in Nederland (18 jaar en ouder) schommelt in deze periode rond de 9% (zie *De Staat van Volksgezondheid en Zorg*, www.staatvenz.nl) . Het aandeel in de bevolking dat niet, of niet meer dan 1 glas per dag drinkt, ligt in 2017 rond de 40%. De grootste verandering in leefstijl is wel dat het percentage rokers tussen 2014 en 2017 met bijna 3 procentpunten is gedaald, van ongeveer 26% naar ongeveer 23% (www.staatvenz.nl).

Literatuur

Driessen, M. (2011). *Geestelijke ongezondheid in Nederland in kaart gebracht*. Den Haag: Centraal Bureau voor de Statistiek.

Jagger, C., H. van Oyen en J.M. Robine (2014). *Health expectancy calculation by the Sullivan method. A practical guide*. Te raadplegen via https://reves.site.ined.fr/en/resources/computation_online/sullivan/.

Kooiker, S. en S. Croezen (2015). Gezondheid en zorg. In: R. Bijl, J. Boelhouwer, E. Pommer en I. Andriessen (red.), *De sociale staat van Nederland 2015*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.

Stoeldraijer, L. en C. Harmsen (2017). De levensverwachting meet de sterfte. In: *Bevolkingstrends 2017* | 04. Den Haag: Centraal Bureau voor de Statistiek.

Wit, G.A. de, P.F. van Gils, E.A.B. Over, A.W.M. Suijkerbuijk et al. (2016). *Maatschappelijke kosten-batenanalyse van beleidsmaatregelen om alcoholgebruik te verminderen: Social cost-benefit analysis of regulatory policies to reduce alcohol use in The Netherlands*. Bilthoven: RIVM (RIVM Rapport 2016-0133).

Deze kaart citeren

Kooiker, S., en Marangos, A. M. (2018). Gezondheid. In: *De sociale staat van Nederland 2018*. Geraadpleegd op [...] via <https://digitaal.scp.nl/ssn2018/gezondheid>.

Publicatiedatum

11 september 2018

Noten

- 1 Voor kinderen wordt dit aan de ouders of verzorgers gevraagd.
- 2 Hierbij nemen we aan dat zowel de kansen om te overlijden als het percentage dat een als goed ervaren gezondheid rapporteert in de tijd gelijk blijft. Het is overigens niet zo dat men eerst de gezonde jaren doormaakt en als die verstreken zijn, begint aan de niet-gezonde jaren. Deze maat is op te vatten als een samenvattend gemiddelde en kan van persoon tot persoon verschillen. Het voordeel van deze maat is dat het om een gestandaardiseerd cijfer gaat, waarbij de veranderende leeftijdsopbouw van de bevolking (bijvoorbeeld de vergrijzing) niet van invloed is op de uitkomst. Het is daardoor goed mogelijk om te kijken naar de trendmatige ontwikkeling over een reeks van jaren.
- 3 Het toetsen van de verschillen in gezonde levensverwachting en verwante indicatoren is gebaseerd op Jagger et al. (2014). De cijfers over de gezonde levensverwachting en de standaardfouten (met één decimaal) zijn ontleend aan CBS StatLine. Wanneer standaardfouten voor de nuljarigen ontbraken, is gebruikgemaakt van de standaardfouten van de jongste leeftijdsgroep waarvoor deze beschikbaar zijn. Gezien de verwachting van gezondheidsverbetering in de loop der tijd, is voor de twee meetmomenten eenzijdig getoetst. De toetsing betrof de jaren 2007 en 2017. De verschillen tussen mannen en vrouwen zijn tweezijdig getoetst.
- 4 Het verschil tussen 2007 en 2017 is eenzijdig getoetst en statistisch significant voor vrouwen, $p < 0,01$. De verschillen tussen mannen en vrouwen zijn niet statistisch significant.
- 5 Het verschil tussen mannen en vrouwen is tweezijdig getoetst statistisch significant, $p < 0,001$.
- 6 Is eenzijdig getoetst statistisch significant, $p < 0,0005$.
- 7 Verschil statistisch significant, $p < 0,05$.
- 8 Eenzijdig getoetst statistisch significant, $p < 0,025$.
- 9 De verschillen tussen de geslachten zijn niet statistisch significant.
- 10 Statistisch significant verschil $p < 0,05$.

- 11 Eenzijdig getoetst statistisch significant, $p < 0,0005$ voor mannen, resp. $p < 0,05$ voor vrouwen.
- 12 Tweezijdig getoetst, $p < 0,01$.
- 13 Tweezijdig getoetst, $p < 0,05$.

Kwaliteit van leven: leefsituatie en geluk

Auteur: [Jeroen Boelhouwer](#)

De andere kaarten van *De sociale staat van Nederland 2018* geven een beeld van de ontwikkelingen op verschillende levensterreinen. Deze kaart vat de ontwikkelingen in kwaliteit van leven samen in twee kerncijfers:

- de leefsituatie, die steeg tot de crisis en daarna daalde; en
- de tevredenheid met het leven, die in de afgelopen 10 jaar stabiel hoog bleef.

De verschillen in leefsituatie en levenstevredenheid tussen groepen fluctueren.

Wat verstaan we onder kwaliteit van leven?

De beschrijving van kwaliteit van leven in deze kaart volgt het conceptuele kader van *De sociale staat van Nederland* (zie Boelhouwer et al. 2017). Daarin onderscheiden we de objectieve leefsituatie (wat hebben en doen mensen?) en het subjectieve oordeel erover (wat vinden mensen ervan?). Daarnaast maken we onderscheid tussen enerzijds de uiteindelijk bereikte leefsituatie en anderzijds de hulpbronnen (mogelijkheden die mensen hebben om hun kwaliteit van leven te verbeteren: inkomen, opleiding, betaald werk en gezondheid).

In andere kaarten staan verschillende afzonderlijke domeinen van het leven beschreven; op deze kaart kijken we op een samenvattende manier naar kwaliteit van leven en ligt de focus op de relaties tussen de onderdelen.

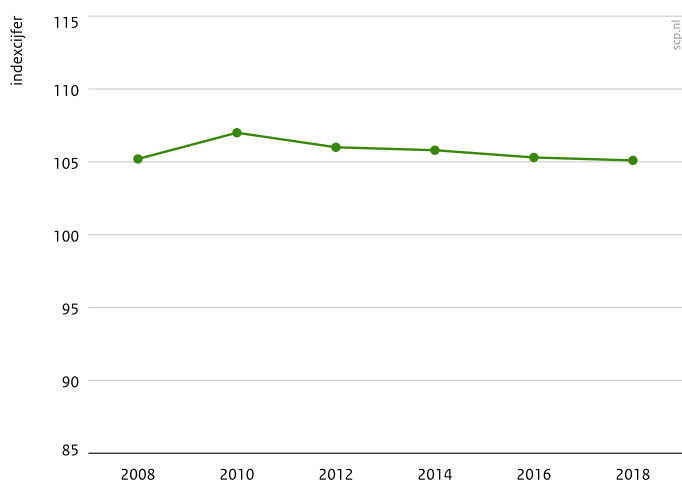

Leefsituatie verbeterde tot de crisis in 2008, daarna verslechterd

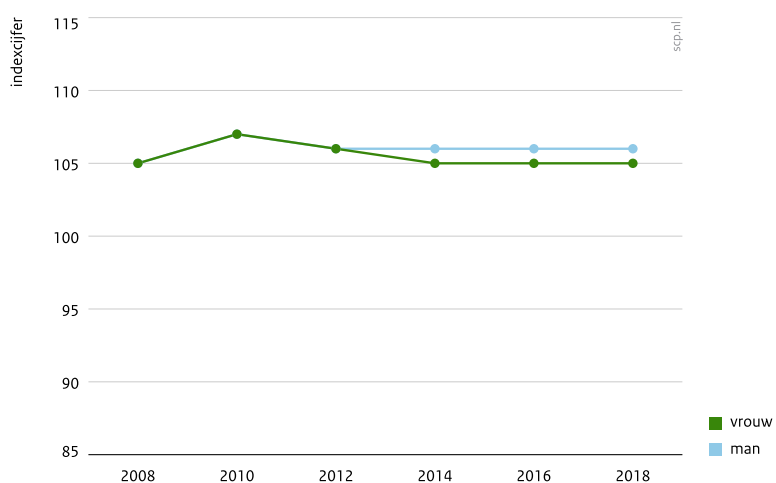
In de afgelopen 10 jaar is de leefsituatie¹ van Nederlanders niet veranderd (zie de figuur). Na jarenlange verbetering van de leefsituatie (zie Boelhouwer 2017) trad als gevolg van de economische crisis een verslechtering op tussen 2010 en 2012. De meest recente cijfers, uit het voorjaar 2018, laten zien dat de daling langzaam afvlakt, maar dat er nog geen sprake is van een verbeterende leefsituatie.

Leefsituatie verbetert tot aan de economische crisis, daarna treedt daling op [Ontwikkeling van de leefsituatie in Nederland, 2008-2018 (in indexscores, 1997 = 100)]

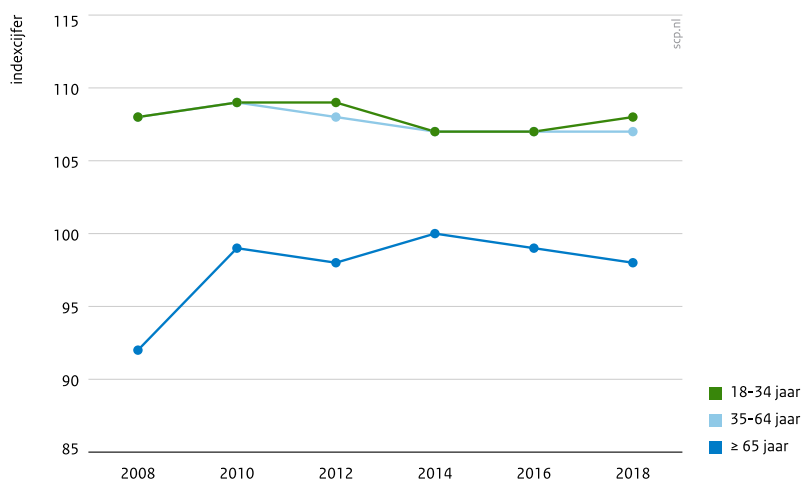
🎯 totaal

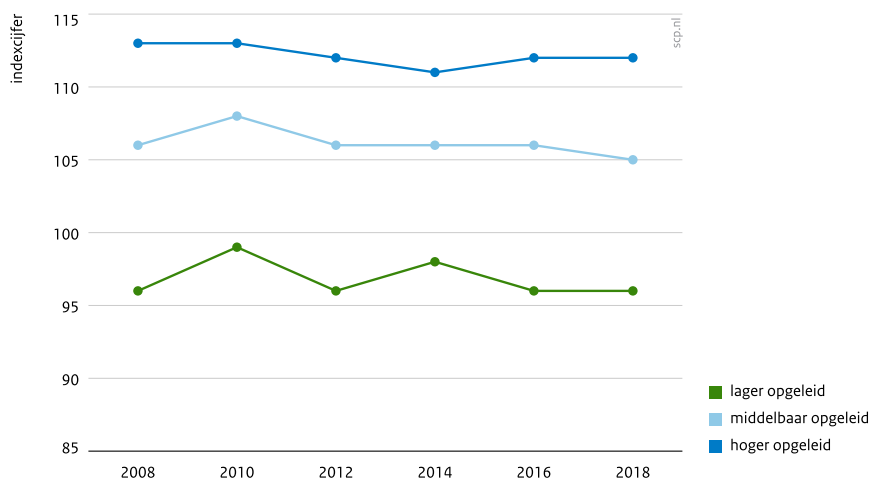
♂♀ naar geslacht

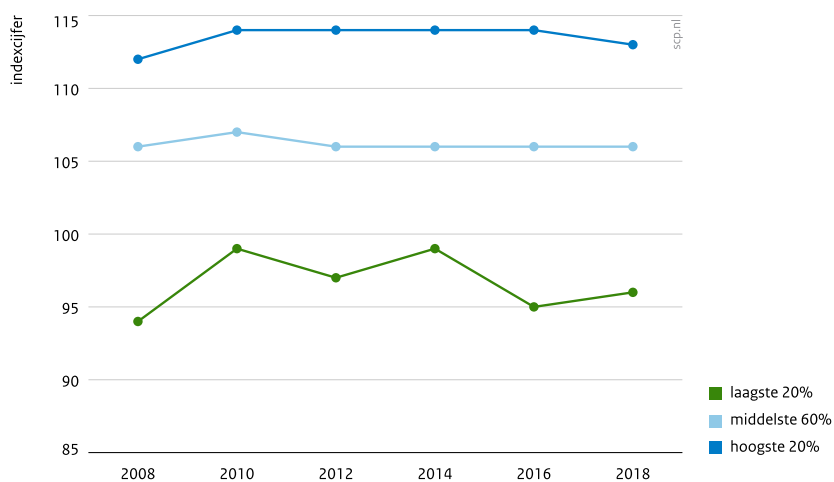
📅 naar leeftijd

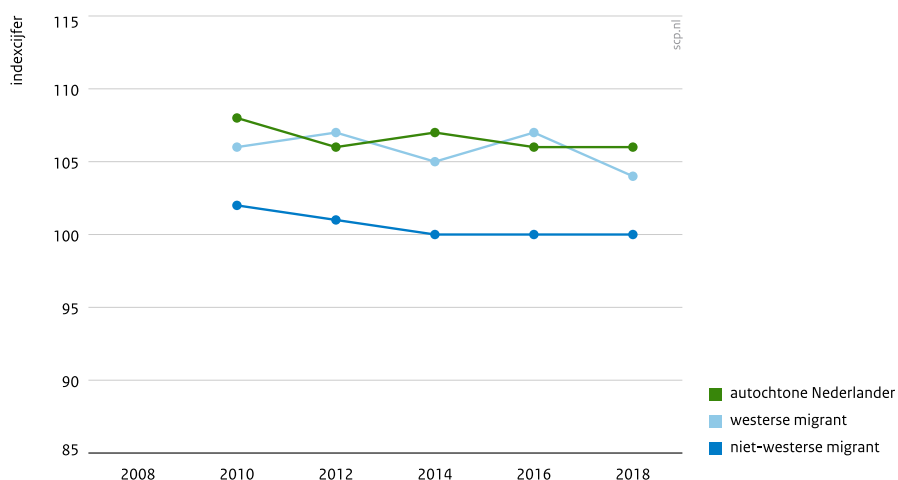
naar opleiding

naar inkomensklasse

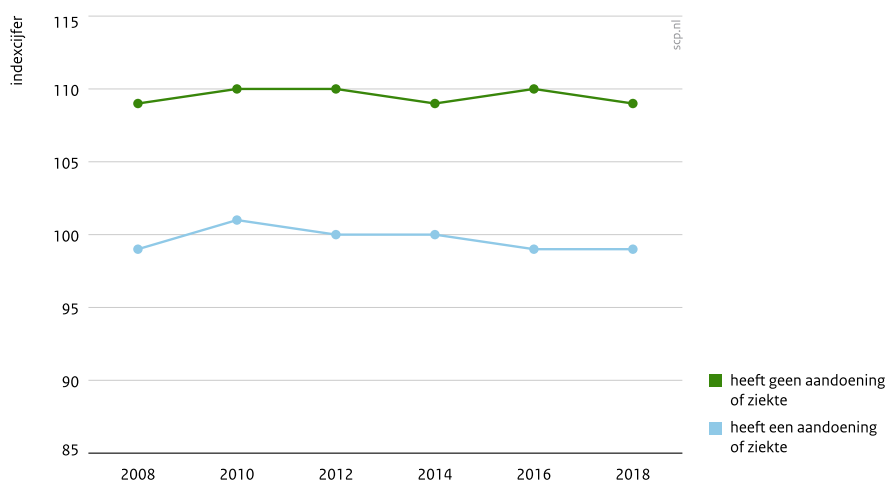
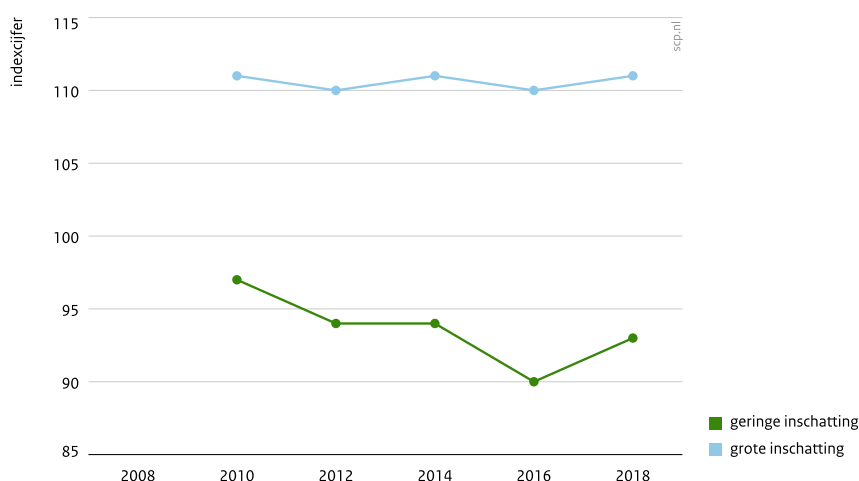

naar herkomst^a

naar aandoening of ziekte

naar regie over het leven^b

a Geen gegevens beschikbaar in 2008.

b Geen gegevens beschikbaar in 2008.

Bron: SCP/CBS (SLI'08-'18)

De leefsituatie van mensen met een lage opleiding of een laag inkomen is minder goed dan die van mensen met een hoge opleiding of een hoog inkomen. Ook is de leefsituatie van jongeren en autochtone Nederlanders beter dan die van ouderen en migranten. Soms liggen de verschillen voor de hand: dat ouderen een minder goede leefsituatie hebben komt doordat ze gemiddeld minder gezond zijn, minder sporten en in kleinere huizen wonen. Dat hun leefsituatie minder goed is dan die van jongeren komt dus deels door hun levensfase. Het is eerder zorgwekkend als de leefsituatie van jongeren wel verbetert, maar die van ouderen niet.

Sinds 2008 zien we echter maar weinig verandering in de verschillen tussen groepen (zie de figuur voor de trends per groep). Wel zijn de verschillen in het ene jaar iets groter dan in het andere, maar van duidelijke trends is geen sprake. In [De sociale staat van Nederland 2017](#) constateerden we dat de verschillen tussen inkomens- en opleidingsgroepen na 2014 toenamen; tussen 2016 en 2018 blijven de verschillen naar opleiding gelijk en worden die naar inkomen weer iets kleiner. Opvallend

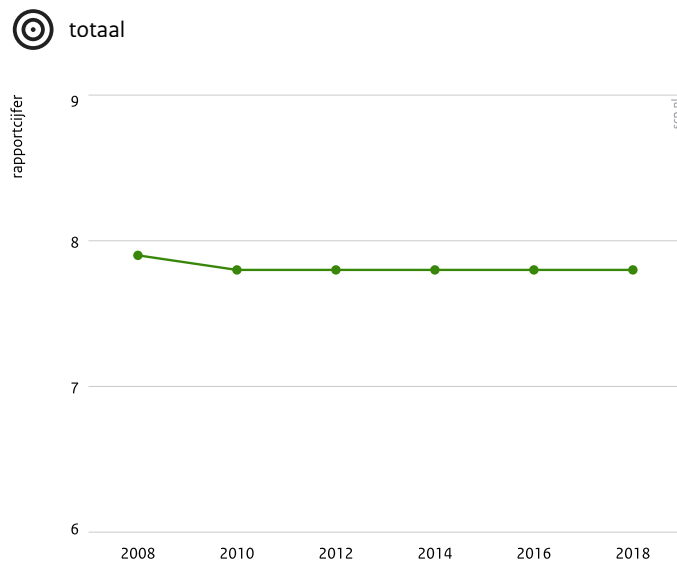
is dat de leefsituatie van 65-plussers tussen 2008 en 2018 is verbeterd. Deels komt dat doordat ook zij over betere hulpbronnen beschikken (hoger opleidingsniveau en hogere inkomens), deels doordat ze actiever participeren en minder belemmerd worden door hun gezondheid.

In het algemeen zijn de verschillen in leefsituatie te verklaren door verschillen in de hulpbronnen waarover mensen beschikken. Vooral inkomen en opleiding spelen een belangrijke rol: hoe beter de opleiding en hoe hoger het inkomen, hoe beter de leefsituatie is. Ook digitale vaardigheden² en het ervaren van regie over het leven³ zijn van belang: hoe beter mensen zijn in deze vaardigheden, hoe beter hun leefsituatie is.

Tevredenheid met het leven onveranderd

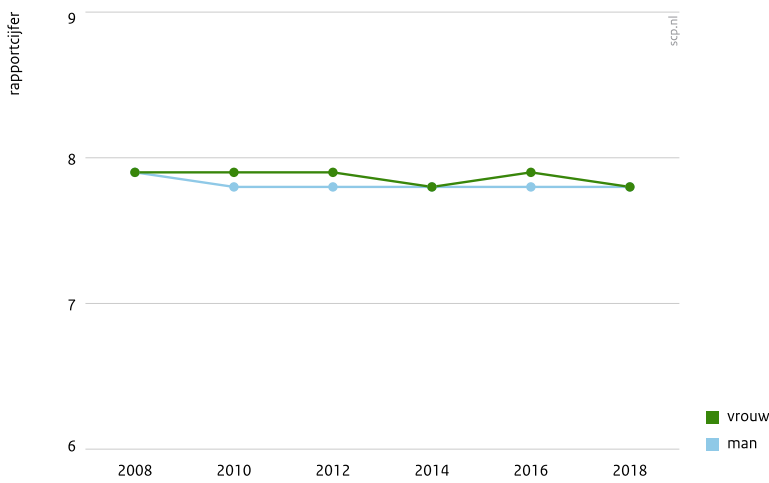
Met de leefsituatie krijgen we een beeld van hoe het met mensen gaat als we verschillende levensdomeinen samenvoegen. Daarmee weten we echter nog niet of mensen tevreden zijn met hun leven. Als we daarnaar kijken, blijkt dat ook deze tevredenheid niet is veranderd in de afgelopen 10 jaar. Anders dan bij de leefsituatie zien we nu echter geen effect van de economische crisis: we zijn door de crisis niet ongelukkiger geworden.

De tevredenheid met het leven is in de afgelopen 10 jaar stabiel
[Tevredenheid met het leven, 2008-2018 (in gemiddelde rapportcijfers)]

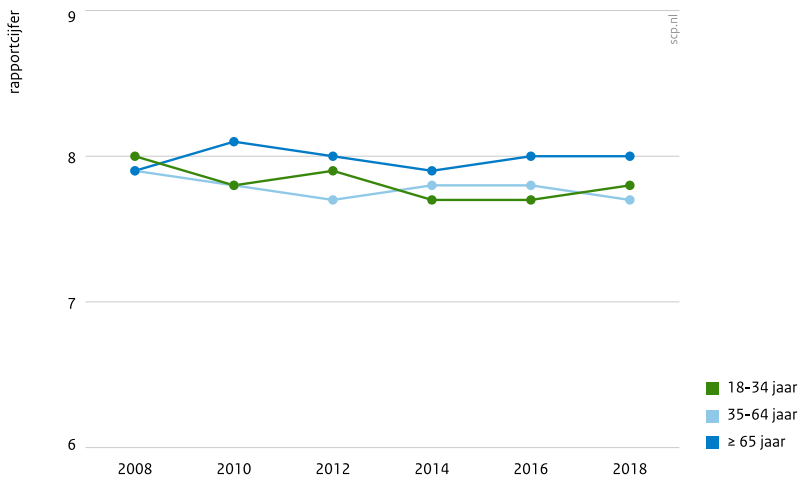

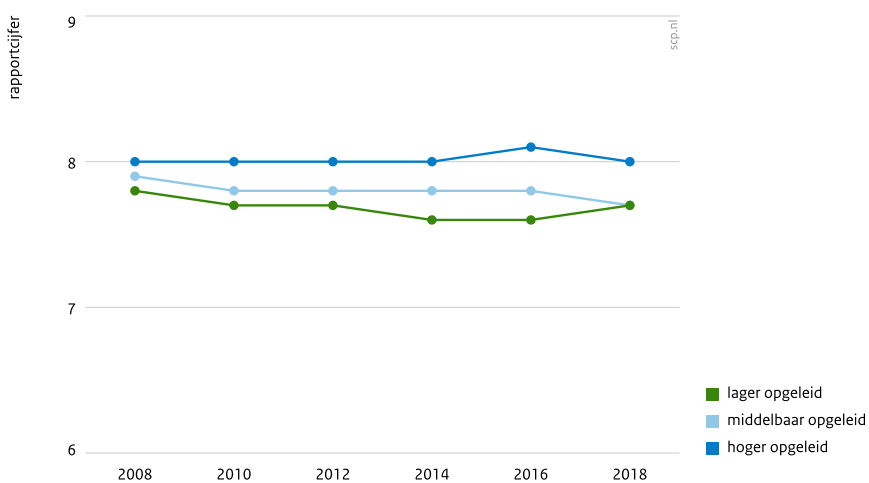
naar geslacht

naar leeftijd

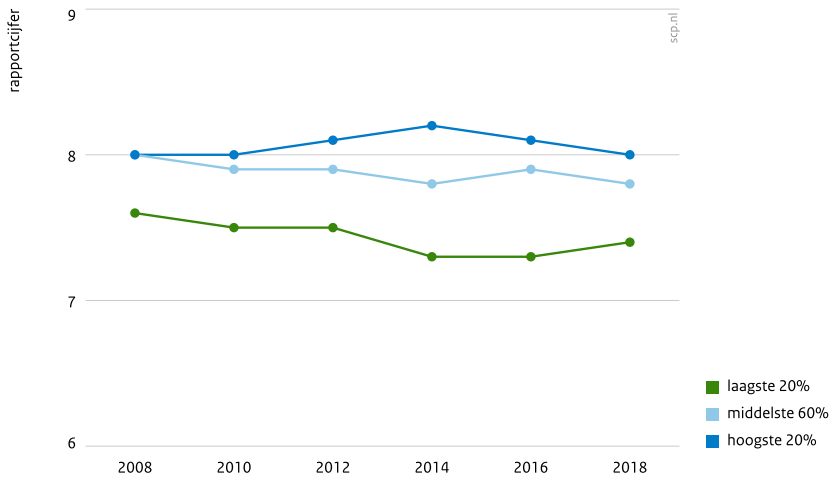

naar opleiding

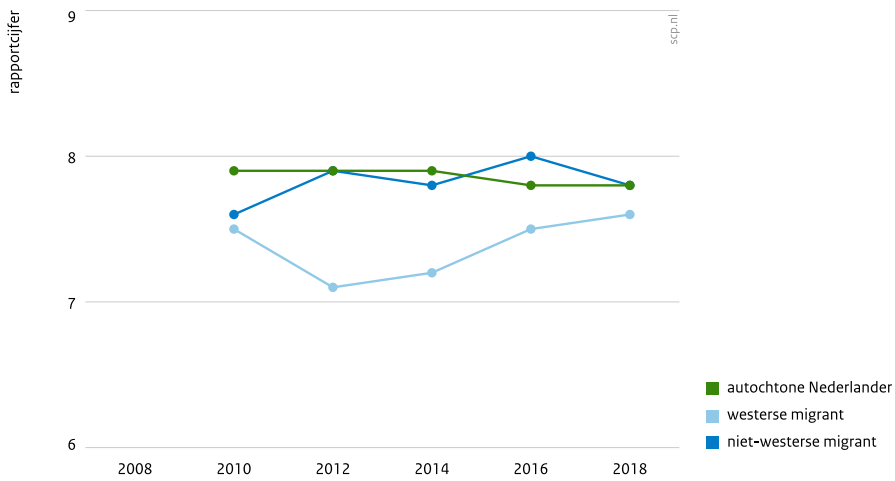

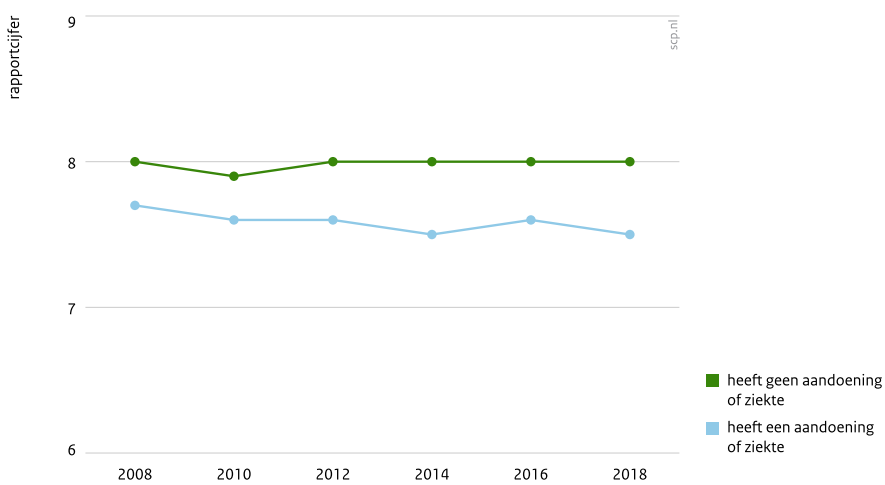
naar inkomensklasse

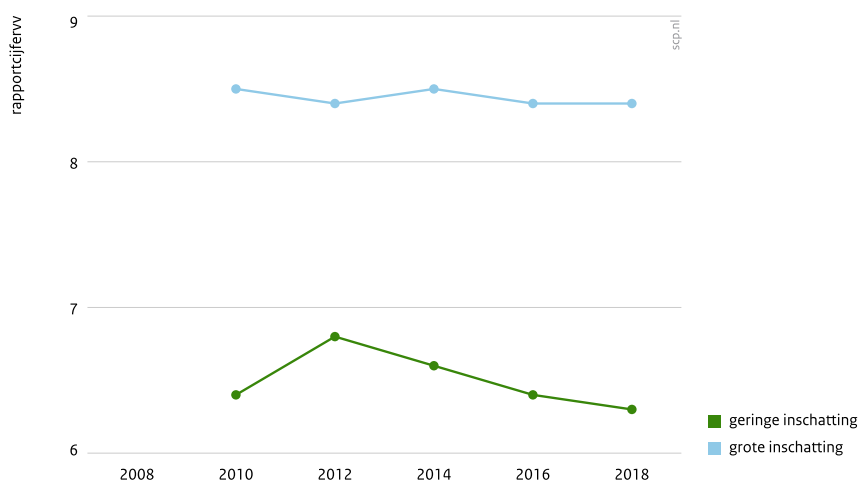
naar herkomst^a

naar aandoening of ziekte

naar regie over het leven^b

a Geen gegevens beschikbaar in 2008.

b Geen gegevens beschikbaar in 2008.

Bron: SCP/CBS (SLI'08-'18)

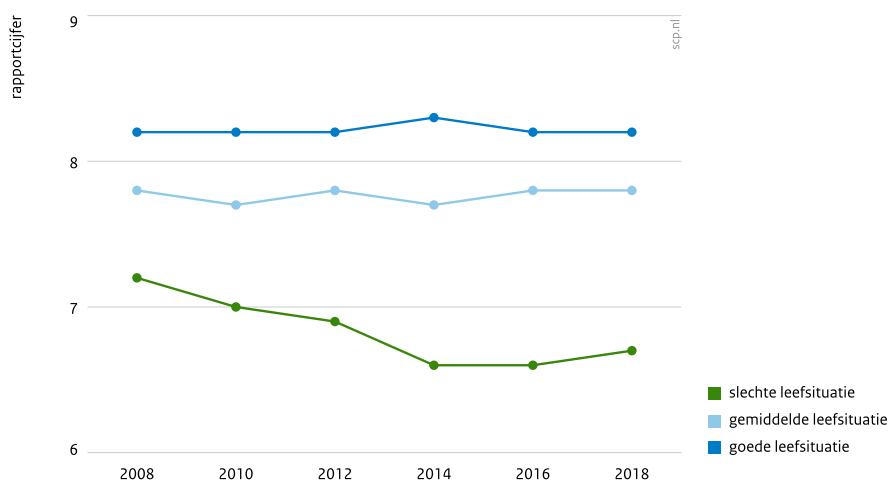
De verschillen die er bij de leefsituatie zijn tussen groepen zien we ook terug bij de tevredenheid met het leven (zie de trends voor groepen in de figuur hiervoor). Mensen met een lage opleiding of een laag inkomen zijn minder tevreden dan mensen met een hoge opleiding of een hoog inkomen. Opvallend is echter dat ouderen iets meer tevreden zijn met het leven dan jongeren.⁴

Toch zijn ook de minst tevreden groepen die we hier presenteren nog behoorlijk tevreden met het leven: met een 7,4 scoren mensen met een laag inkomen het laagst. Als we echter de regie die mensen ervaren over het leven meenemen, ontstaat een ander beeld. Mensen die veel regie ervaren, geven het leven gemiddeld een 8,4, terwijl mensen die geen regie ervaren het leven een 6,3 geven. Als mensen geen regie ervaren en ook nog eens een laag inkomen hebben, daalt de levenstevredenheid nog verder naar een 5,4 (zie Boelhouwer 2017). Het ervaren van regie is dan ook verreweg de belangrijkste verklaring voor de verschillen in levenstevredenheid. Daarnaast zijn ook de samenstelling van het huishouden (bijvoorbeeld het wel of niet hebben van een partner) en leeftijd van belang, maar veel minder.

Mensen met een minder goede leefsituatie zijn steeds minder tevreden met het leven

Eerder bleek dat mensen met een minder goede leefsituatie vaak ook tekorten aan hulpbronnen hebben, vooral als het gaat om opleiding of inkomen. Mensen met een minder goede leefsituatie zijn ook gemiddeld minder tevreden met het leven. In de figuur zien we dat hun levenstevredenheid in de afgelopen 10 jaar zelfs is verslechterd, terwijl de tevredenheid van anderen gelijk bleef.⁵ Wel lijkt in 2018 de daling in de levenstevredenheid gestopt.

Mensen met een minder goede leefsituatie zijn steeds minder tevreden met het leven [Tevredenheid met het leven, naar leefsituatie, 2008-2018 (in gemiddelde rapportcijfers)]

Bron: SCP/CBS (SLI'08-'18)

In *De sociale staat van Nederland 2017* constateerden we dat in de afgelopen 25 jaar het aandeel mensen dat zowel een minder goede leefsituatie heeft als niet gelukkig is met het leven, stabiel was. Deze groep, die we *gedepriiveerden* noemden, bestaat in 2018, net als in 2008, uit 4% van de volwassen bevolking. Het gaat dan om zo'n 680.000 mensen.

Nederlandse kwaliteit van leven in internationaal perspectief

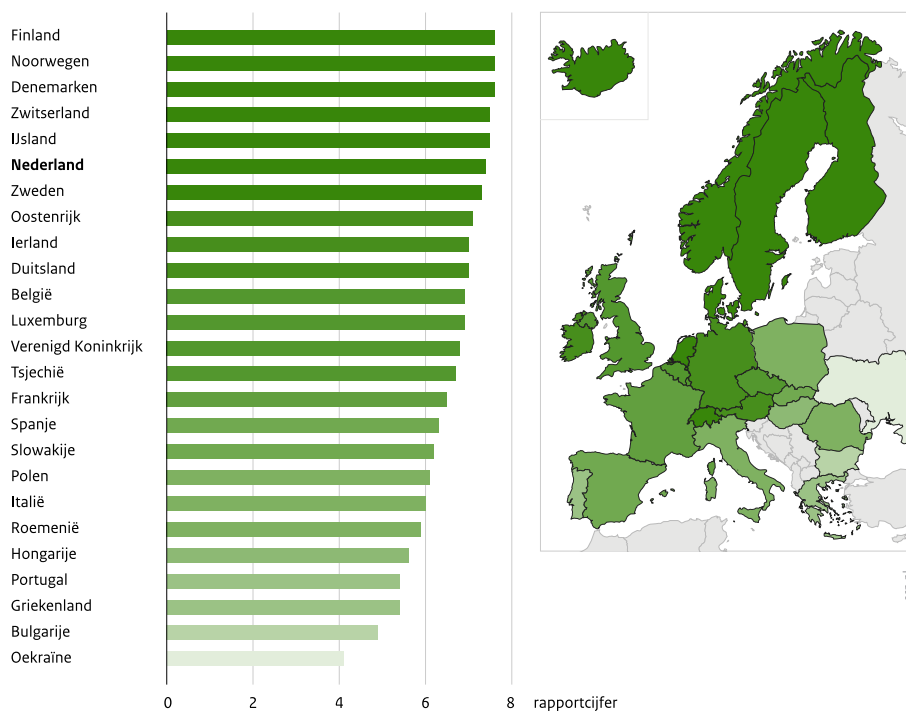
Nederlanders hebben relatief een goede leefsituatie

Er zijn veel lijstjes met internationale vergelijkingen van de kwaliteit van leven. Op veel van die lijstjes staat Nederland in de top. Op de ranglijst van de Verenigde Naties over de Human development index bijvoorbeeld, staat Nederland op de 7^e plaats. De trend is vergelijkbaar met die van de leefsituatie-index: verbetering tot de economische crisis, daarna stabilisatie (vgl. UNDP 2016). Ook scoort Nederland goed op de meeste onderdelen van de Better life index van de OESO (OESO 2018).

Nederlanders zijn relatief gelukkig

Als we onze levenstevredenheid vergelijken met die van inwoners van andere landen in Europa (of zelfs de wereld), blijkt dat we behoren tot de meest gelukkigste landen. In de meest recente peiling van het *World happiness report* (2018) neemt Nederland de 6^e positie in, met een rapportcijfer voor levenstevredenheid van 7,4. De verschillen aan de top zijn bovendien zeer klein. Wel zijn er grote verschillen met landen waar de crisis hard toesloeg, zoals Griekenland met een score van 5,4. Daar was bovendien de invloed van de crisis duidelijk terug te zien in een verminderde levenstevredenheid.

In 2018 zijn de Finnen het meest gelukkig in Europa, Nederland komt op de zesde plek [Geluk in een aantal Europese landen, 2005-2017 (in rapportcijfers)]

Bron: Helliwell et al. (2018)

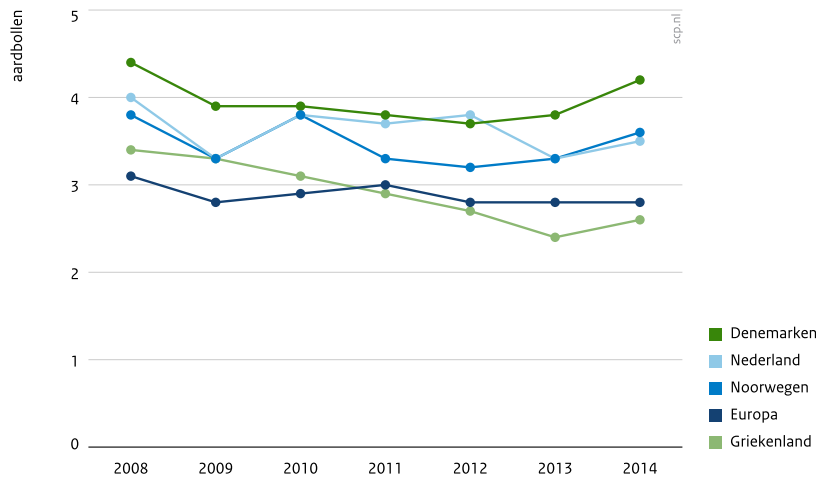
Kwaliteit van leven in de toekomst: duurzame ontwikkeling?

Een belangrijke vraag is of de huidige, hoge kwaliteit van leven houdbaar is in de toekomst. Het antwoord is eigenlijk al heel lang hetzelfde en zorgwekkend: de manier waarop we ons leven hebben ingericht, is schadelijk voor natuur en klimaat; ook onttrekken we te veel niet-hernieuwbare grondstoffen aan de aarde (vgl. bv. CBS 2018 en CBS/SCP/CPB/PBL 2009). Dat is niet uniek voor Nederland: vaak gaat een betere kwaliteit van leven samen met een niet-duurzame ontwikkeling.⁶

Een eenvoudige manier om dat in beeld te brengen is via de ecologische voetafdruk. Deze geeft een beeld van de hoeveelheid ruimte die nodig is als iedereen op aarde een bepaalde leefstijl zou hebben, bijvoorbeeld de Nederlandse.⁷ De totale oppervlakte die nodig is, wordt vaak weergegeven in aantallen wereldbollen. Met de Nederlandse levensstijl zijn er nu ongeveer 3,5 wereldbollen nodig – dat is sinds 2008 niet veranderd (zie de figuur). Er was in veel landen een positieve ontwikkeling na de economische crisis, maar dat effect lijkt van korte duur te zijn geweest. De aantrekkende economieën zorgen voor toenemende voetafdrukken.

Voor de consumptie van de gemiddelde Nederlander zijn 3,5 aardes nodig

[Benodigd aardoppervlak voor de productie van wat we gebruiken en de opname van de CO₂ die we uitstoten als iedereen zou leven zoals de gemiddelde burger van een bepaald land of van Europa als geheel, 2008-2014 (in werelddollen)]

Bron: Global Footprint Network (2018)

Literatuur

Blanchflower, D.G. en A.J. Oswald (2008). Is well-being U-shaped over the life cycle? In: *Social Science & Medicine*, jg. 66, nr. 8, p. 1733-1749.

Boelhouwer, J. (2010). Wellbeing in the Netherlands. The scp life situation index since 1974. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.

Boelhouwer, J. (2017). Kwaliteit van leven: leefsituatie en geluk. In: R. Bijl, J. Boelhouwer en A. Wennekers (red.), *De sociale staat van Nederland 2017* (p. 335-366 webversie). Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.

Boelhouwer, J., R. Bijl en A. Wennekers (2017). Hoe gaat het met de Nederlandse bevolking? In: R. Bijl, J. Boelhouwer en A. Wennekers (red.), *De sociale staat van Nederland 2017* (p. 10-19 webversie). Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau

CBS (2018). *Monitor brede welvaart 2018*. Den Haag: Centraal Bureau voor de Statistiek.

CBS/SCP/CPB/PBL (2009). *Monitor duurzaam Nederland 2009*. Den Haag: Centraal Bureau voor de Statistiek.

Ewing, B., S. Goldfinger, A. Oursler, A. Reed, D. Moore en M. Wackernagel (2009). *The ecological footprint atlas 2009*. Oakland: Global Footprint Network.

Global Footprint Network (2018). *Country trends*. Geraadpleegd op 1 juni 2018 via <http://data.footprintnetwork.org/#/countryTrends?type=earth&cn=150>

Helliwell, J.F., R. Layard, J.D. Sachs (2018). *World happiness report 2018*. New York: Sustainable Development Solutions Network.

Kornalijnslijper, N., M. de Klerk en I. Plaisier (2018). Zorg en ondersteuning in instellingen. In: M. Kromhout, N. Kornalijnslijper en M. de Klerk (red.), *Veranderde zorg en ondersteuning voor mensen met een beperking. Landelijke evaluatie van de Hervorming Langdurige Zorg*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.

OESO (2018). *Better life index*. Geraadpleegd op 1 juni 2018 via <http://www.oecdbetterlifeindex.org/countries/netherlands/>.

UNDP (2016). *Human development report 2016. Human development for everyone*. New York: United Nations Development Programme.

Deze kaart citeren

Boelhouwer, J. (2018). Kwaliteit van leven: leefsituatie en geluk. In: *De sociale staat van Nederland 2018*. Geraadpleegd op [...] via <https://digitaal.scp.nl/ssn2018/kwaliteit-van-leven-leefsituatie-en-geluk>.

Publicatiedatum

11 september 2018

Noten

- 1 De leefsituatie meten we met behulp van de SCP leefsituatie-index. Deze index geeft een samenvatting van hoe het met Nederlanders gaat ten aanzien van hun gezondheid, vrijwilligerswerk, sport, eenzaamheid, woon-situatie, levensstandaard, mobiliteit, cultuurparticipatie en vakantie. Zie verder Boelhouwer 2010.
- 2 Het kunnen verrichten van basale handelingen op een computer, zoals het schrijven van teksten of het sturen van mails; de items vormen samen een schaal: Cronbachs alfa: 0,88.
- 3 De schaal voor regie over het leven bestaat uit vijf items: 1) ik heb weinig controle over de dingen die me overkomen, 2) sommige van mijn problemen kan ik met geen mogelijkheid oplossen, 3) er is weinig dat ik kan doen om belangrijke dingen in mijn leven te veranderen, 4) ik voel me vaak hulpeloos bij het omgaan met de problemen van het leven, 5) soms voel ik dat ik een speelbal van het leven ben. Deze items vormen samen een schaal: Cronbachs alfa 0,83.
- 4 Als we de grove driedeling van leeftijd loslaten en dan naar de relatie tussen leeftijd en levenstevredenheid kijken, zien we een U-vorm: jongeren en ouderen zijn ongeveer even tevreden, mensen van middelbare leeftijd – in het spitsuur van het leven – zijn minder tevreden. Dit blijkt ook uit ander onderzoek (Blanchflower en Oswald 2008; Kornalijnslijper et al. 2018).
- 5 Een slechte leefsituatie betekent dat iemand een score op de index heeft van 85 of minder. Een goede leefsituatie is een score van 115 of meer. Deze grenzen zijn bepaald in 1997, op basis van het gemiddelde (100) en de standaardafwijking (15). Van de mensen met een slechte leefsituatie is in 2018 62% lager opgeleid, behoort 51% tot de 20% laagste inkomens, is 58% 65 jaar of ouder, 54% alleenstaand en 56% vrouw.
- 6 Dat is bijvoorbeeld te zien door een relatie te leggen tussen de ecologische voetafdruk en de Human development index (zie bv. Boelhouwer 2017).
- 7 Anders gezegd, de ecologische voetafdruk van Nederland laat zien hoeveel land- en wateroppervlakte er nodig is om voor de hele wereldbevolking dezelfde consumptie als van de gemiddelde Nederlander te produceren en het bijbehorende afval te verwerken (zie ook Ewing et al. 2009).

Onderzoeksverantwoording

Korte leeswijzer bij de kaarten en figuren

De kaarten in deze publicatie gaan over uiteenlopende onderwerpen en zijn geschreven door verschillende auteurs. De cijfers hebben betrekking op allerlei verschillende onderdelen van de kwaliteit van leven van Nederlanders, waarbij gekeken wordt naar ontwikkelingen over de tijd en verschillen tussen bevolkingsgroepen. Deze card stack staat dan ook vol met vergelijkingen. Bij het interpreteren van deze verschillen is het belangrijk om naar de zogenoemde statistische significantie te kijken. Als een meting voor een bepaalde groep of in een bepaald jaar hoger of lager ligt dan voor een andere groep of dan in een ander jaar, dan hoeft dat niet per definitie te betekenen dat het verschil ook betekenisvol is. Soms kunnen we deze verschillen aan het toeval toeschrijven, omdat gemiddelden dicht bij elkaar liggen of er veel onzekerheid is bij de schatting. Om deze reden hebben we de inhoudelijk meest interessante vergelijkingen met statistische methoden getoetst. Waar we uitspraken doen over verschillen, zijn deze significant gebleken, tenzij anders is aangegeven.

Gebruikte databestanden

De gegevens in deze cardstack zijn afkomstig uit een heleboel verschillende onderzoeken. Hieronder een overzicht:

- [CBS Statline](#)
- [Continu onderzoek burgerperspectieven: COB'08-'18](#)
- [Culturele veranderingen in Nederland: CV'08-'18](#)
- [Enquête beroepsbevolking: EBB'08/'17](#)
- [European Social Survey: ESS 2016](#)
- [Eurobarometers: EB 89.1, maart 2018](#)
- [Eurostat](#)
- [Gemeentelijke Basisadministratie: IPI'11-'16 en IHI'11-'16](#)
- [Gezondheidsenquêtes: GE 2007-2011, GE 2014-2017](#)
- [Inkomenspanelonderzoek: IPO 2007-2011](#)
- [JOB-Monitor 2010-2018](#)
- [Kiesraad](#)
- [Leefstijlmonitor: LSM 2014-2017](#)
- [Nationale enquête arbeidsomstandigheden: NEA 2008-2015](#)
- [SCP Leefsituatie-index: SLI 2008-2018](#)
- [Stichting Studiekeuze123: NSE'10-'18](#)
- [Tijdsbestedingsonderzoek: TBO 2006, 2011, 2016](#)
- [Veiligheidsmonitor: VM 2012-2017](#)

- [Vrijtijdsomnibus: VTO 2012-2016](#)
- [Woononderzoek Nederland: WoON 2006-2015](#)
- [Zelfstandigenenquête Arbeid: ZEA 2015](#)

Deze kaart citeren

SCP (2018). In: *De sociale staat van Nederland 2018*. Geraadpleegd op [...] via <https://digitaal.scp.nl/ssn2018/>.

Publicatiedatum

11 september 2018